

ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΟΥΣΤ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ
ΤΟΝ ΧΑΜΕΝΟ ΧΡΟΝΟ

I

ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΑΝ

Μετάφραση
Παύλος Α. Ζάννας

Έπιμέλεια Έκδοσης
Παναγιώτης Πούλος

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Κομπραί

Γιὰ χρόνια πλάγιαζα νωρίς.³ Μερικές φορές, μόλις έσβηνα τὸ κερί, τὰ μάτια μου έκλειναν τόσο γρήγορα, ὥστε δὲν πρόφταινα ν' ἀναλογιστῶ: «Μὲ παίρνει ὁ ὕπνος.» Καί, μισή ὥρα ἀργότερα, ἡ σκέψη πῶς καιρὸς ἦταν πιά ν' ἀναζητήσω τὸν ὕπνο μὲ ξυπνοῦσε· ἤθελα ν' ἀκουμπήσω τὸ βιβλίο πὸν νόμιζα πῶς κρατοῦσα ἀκόμα στὰ χέρια μου καὶ νὰ σβήσω τὸ φῶς· δὲν εἶχα πάψει ὅσο κοιμόμουν νὰ κάνω συλλογισμοὺς πάνω σ' ὅ,τι εἶχα μόλις διαβάσει, οἱ συλλογισμοὶ ὅμως αὐτοὶ εἶχαν ἀκολουθήσει ἕναν κάπως παράξενο δρόμο· εἶχα τὴν ἐντύπωση πῶς ἤμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦσε τὸ βιβλίο: μία ἐκκλησία, ἕνα κουαρτέτο, ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ Φραγκίσκου Α' ³ καὶ τοῦ Καρόλου Κουίντου.⁴ Αὐτὴ ἡ πεποιθήση βαστοῦσε λίγα δευτερόλεπτα ὕστερα ἀπὸ τὸν ξύπνο μου· δὲν μοῦ φαινόταν παράλογη, ἀλλὰ βάραινε τὰ μάτια μου σὰν ἀχλὺ καὶ τὰ ἐμπόδιζε ν' ἀντιληφθοῦν πῶς τὸ κερί δὲν ἦταν πιά ἀναμμένο. Ὑστερα ἡ πεποιθήση αὐτὴ ἄρχιζε νὰ μοῦ γίνεται ἀκατανόητη, ὅπως οἱ σκέψεις μιᾶς προγενέστερης ζωῆς στὴ μετεμψύχωση· τὸ θέμα τοῦ βιβλίου μοῦ γινόταν ξένο, ἤμουν ἐλεύθερος νὰ ταυτιστῶ μαζί του ἢ ὄχι· τὴν ἴδια στιγμή ξανάβρισκα τὸ φῶς μου καὶ ἀποροῦσα βλέποντας γύρω μου ἕνα σκοτάδι, ἀπαλὸ καὶ ξεκουραστικὸ γιὰ τὰ μάτια μου, καὶ ἴσως πιότερο ἀκόμα γιὰ τὸ μυαλό μου, πὸν τοῦ φαινόταν σὰν κάτι ἀδικαιολόγητο, ἀκατανόητο, σὰν κάτι ἀληθινὰ σκοτεινὸ. Ἀναναρωτιόμουν τί ὥρα μπορούσε νὰ ἴναι· ἀκουγα τὸ σφύριγμα τῶν τράινων πού, κοντινὸ ἢ ἀπόμακρο, ὅπως κελήδημα πουλιοῦ στὸ δάσος, φανερώνει τίς ἀποστάσεις, μοῦ περιχάραζε τὴν ἔκταση τοῦ ἔρημου κάμπου, ὅπου ὁ ταξιδιώτης προχωρεῖ βιαστικὰ γιὰ νὰ φτάσει στὸν ἐπόμενο σταθμὸ· καὶ τὸ μονοπάτι πὸν ἀκολουθεῖ θὰ χαραχτεῖ στὴ μνήμη του ἀπ' τὸν ἐρεθισμὸ πὸν προκαλέσαν καινούργιοι τόποι, πράξεις ἀσυνήθιστες, ἡ πρόσφατη συζήτηση καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς κάτω ἀπ' τὴν ξένη λάμπα πὸν συντροφεοῦν ἀκόμα μέσα στὴ σιωπὴ τῆς νύχτας, ἡ γλυκιὰ γαλήνη τῆς ἐπιστροφῆς σὲ λίγο.

³ Ἀκουμποῦσα τρυφερά τὰ μάγουλά μου πάνω στὰ ἄμορφα καὶ φουσκωτὰ μαξιλάρια πού, γεμάτα καὶ δροσερά, εἶναι σὰν τὰ μάγουλα τῆς παιδικῆς μας

ήλικίας. Άναβα ένα σπέρτο για να κοιτάξω το ρολόι μου. Σχεδόν μεσάνυχτα. Είναι η στιγμή που ο άρρωστος, αναγκασμένος να φύγει ταξίδι και να κοιμηθεί σ' ένα άγνωστο ξενοδοχείο, ξυπνά από μια ξαφνική κρίση, και χαιρέται βλέποντας κάτω απ' την πόρτα μια γραμμή απ' το φως της μέρας. Τι ευτυχία, είναι κιόλας πρωί! Σε λίγο θα σηκωθούν οι υπηρέτες, θα μπορεί να χτυπήσει το κουδούνι, θα 'ρθουν να του προσφέρουν βοήθεια. 'Η έλπίδα πώς θ' ανακουφιστεί του δίνει τη δύναμη να υπομείνει. Νά, του φάνηκε πώς άκουσε βήματα· τὰ βήματα πλησιάζουν, ύστερα απομακρύνονται. Κι η φωτεινή γραμμή της μέρας, που βρισκόταν κάτω απ' την πόρτα του, έχει εξαφανιστεί. Είναι μεσάνυχτα· μόλις έσβησαν το γκάζι· ο τελευταίος υπηρέτης έφυγε και θα πρέπει τώρα να μείνει όλη τη νύχτα υποφέροντας, χωρίς γιατρικό.

Μ' έπαιρνε ξανά ο ύπνος και συχνά ξυπνούσα μόνο για λίγο, για μια στιγμή, όσο για ν' ακούσω την ξυλεια να τρίζει από μόνη της στους σανιδωμένους τοίχους, ν' ανοίξω τὰ μάτια μου και να τὰ καρφώσω στο καλειδοσκόπιο του σκοταδιού, να γευτώ χάρη σ' ένα στιγμιαίο άμυδρο φως της συνείδησης τον ύπνο που σκέπαζε τὰ έπιπλα, τὸ δωμάτιο, τὸ σύνολο αυτό που εγώ δὲν ήμουν παρά ένα μικρό του κομμάτι και που γυρνούσα γρήγορα να ένωθώ με την ασύνειδη του υπαρκτή. 'Η ακόμα, όταν μέσα στον ύπνο μου συναντούσα χωρίς προσπάθεια μιάν ηλικία απ' την πρωτινή μου ζωή που 'χε διαβεί για πάντα, και ξανάβρισκα μιάν απ' τις παιδικές μου φοβίες, μήπως λόγου χάρη ο μεγάλος μου θεός⁶ με τραβήξει απ' τις μπουκλες των μαλλιών μου, φοβία που είχε διαλυθεί τη μέρα —άπαρχή για μένα μιās καινούργιας εποχής— που μου τις έκοψαν. Είχα ξεχάσει όσο κοιμόμουν τὸ έπεισόδιο αυτό, ξανάβρισκα όμως την ανάμνησή του μόλις κατόρθωνα να ξυπνήσω για να γλιτώσω απ' τὰ χέρια του μεγάλου θείου μου, αλλά και πάλι, για περισσότερη σιγουριά, σκέπαζα όλότελα τὸ κεφάλι μου με τὸ μαξιλάρι πριν ξαναγυρίσω στον κόσμο των ονείρων.

Μερικές φορές, όπως η Έβα γεννήθηκε από μιὰ πλευρά του 'Αδάμ, μιὰ γυναίκα γεννιόταν, όσο κοιμόμουν, από μιάν άβολη θέση του μηρού μου. Φτιαγμένη από την ήδονή που ήμουν έτοιμος να γευτώ, φανταζόμουν πώς εκείνη ήταν που μου την πρόσφερε. Τὸ κορμί μου, νιώθοντας μέσα στο δικό της τη δική μου ζεστασιά, γύρευε να σμίξει μαζί του, ξυπνούσα. Οί άλλοι θνητοί μου ραίνονταν πολύ μακρινοί σε σχέση μ' αυτή τη γυναίκα που 'χα εγκαταλείψει πριν από λίγες μόλις στιγμές· τὸ μάγουλό μου ήταν ακόμα ζεστό απ' τὸ φιλήγης, τὸ σῶμα μου ὅλο κομμάρι απ' τὸ βάρος του κορμιού της. 'Αν, όπως τύχαινε καμιὰ φορά, είχε τὰ χαρακτηριστικά μιās γυναίκας που 'χα γνωρίσει στη ζωή, ήθελα ν' άφοσιωθώ όλότελα σ' ένα σκοπό: να την ξαναβρω, σαν αυτούς του φεύγουν ταξίδι για να δούν με τὰ μάτια τους μιὰ πολυπόθητη πολιτεία και φαντάζονται πώς μπορούν να γευτούν στην πραγματικότητα τη γοητεία του ονείρου. Σιγά σιγά η ανάμνησή της έσβηνε, είχα ξεχάσει τὸ κορίτσι που είδα στ' όνειρό μου.

Ένας άνθ.
δένει τις άρες,
λεύεται δλ' αίν
λεπτο τὸ σημε
ταν· όμως οί ε
ματα, ύστερα
διαφορετική ά
άρκει για να σ
στιγμή του ξύ
μόλις πλάγιο
και διαφορετι
πολυθρόνα, τί
φυγαν απ' τη
μεγάλη ταχύν
βλέφαρα, θα
κάποιον άλλο
ύπνος για να
τη διαρρήθμι
της νύχτας, κ
ούτε καν ποι
άπλότητα, έι
άπογυμνωμέ
άκόμα του τ
δπου θα μπο
λά, για να μ
μόνος μου· δ
λάμπες πετε
κατεβαστους
του έγώ μοι
'Ισως ή
ται απ' τη ε
σκέψης μας
μου, άνήσυκ
πάντα γυρν
χρόνια. Τὸ
λογα με τη
του, για να
επίπλων, γι
ταν. 'Η μν
του πρόσφε
γυρά του οί

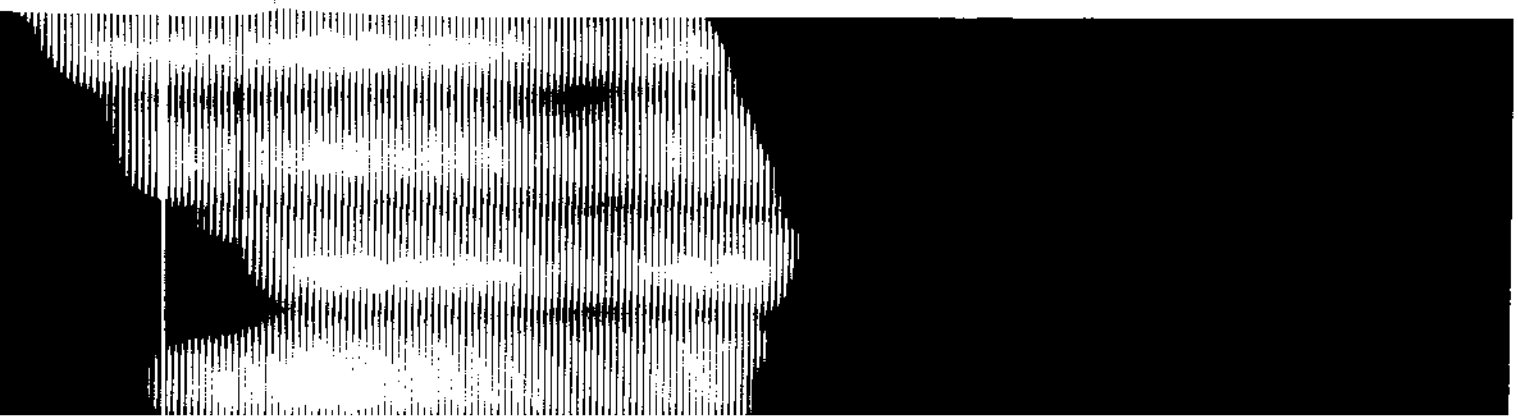
ὄν μεσάνυχτα.
καὶ νὰ κοιμηθεῖ
ρεται βλέπον-
εὐτυχία, εἶναι
χτυπήσει τὸ
ἀνακουφιστεῖ
ματα· τὰ βή-
τῆς μέρας,
μεσάνυχτα·
ἐπεὶ τώρα νὰ

γιὰ μιὰ στιγ-
πανιδωμένους
πιο τοῦ σκο-
τῆς τὸν ὕπνο
ἤμουν παρὰ
τὴν ἀσύνειδή
ρις προσπά-
ντα, καὶ ξα-
μεγάλος μου
ἔχε διαλυθεῖ
τις ἔκοψαν.
τὴν ἀνάμνησή
τοῦ μεγάλου
τέλα τὸ κε-
ν.

Ἄδὰμ, μιὰ
ου. Φτιαγ-
πὼς ἐκείνη
εἰκό της τῆ
θνητοὶ μοῦ
καταλείψει
ἐπ' τὸ φιλί
ὅπως τύ-
ωρίσει στὴ
ἀν αὐτοὺς
ἡ πολιτεία
ρηγεία τοῦ
ποῦ εἶδα

Ἐνας ἄνθρωπος ποῦ κοιμᾶται κρατᾶ σὲ κύκλο ὀλόγυρά του τὸ νῆμα ποῦ δένει τις ὥρες, τὴν τάξη ποῦ ἀκολουθοῦν τὰ χρόνια καὶ οἱ κόσμοι. Τὰ συμβουλεύεται δλ' αὐτὰ μὲ τὸ ἐνστικτὸ του μὲλις ξυπνήσει καὶ διαβάζει σ' ἓνα δευτερόλεπτο τὸ σημεῖο τῆς γῆς ποῦ κατέχει ὁ ἴδιος, τὸ χρόνο ποῦ κύλησε ὅσο κοιμόταν· ὅμως οἱ σειρές τους μποροῦν νὰ μπερδευτοῦν, νὰ κοποῦν. Ἄν τὰ ξημερώματα, ὕστερα ἀπὸ ἀυπνία, τὸν πάρει ὁ ὕπνος ἐνῶ διαβάζει, σὲ μιὰ στάση πολὺ διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ ποῦ συνηθίζει ὅταν κοιμᾶται, τότε τὸ ὑψωμένο χέρι του ἀρκεῖ γιὰ νὰ σταματήσει τὸν ἥλιο, νὰ τὸν κάνει νὰ υποχωρήσει καὶ, στὴν πρώτη στιγμή τοῦ ξύπνου του, δὲν θὰ γνωρίζει πᾶς τὴν ὥρα, θὰ ἔχει τὴν ἐντύπωση πὼς μὲλις πλάγιασε νὰ κοιμηθεῖ. Ἄν ψευτοκοιμηθεῖ σὲ μιὰν ἀκόμα πῖθ ἀκατάλληλη καὶ διαφορετικὴ στάση, ὅπως, ἂς ποῦμε, μετὰ τὸ δεῖπνο καθισμένος σὲ μιὰ πολυθρόνα, τότε ἡ ἀναστάτωση θὰ ἴναι ὀλοκληρωτικὴ στοὺς κόσμους ποῦ ξέφυγαν ἀπ' τὴν τροχιά τους, ἡ μαγικὴ πολυθρόνα θὰ τὸν κάνει νὰ ταξιδέψει μὲ μεγάλη ταχύτητα στὸ χρόνο καὶ στὸ χῶρο καὶ, τῆ στιγμῆ ποῦ θ' ἀνοίγει τὰ βλέφαρα, θὰ νομίζει πὼς βρίσκεται ξαπλωμένος μερικὸς μῆνες νωρίτερα σὲ κάποιον ἄλλο τόπο. Ἄρκοῦσε ὅμως, στὸ ἴδιο μου τὸ κρεβάτι, νὰ ἴναι βαθὺς ὁ ὕπνος γιὰ νὰ ἠρεμήσει ἐντελῶς τὸ μυαλό μου· τότε ἡ σκέψη μου παρατοῦσε τὴ διαρρῦθμιση τοῦ χώρου ὅπου εἶχα ἀποκοιμηθεῖ καὶ, ὅταν ξυπνοῦσα στὴ μέση τῆς νύχτας, καθὼς ἀγνοοῦσα ποῦ βρισκόμουν, δὲν γνώριζα, τὴν πρώτη στιγμή, οὔτε κἀν ποῖος ἤμουν· εἶχα μόνο τὴν αἴσθησι τῆς ὑπαρξης στὴν πρώτη της ἀπλότητα, ἔτσι ὅπως μπορεῖ νὰ σαλέψει στὰ κατάβαθα ἐνὸς ζώου· ἤμουν πῖθ ἀπογυμνωμένος κι ἀπ' τὸν ἄνθρωπο τῶν σπηλαίων· τότε ὅμως ἡ ἀνάμνησι —ὄχι ἀκόμα τοῦ τόπου ὅπου βρισκόμουν, ἀλλὰ κάποιων τόπων ὅπου εἶχα ζήσει κι ὅπου θὰ μποροῦσα νὰ βρισκομαι— ἐρχόταν κοντὰ μου σὰν μιὰ βοήθεια ἀπὸ ψηλά, γιὰ νὰ μὲ ἀνασύρει ἀπ' τὴν ἀνυπαρξία ἀπ' ὅπου δὲν θὰ μποροῦσα νὰ βγῶ μόνος μου· δρασκέλιζα σ' ἓνα δευτερόλεπτο αἰῶνες πολιτισμοῦ, καὶ ἡ εἰκόνα μὲ λάμπες πετρελαίου ποῦ ἔχα θολὰ ξεχωρίζει, κι ἐπειτα τὰ πουνάμισα μὲ τοὺς κατεβαστοὺς γιακάδες, ἀνασύνθεταν σιγὰ σιγὰ τὰ πρωτότυπα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐγὼ μου.

Ἴσως ἡ ἀκίνησιὰ ποῦ ἔχουν τὰ πράγματα τριγύρω μας νὰ τοὺς ἐπιβάλλεται ἀπ' τὴ βεβαιότητά μας πὼς εἶναι αὐτὰ κι ὄχι ἄλλα, ἀπ' τὴν ἀκίνησιὰ τῆς σκέψης μας ἀπέναντί τους. Ὅπως κι ἂν εἶναι, ὅταν ξυπνοῦσα ἔτσι, καὶ τὸ μυαλό μου, ἀνήσυχο, γύρευε, χωρὶς νὰ τὸ κατορθῶνει, νὰ μάθει ποῦ βρισκόμουν, τὰ πάντα γυρνοῦσαν τριγύρω μου μὲς στὸ σκοτάδι: τὰ πράγματα, οἱ τόποι, τὰ χρόνια. Τὸ κορμί μου, ὑπερβολικὰ μουδιασμένο γιὰ νὰ σαλέψει, γύρευε, ἀνάλογα μὲ τὴ μορφή τῆς κούρασῆς του, νὰ ἐπισημάνει τὴ θέση ποῦ εἶχαν τὰ μέλη του, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ συμπεράνει τὴν κατεύθυνσι τοῦ τοίχου, τὴ θέση τῶν ἐπίπλων, γιὰ ν' ἀνασυγκροτήσει καὶ νὰ προσδιορίσει τὴν κατοικία ὅπου βρισκόταν. Ἡ μνήμη του, ἡ μνήμη ποῦ εἶχαν τὰ πλευρά, τὰ γόνατα, οἱ ὦμοι του, τοῦ πρόσφερε διαδοχικὰ πολλὰ ἀπ' τὰ δωμάτια ὅπου εἶχε κοιμηθεῖ, ἐνῶ ὀλόγυρά του οἱ ἀόρατοι τοῖχοι, ἀλλάζοντας θέση ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα τοῦ δωμα-

τίου πού 'χε φανταστεί, στροβιλιζόνταν μὲς στὰ σκοτάδια. Καὶ πρὶν ἀκόμα ἡ σκέψη μου, πού δίσταζε στὸ κατώφλι τῶν καιρῶν καὶ τῶν σχημάτων, μπορέσει νὰ προσδιορίσει τὸ σπίτι συνδυάζοντας τὰ διάφορα περιστατικά, αὐτὸ —τὸ κορμί μου— θυμόταν γιὰ τὸ καθένα τὸ εἶδος τοῦ κρεβατιοῦ, τὴ θέση πού εἶχαν οἱ πόρτες, πῶς φώτιζαν τὰ παράθυρα, τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς διαδρόμου, ἀκόμα καὶ τὴ σκέψη πού εἶχα ὅταν ἀποκοιμήθηκα ἐκεῖ καὶ πού τὴν ξανάβρισκα μόλις ξυπνοῦσα. Ἡ μουδιασμένη μου πλευρά, ἀναζητώντας νὰ μαντέψει τὸν προσανατολισμὸ τῆς, φανταζόταν, ὡς ποῦμε, πῶς βρισκόταν ξαπλωμένη ἀπέναντι στὸν τοῖχο σ' ἕνα μεγάλο κρεβάτι μὲ μπαλντακίνο, κι ἀμέσως ἀναλογιζόμουν: «Γιὰ φαντάσου, τελικὰ μὲ πῆρε ὁ ὕπνος, μόλο πού ἡ μαμά δὲν ἤρθε νὰ μοῦ πεῖ καληνύχτα», βρισκόμουν στὴν ἐξοχὴ τοῦ παπποῦ μου,⁶ πού 'χε πεθάνει χρόνια τώρα· καὶ τὸ κορμί μου, ἡ πλευρὰ πού πάνω τῆς ἀκουμποῦσα, πιστοὶ φύλακες ἑνὸς παρελθόντος πού τὸ μυαλό μου δὲν θὰ 'πρεπε ποτὲ νὰ τὸ ἔχει ξεχάσει, μού θυμίζαν τὴ φλόγα τῆς καντήλας ἀπὸ γυαλί Βοημίας, σὲ σχῆμα στάμνας, πού 'καίγε ὅλη νύχτα κρεμασμένη στὴν ὀροφὴ μὲ ἀλυσιδάκια, τὸ τζάκι ἀπὸ μάρμαρο τῆς Σιένας,⁷ στὴν κρεβατοκάμαρά μου, στὸ σπίτι τῶν παπποῦδων μου στὸ Κομπραί,⁸ στίς μακρινὲς ἐκεῖνες μέρες πού τὴ στιγμή αὐτὴ τίς φανταζόμουν τωρινές, χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ τίς ἀναπαραστήσω μὲ ἀκρίβεια καὶ πού θὰ τίς ξανάβλεπα καλύτερα σὲ λίγο, ὅταν θὰ 'χα ξυπνήσει ὀλόγελα.

Ἦτοτερα ξαναγεννιόταν ἡ ἀνάμνηση μιᾶς διαφορετικῆς στάσης· ὁ τοῖχος τραβοῦσε πρὸς μιὰν ἄλλη κατεύθυνση: βρισκόμουν στὸ δωμάτιό μου στῆς κυρίας ντὲ Σαιν-Λού, στὴν ἐξοχὴ Θεέ μου! θὰ 'ναι τουλάχιστον δέκα ἡ ὥρα καὶ θὰ πρέπει νὰ τέλειωσαν τὸ δεῖπνο! Θὰ παρατράβηξα φαίνεται τὸν ὕπνο πού παίρνω κάθε βράδυ μόλις γυρίσω ἀπ' τὸν περίπατό μου μὲ τὴν κυρία ντὲ Σαιν-Λού, πρὶν φορέσω τὸ ἐπίσημό μου ἔνδυμα. Γιατί πέρασαν πολλὰ χρόνια ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Κομπραί, ὅταν, στοὺς πιὸ ἀργοπορημένους γυρισμούς μας, ἦταν οἱ κόκκινες ἀνταύγειες τοῦ ἡλιοβασιλέματος πού ἔβλεπα πάνω στὰ τζάμια τοῦ παραθύρου μου. Ἄλλου εἶδους ζωὴ κάνουμε στὴν Τανσονβίλ,⁹ στῆς κυρίας ντὲ Σαιν-Λού, ἄλλου εἶδους εὐχαρίστηση νιώθω ἐδῶ νὰ κυκλοφορῶ μόνο τὴ νύχτα, ν' ἀκολουθῶ στὸ φεγγαρόφωτο αὐτὰ τὰ δρομάκια ὅπου ἄλλοτε ἐπαιζα στὸν ἥλιο· καὶ τὸ δωμάτιο, ὅπου θ' ἀποκοιμήθηκα ἀντὶ νὰ ντυθῶ γιὰ τὸ δεῖπνο, τὸ βλέπω ἀπὸ μακριά, ὅταν ἐπιστρέφουμε, νὰ τὸ διαπερνᾶ τὸ φῶς τῆς λάμπας, φάρος μοναχικὸς μέσα στὴ νύχτα.

Οἱ συγχευμένες καὶ στροβιλιστὲς αὐτὲς ἀναπολήσεις δὲν βαστοῦσαν ποτὲ πάνω ἀπὸ λίγα δευτερόλεπτα· συχνά ἡ σύντομη ἀβεβαιότητά μου γιὰ τὸ χῶρο ὅπου βρισκόμουν δὲν κατάφερνε νὰ ξεχωρίσει καλύτερα τίς διαφορετικὲς ἐκασίες πού τὴν ἀποτελοῦσαν, ἀπ' ὅσο μπορούμε ν' ἀπομονώσουμε, ὅταν βλέπουμε ἕνα ἄλογο νὰ τρέχει, τίς διαδοχικὲς στάσεις πού μᾶς δείχνει τὸ κινήσκόπιο.¹⁰ Εἶχα ὅμως ξαναδεῖ πότε τό 'να καὶ πότε τ' ἄλλο ἀπ' τὰ δωμάτια πού εἶχα κατοικήσει στὴ ζωὴ μου καὶ τελικὰ τὰ ξαναθυμόμουν ὅλα στὰ μεγάλα ὄνειροπολήματα πού ἀκολουθοῦσαν τὸ ξύπνημά μου: δωμάτια χειμωνιάτικα ὅπου σὰν

μένεις ξαπλωμέ
τὰ πιὸ παράται
ἀπ' τὰ σκεπάσι
βατιοῦ κι ἕνα τ
σύμφωνα μὲ τὴ
ὅπου σὰν κάνει
νωμένος ἀπὸ τὴ
βάθος μιᾶς σπ
καίει στὸ τζάκι
στοῦ ἀέρα καὶ
νάβουν, κάτι σὶ
ἴδιας αὐτῆς κά
σιμένη μὲ πνοὴ
κάμαρας, ἀπ' τ
φωτιὰ καὶ πού
σαι ἕνα μὲ τὴ
νοιχτα παντζοί
ὅπου κοιμᾶσαι
εράκι στὴν ἀκρ
τόσο εὐθυμο π
κι ὅπου τὰ κό
χάρη γιὰ ν' ἀν
θετα, ἡ μικρὴ
—δύο πατώμα
πρῶτη στιγμή
βαιος πῶς μοῦ
δικὴ ἀδιαφορία
ἐκεῖ· ὅπου ἕνα
ζώντας λοξὰ μι
πληρότητα το
τὸν ἑαυτό του·
θεῖ τοῦ ὕψους
νὰ γεμίσει ὡς
χτες, καθὼς ε
τ' αὐτὴ ἀνήσυ
ν' ἀλλάζει τὸ
τὸν οἶκτο στὸ
τελα τὴ μυρω
τοῦ ταβανιοῦ.
ἀφήνει στὴν ὁ
προσωρινότητ

μένεις ξαπλωμένος, μαζεύεις τὸ κεφάλι σου σὲ μιὰ φωλιά πού τὴν πλέκεις μὲ τὰ πιὸ παράταιρα πράγματα, μὲ μιὰ γωνιά τοῦ μαξιλαριοῦ, μὲ τὸ πάνω μέρος ἀπ' τὰ σκεπάσματα, μιὰν ἄκρη ἀπὸ ἓνα σάλι, μὲ τὴν ἀκραία πλευρὰ τοῦ κρεβατιοῦ κι ἓνα τεῦχος ἀπ' τὰ Ντεμπὰ ρόζ, πού τελικὰ τὰ δένεις ὄλα μεταξύ τους σύμφωνα μὲ τὴν τεχνικὴ τῶν πουλιῶν, πιέζοντάς τα ἀδιάκοπα μὲ τὸ βάρος σου ὅπου σὰν κάνει παγωνιά, νιώθεις μιὰν εὐχαρίστηση, γιατί αἰσθάνεσαι ἀπομονωμένος ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο (σὰν τὸ πετροχελίδονο πού ἔχει τὴ φωλιά του στὸ βάθος μιᾶς σπηλιάς μέσα στὴ ζεστασιά τῆς γῆς), κι ὅπου, μὲ τὴ φωτιά νὰ καίει στὸ τζάκι ὄλη νύχτα, κοιμᾶσαι τυλιγμένος μέσα σ' ἓνα μεγάλο παλτὸ ζεστοῦ ἀέρα καὶ καπνίλας, ἐνῶ τὸ διαπερνοῦν οἱ λάμπεις τῶν δαυλιῶν πού ξαναβάθουν, κάτι σὰν ἄυλη παστάδα, σὰν ζεστὴ σπηλιά σκαμμένη στὴν ἀγκυλιὰ τῆς ἴδιας αὐτῆς κάμαρας, ζώνη καυτὴ καὶ κινητὴ στὴ θερμικὴ τῆς περιφέρεια ἀερισμένη μὲ πνοὲς πού μᾶς δροσιίζουν τὸ πρόσωπο κι ἐρχονται ἀπ' τίς γωνιὲς τῆς κάμαρας, ἀπ' τὰ σημεῖα πού βρίσκονται κοντὰ στὰ παράθυρα ἢ μακριὰ ἀπ' τὴ φωτιά καὶ πού κρύωσαν πάλι. — δωμάτια καλοκαιρινὰ ὅπου σ' ἀρέσει νὰ γίνεσαι ἓνα μὲ τὴ χλιαρὴ νύχτα, ὅπου τὸ φεγγαρόφωτο, καθὼς ἀγγίζει τὰ μισάνοιχτα παντζούρια, ρίχνει ὡς τὰ πόδια τοῦ κρεβατιοῦ τὴ μαγεμένη του σκᾶλα, ὅπου κοιμᾶσαι σχεδὸν στὸ ὑπαιθρο, σὰν τὸ μελισσοφάγο πού τὸν λυκνίζει τ' ἀεράκι στὴν ἄκρη μιᾶς ἀκτίνας. — κάποτε τὸ δωμάτιο σὲ στὴν Λουδοβίκου ΙΔ',¹¹ τόσο εὐθυμο πού ἀκόμα καὶ τὴν πρώτη νύχτα δὲν ἔνιωσα πολὺ δυστυχισμένος κι ὅπου τὰ κολονάκια, πού ὑποβάσταζαν ἑλαφρὰ τὸ ταβάνι, ἀνοιγαν μὲ τόση χάρη γιὰ ν' ἀναδείξουν καὶ νὰ ὀρίσουν τὴ θέση τοῦ κρεβατιοῦ. — κάποτε, ἀντίθετα, ἢ μικρὴ καὶ τόσο ψηλοτάβανη κάμαρα, σκαμμένη σὲ σχῆμα πυραμίδας —δύο πατώματα ὕψος— καὶ ντυμένη σχεδὸν ὀλόκληρη μὲ μαόνι, ὅπου ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή μὲ δηλητηρίασε ψυχικὰ ἢ ἀγνωστὴ μυρωδιὰ τοῦ βετιβέρ,¹² βέβαιος πὼς μοῦ ἦταν ἐχθρικές οἱ μενεξεδιὲς κουρτίνες καὶ βέβαιος γιὰ τὴν αὐθάδικη ἀδιαφορία τοῦ μεγάλου ρολοιοῦ πού φλυαροῦσε δυνατὰ σὰν νὰ μὴν ἤμουν ἐκεῖ. ὅπου ἓνας παράξενος κι ἀνελέητος τετράπλευρος καθρέφτης μὲ βάση, φράζοντας λοξὰ μιὰν ἀπ' τίς γωνιὲς τῆς κάμαρας, ἔσκαβε ὀδυνηρὰ μέσα στὴ γλυκιὰ πληρότητα τοῦ συνηθισμένου μου ὀπτικοῦ πεδίου μιὰν ἀπρόβλεπτη θέση γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. ὅπου ἢ σκέψη μου, πασχίζοντας ὥρες νὰ ἐξαρθρωθεῖ, νὰ τετνωθεῖ τοῦ ὕψους, γιὰ νὰ πάρει ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῆς κάμαρας καὶ νὰ μπορέσει νὰ γεμίσει ὡς ἀπάνω τὸ γιγάντιο χωνί της, εἶχε ὑποφέρει πολλὰς σιληρὲς νύχτες, καθὼς βρισκόμουν ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι μου, μὲ τὰ μάτια βηλά, μὲ τ' αὐτὴ ἀνήσυχο, τὴ μύτη ἀτίθαση, τὴν καρδιὰ νὰ χτυπᾷ, ὥσπου ἢ συνήθεια ν' ἀλλάξει τὸ χρῶμα στὶς κουρτίνες, νὰ κάνει τὸ ρολόι νὰ σωπάσει, νὰ διδάξει τὸν οἶκτο στὸν λοξὸ κι ἀδυσώπητο καθρέφτη, νὰ καλύψει ἢ καὶ νὰ διώξει ὀλότελα τὴ μυρωδιὰ τοῦ βετιβέρ, καὶ νὰ ἐλαττώσει αἰσθητὰ τὸ φαινομενικὸ ὕψος τοῦ ταβανιοῦ. Ἡ συνήθεια! τὰ ρυθμίζει ὄλα ἐπιδέξια, σιγὰ σιγὰ ὁμως —κι ἀφήνει στὴν ἀρχὴ τὴ σκέψη μας νὰ ὑποφέρει γιὰ βδομάδες σὲ μιὰ κατάσταση προσωρινότητος—, ἀλλὰ ἢ σκέψη μας μολαταῦτα τὴν ἀποδέχεται μὲ χαρὰ, γιατί,

χωρίς τη συνήθεια και με τα δικά της μόνο μέσα, ή σκέψη μας θα ήταν ανίκανη να κάνει για μās κατοικήσιμο ένα σπίτι.

Βέβαια, τώρα είχα πιά ξυπνήσει έντελως, το κορμί μου είχε μετακινηθεί για τελευταία φορά κι ο καλός άγγελος της βεβαιότητας είχε άκίνητοποιήσει τα πάντα τριγύρω μου, με είχε ξαπλώσει κάτω απ' τα σκεπάσματά μου, στο δωμάτιό μου, κι είχε τοποθετήσει σχεδόν στη θέση τους, στο σκοτάδι, το κομμάκι μου, το γραφείο μου, το τζάκι μου, το παράθυρο, πού 'βλεπε στο δρόμο, και τις δυο πόρτες. "Όσο κι αν ήξερα ώστόσο πως δεν βρισκόμουν στις κατοικίες αυτές, πού ή άγνοιά μου ήταν ξυπνούσα μπορεί για μιá στιγμή να μου έδειξε αν όχι καθαρά την εικόνα τους, αλλά τουλάχιστον με είχε κάνει να πιστέψω δυνατή την παρουσία τους, ή μήμη μου πάντως είχε τεθεί σέ κίνηση· συνήθως δεν γύρευα να ξανακοιμηθώ άμέσως· τó πιό πολύ τής νύχτας τó περνούσα ξαναφέροντας στο νού μου την παλιά ζωή μας στο Κομπραί στής μεγάλης μου θείας,¹³ στο Μπαλμπέκ,¹⁴ στο Παρίσι, στο Ντονσιέρ,¹⁵ στη Βενετία ή κι άλλου, αναπολώντας τούς τόπους, τά πρόσωπα πού 'χα γνωρίσει εκεί, ό,τι είχα δει κι ό,τι μου είχαν διηγηθεί για τά πρόσωπα αυτά.

Στο Κομπραί, κάθε μέρα, μόλις τέλειωνε τ' άπόγευμα, πολλή ώρα πριν απ' τή στιγμή πού θα 'πρεπε να πάω στο κρεβάτι και να μείνω, χωρίς να κοιμηθώ, μακριά απ' τή μητέρα μου και τή γιαγιά μου,¹⁶ ή κρεβατοκάμαρά μου ξαναγινόταν τó σταθερό κι όδυνηρό σημείο πού συγκέντρωνε τις άνησυχίες μου. Είχαν βέβαια σοφιστεί, για να ξεγνοιάζω τά βράδια πού έβρισκαν πώς είχα πολύ θλιμμένη όψη, να μου δώσουν έναν μαγικό φανό,¹⁷ σκεπάζοντας μ' αυτόν, ώσπου να 'ρθει ή ώρα τού δείπνου, τή λάμπα μου· και με τόν τρόπο πού είχαν οι πρώτοι αρχιτέκτονες κι οι αρχιτεχνίτες τού γκαλιού τής γοτθικής¹⁸ έποχής, ό φανός άντικαθιστούσε τήν άδιαπέραστη έπιφάνεια τών τοίχων με κύλους ίριδισμούς, με ύπερφυσικές πολύχρωμες όπτασιές, όπου οι θρύλοι έλεγες πώς ζωγραφίζονταν πάνω σ' ένα βιτράιγ τρεμουλιαστό και στιγμιαίο. "Όμως και πάλι ή θλίψη μου μεγάλωνε, γιατί ακόμα κι ή άλλαγή τού φωτισμού κατέστρεφε τήν όψη τού δωματίου πού είχα συνηθίσει, συνήθεια πού, αν έξαιρέσει κανείς τó μαρτύριο τής κατάκλισης, μου είχε κάνει τó δωμάτιο ύποφερτό. Τώρα πιά δεν τó άναγνώριζα κι ήμουν άνήσυχος, λές και βρισκόμουν σ' ένα δωμάτιο ξενοδοχείου ή έξοχικού σπιτιού, όπου είχα φτάσει για πρώτη φορά μόλις κατέβηκα απ' τó τραίνο.

Με τόν άπότομο βηματισμό τού άλόγου του, ό Γκολό, γεμάτος φριχτές διαθέσεις, έβγαινε απ' τó μικρό τριγωνικό δάσος, πού έδινε βελουδένια σκουροπράσινη άπαλότητα στήν πλαγιά ενός λόφου, και προχωρούσε πηδηχτά προς τόν πύργο τής δυστυχισμένης Ζενεβιέβ ντε Μπραμπάν.¹⁹ "Ο πύργος αυτός διαγραφόταν από μιá καμπύλη γραμμή, πού δεν ήταν άλλη παρά ή άκρη ενός από τά ώσειδη γυαλάκια, τά τοποθετημένα μέσα στο πλαίσιο, πού μπορούσες να τó γλιστράς άνάμεσα στις ύποδοχές τού προβολέα, στόν μαγικό φανό. "Ήταν μόνο μιá άκρη τού πύργου κι είχε μπροστά της μιá χέρσα γή, όπου όνειροπο-

λούσε ή Ζενεβιέβ και δεν περιμένα γυαλάκια τού πι μου τó είχε δείξει· χολικά τó γεμάτ έδινε έτσι τήν έ στάση του με τρι στις ύποδειξεις τισμó. Και τίπο κουνούσαν τó φχωρεί πάνω στί τους, κατεβαίνουσία ύπερφυσι με κάθε ένοχλη σκελετό κι άφο πάνω του προσοχο, ή τó χλωμι πού δεν άφηνε·

Με γοήτει 'βγαιναν από κι λιές άνατύγιες λούσε αυτή ή ει τελικά κατορθε περισσότερη σι τική έπίδραση τόσο θλιβερά. . . διαφορετικό άι από μόνο του, γίνεi άσύνειδος πούσαν τó καμ ή μεγάλη κρεμ και γνώριζε τ φώς όπως και οι δυστυχίες τ ένώ τά έγκλήμ σότερη αύστη

Λίγο με πού έμενε να στο σαλονάκι γιαγιά μου, π βρίσκειται στί

λοῦσε ἡ Ζενεβιέβ, φορώντας γαλάζια ζώνη. Ὁ πύργος καὶ ἡ γῆ ἦταν κίτρινα, καὶ δὲν περίμενα νὰ τὰ δῶ γιὰ νὰ γνωρίσω τὸ χρῶμα τους, γιατί, πρὶν ἀπ' τὰ γυαλάκια τοῦ πλαισίου ἢ καστανόχρυση ἢ χηρότητα τοῦ ὀνόματος Μπραμπάν μου τὸ εἶχε δεῖξει ξεκάθαρα. Ὁ Γκολὸ σταματοῦσε γιὰ λίγο ν' ἀκούσει μελαγχολικά τὸ γεμάτο στόμφο κείμενο, ποὺ διάβαζε δυνατὰ ἡ μεγάλη μου θεία, καὶ ἔδινε ἔτσι τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ καταλάβαινε ἀπόλυτα, ἀφοῦ προσάρμοζε τὴ στάση του μὲ τρόπο ὑπάκουο, ποὺ δὲν ἀπέκλειε ὡστόσο καὶ κάποιον μεγαλεῖο, στίς ὑποδείξεις τοῦ κειμένου· ὕστερα ἀπομακρυνόταν μὲ τὸν ἴδιο ἀπότομο βηματισμό. Καὶ τίποτα δὲν μπορούσε νὰ σταματήσει τὸν ἀργὸ καλπασμὸ του. Ἄν κουνούσαν τὸ φανὸ, ξεχώριζα τ' ἄλογο τοῦ Γκολὸ ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ προχωρεῖ πάνω στίς κουρτίνες τοῦ παράθυρου, φουσκώνοντας ἀπ' τίς πτυχώσεις τους, κατεβαίνοντας στίς σχισμές τους. Τὸ σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ Γκολὸ, ἀπὸ μιὰ οὐσία ὑπερφυσική τόσο ὅσο καὶ τοῦ ἀλόγου του, βολευόταν μὲ κάθε ἔμπόδιο, μὲ κάθε ἐνοχλητικὸ ἀντικείμενο ποὺ συναντοῦσε, μεταβάλλοντάς το σὲ δικό του σκελετὸ καὶ ἀφομοιώνοντάς το μέσα του, ἀκόμα καὶ τὸ πόμολο τῆς πόρτας, ποὺ πάνω του προσαρμολόζονταν ἀμέσως καὶ ἐπέπλεε ἀκατανίκητα τὸ κόκκινὸ του ρούχο, ἢ τὸ χλωμὸ του πρόσωπο, πάντοτε τόσο εὐγενικὸ καὶ τόσο μελαγχολικὸ, ποὺ δὲν ἄφηνε ὅμως νὰ φανεῖ καμιὰ συγκίνηση ἀπ' αὐτὴ τὴ μετασπονδύλωση.

[I, 10]

Μὲ γοήτευαν βέβαια αὐτὲς οἱ ἐντυπωσιακὲς προβολές, ποὺ ἦταν σὰν νὰ ἔβγαιναν ἀπὸ κάποιον μεροβιγγιανὸ²⁰ παρελθόν καὶ ἔφερναν τριγύρω μου τόσο παλιὰς ἀνταύγειες ἱστορίας. Εἶναι ὡστόσο ἀνείπωτη ἡ δυσφορία ποὺ μοῦ προκαλοῦσε αὐτὴ ἡ εἰσβολὴ τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ὁμορφιάς σὲ μιὰ κἀμαρα ποὺ εἶχα τελικὰ κατορθώσει νὰ τὴ γεμίσω τόσο πολὺ μὲ τὸ ἐγὼ μου, ὥστε δὲν τῆς ἔδινε περισσότερη σημασία ἀπ' ὅση στὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ μου. Μόλις τέλειωνε ἡ ἀναισθητικὴ ἐπίδραση τῆς συνήθειας, ἀρχίζα νὰ σκέφτομαι, νὰ αἰσθάνομαι, πράγματα τόσο θλιβερά. Αὐτὸ τὸ πόμολο τῆς πόρτας τῆς κἀμαράς μου, ποὺ ἦταν γιὰ μένα διαφορετικὸ ἀπ' ὅλα τὰ πόμολα πόρτας στὸν κόσμον, γιατί ἦταν σὰν ν' ἀνοίγε ἀπὸ μόνο του, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ τὸ γυρίσω, τόσο ὁ χειρισμὸς του μοῦ ἔχει γίνεϊ ἀσύνειδος, νὰ ποὺ τώρα γινόταν ἀστρικό σῶμα τοῦ Γκολὸ. Καὶ μόλις χτυποῦσαν τὸ καμπανακί γιὰ τὸ δεῖπνον, βιαζόμουν νὰ τρέξω στὴν τραπέζαρία, ὅπου ἡ μεγάλη κρεμαστὴ λάμπα, ποὺ ἀγνοοῦσε τὸν Γκολὸ καὶ τὸν Κυανοπώγωνα,²¹ καὶ γνώριζε τοὺς γονεῖς μου καὶ τὸ βοδινὸ τῆς κατσαρόλας, σκορποῦσε τὸ ἴδιο φῶς ὅπως κάθε βράδυ, καὶ βιαζόμουν νὰ πέσω στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μαμᾶς, ποὺ οἱ δυστυχίες τῆς Ζενεβιέβ ντὲ Μπραμπάν μοῦ τὴν ἔκαναν ἀκόμα πιὸ ἀγαπητὴ, ἐνῶ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Γκολὸ μ' ἔκαναν νὰ ἐλέγχω τὴ συνείδησή μου μὲ περισσότερη αὐστηρότητα.

Λίγο μετὰ τὸ δεῖπνον ἤμουν, ἀλίμονο, ὑποχρεωμένος ν' ἀφήσω τὴ μαμὰ, ποὺ ἔμενε νὰ κουβεντιάσει μὲ τοὺς ἄλλους στὸν κῆπον ἂν ἦταν καλὸς ὁ καιρὸς, στὸ σαλονάκι, ὅπου ὅλοι μαζεύονταν, ἂν εἶχε κακοκαιρία. Ὅλοι, ἐκτὸς ἀπ' τὴν γιαγιά μου, ποὺ ἔβρισκε πὼς αἴταν κρίμα νὰ μένει κανεὶς κλεισμένος μέσα ὅταν βρισκεται στὴν ἐξοχή) καὶ εἶχε ἀτέλειωτες συζητήσεις μὲ τὸν πατέρα μου, τίς

μέρες πού ἔβρεχε γερά, γιατί μ' ἔστελνε νὰ διαβάσω στὸ δωμάτιό μου ἀντὶ νὰ μὲνω ἔξω. «Δὲν πρόκειται ἔτσι νὰ τὸν κάνετε γερὸ καὶ δραστήριο», ἔλεγε μελαγχολικά, «καὶ μάλιστα αὐτὸν τὸ μικρὸ πού ἔχει τόση ἀνάγκη ν' ἀποκτήσει δυνάμεις καὶ θέληση.» Ὁ πατέρας μου σήκωνε τοὺς ὤμους κι ἐξέταζε τὸ βαρόμετρο, γιατί ἀγαποῦσε τὴ μετεωρολογία, ἐνῶ ἡ μητέρα μου, ἀποφεύγοντας νὰ κάνει θόρυβο γιὰ νὰ μὴν τὸν ἐνοχλήσει, τὸν κοίταζε μὲ τρυφερὸ σεβασμὸ, ὄχι ὁμῶς πολὺ ἐπιμόνα, γιὰ νὰ μὴ γυρέψει νὰ λύσει τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιβολῆς του. Ἄλλὰ τὴ γιαγιά μου, ἀντίθετα, ὅ,τι καιρὸ κι ἂν ἔκανε, ἀκόμα κι ὅταν ἡ βροχὴ ἦταν ραγδαία καὶ ἡ Φρανσουάζ εἶχε φέρει βιαστικὰ μέσα τὰ πολύτιμα ψάθινα ἐπιπλα ἀπὸ φόβο μήπως βραχοῦν, τὴν ἐβλεπε στὸν ἄδειο κῆπο, πού τὸν ἔδερνε ἡ μπόρα, ν' ἀνασηκώνει τίς ἀκατάστατες καὶ γκριζες ἄκρες τῶν μαλλιῶν της γιὰ νὰ μουσκέψει καλύτερα τὸ μέτωπό της μὲ τὴν ὑγεία πού 'φερνε ὁ ἀνεμος κι ἡ βροχὴ. Ἔλεγε: «Ἐπιτέλους, ἀναπνέουμε!» καὶ διέσχιζε τίς κατάβρεχτες ἄλεις — τίς ὑπερβολικὰ σύμμετρα εὐθυγραμμισμένες, γιὰ τὸ γούστο της, ἀπ' τὸν καινούργιο κηπουρὸ, πού τοῦ ἔλειπε ἡ αἰσθησιμότης τῆς φύσης καὶ πού ὁ πατέρας μου τὸν εἶχε ρωτήσῃ ἀπ' τὸ πρωὶ ἂν θὰ ἔσιαχνε ὁ καιρὸς— μὲ τὰ ζωηρὰ καὶ πηδηχτὰ βηματάκια της, ρυθμισμένα πάνω στὰ διάφορα συναισθήματα πού προκαλοῦσε στὴν ψυχὴ της ἡ μέθη τῆς θύελλας, ἡ δύναμη τῆς ὑγιεινῆς, ἡ βλακεία τῆς διαπαιδαγωγότητός της, ἡ συμμετρία τῶν κήπων, καὶ πολὺ λιγότερο ἡ ἐπιθυμία, πού ποτέ της δὲν γνώρισε, γιὰ νὰ προστατέψει ἀπὸ τίς λάσπες τῆς δαμασκησιάς της φούστα, πού σκεπαζόταν ἀπὸ τοὺς λεκέδες τους τόσο ψηλά, ὥστε πάντα νὰ προκαλεῖ ἀπελπισία καὶ προβλήματα στὴν καμαριέρα της.

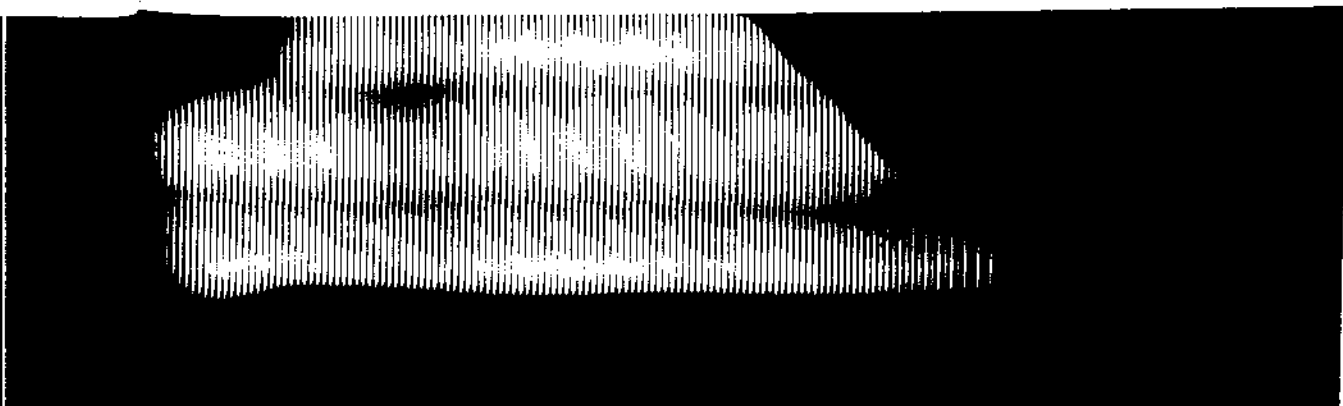
Ὅταν τίς βόλτες αὐτὲς στὸν κῆπο τίς πραγματοποιοῦσε ἡ γιαγιά μου μετὰ τὸ δεῖπνο, ἓνα μόνο πράγμα εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὴν κάνει νὰ γυρίσει πίσω: αὐτὸ θὰ συνέβαινε — κάποια στιγμή πού ὁ γύρος τοῦ περιπάτου της τὴν ἔφερνε περιοδικά, σὰν νὰ 'ταν ἐντομο, ἀπέναντι στὰ φῶτα τοῦ μικροῦ σαλονιοῦ ὅπου εἶχαν σερβίρει τὰ λικέρ πάνω στὸ τραπέζι τῶν χαρτιῶν— ἂν ἡ μεγάλη μου θεία τῆς φώναζε: «Μπατίλντ! ἔλα λοιπὸν νὰ ἐμποδίσῃς τὸν ἄντρα σου νὰ πιεῖ κονιάκ!» Πραγματικά, γιὰ νὰ τὴν πειράξει (ἡ γιαγιά μου εἶχε φέρει στὴν οἰκογένεια τοῦ πατέρα μου ἓνα πνεῦμα τόσο διαφορετικὸ, ὥστε ὄλοι ἔκαναν χωρὰ τὰ μᾶζι της καὶ τὴν παιδεύαν), κι ἐπειδὴ τὰ λικέρ ἦταν ἀπαγορευμένα γιὰ τὸν παππού μου, ἡ μεγάλη μου θεία τοῦ 'δινε νὰ πιεῖ μερικὲς σταγόνες. Ἡ καθημένη ἡ γιαγιά μου ἐρχόταν μέσα, θερμοπαρσακαλοῦσε τὸν ἄντρα της νὰ μὴ δοκιμάσει κονιάκ· ἐκεῖνος θύμωνε, ἔπινε μολαταῦτα τὴ γουλιὰ του κι ἡ γιαγιά μου ξανάφευγε μελαγχολικὴ, ἀπογοητευμένη κι ὁμῶς χαμογελαστή, γιατί εἶχε τόση ταπεινοφροσύνη κι ἦταν τόσο γλυκιά, ὥστε ἡ καλοσύνη της γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ τὸ λίγο πού τὴν ἀπασχολοῦσε ὁ ἑαυτὸς της, καθὼς καὶ τὰ ὄσα ὑπέφερε, δένονταν ἁρμονικὰ μέσα στὸ βλέμμα της σ' ἓνα χαμόγελο ὅπου, ἀντίθετα μ' ὅ,τι βλέπει κανεὶς στὰ πρόσωπα πολλῶν ἀνθρώπων, δὲν ὑπῆρχε εἰρωνεία παρὰ μόνο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της, ἐνῶ γιὰ μᾶς ὄλους ὑπῆρχε κάτι σὰν φιλὶ στὰ μάτια της, πού δὲν μπορούσαν νὰ κοιτάξουν ὄσους

ἀγαποῦσε χωρ
τῆς ἐπέβαλλε
τῆς γιαγιάς μ
θοῦσε χωρὶς ὁ
λικέρ, ἦταν ἀ
φτάνει ἀργότε
τὸ μέρος τοῦ
πὼς δὲν πρόκ
θά 'θελα νὰ
«Μπατίλντ, ἔ
λές κι ἡμιον
μεγάλοι, ὅτα
βλέπω· ἀνέβα
μάτιο τῆς μετ
τοῦ πρόσθετε
ἀνάμεσα στίς
μισάνοιχτο π
καμαράκι αὐτ
λὲ-Πέν,²² μο
δωμάτιο πού
ἀπαιτοῦσαν ὁ
πάθεια. Ἄλλι
δίαιτα τοῦ σ
ἡ ἀβεβαιότη
τῆ γιαγιά μο
βράδου, ὅπου
τ' ὁμορφὸ τι
γεράματα εἶ;
σκέπαζε, ὅτι
γινῶνε πάντα
σάρεστη σκέ

Ἡ μόνι
θὰ 'ρχόταν ν
νύχτισμα ὁμ
ἡ στιγμή πε
τῆ διπλῆ πό
μουσελίνα ὁ
στιγμὴ ὁδυν
ἄφηνε μόνο,
γαποῦσα τό
πιὸ πολὺ, γ

ἀγαποῦσε χωρὶς νὰ τοὺς χαϊδέψουν μὲ τρυφερὸ πάθος. Αὐτὸ τὸ μαρτύριο ποὺ τῆς ἐπέβαλλε ἡ μεγάλη μου θεία, τὸ θέαμα ἀπ' αὐτὲς τὶς μάταιες παρωκλήσεις τῆς γιαγιάς μου κι ἀπ' τὴν ἀδυναμία τῆς, νικημένη ἀπὸ πρὶν, ὅσο προσπαθοῦσε χωρὶς ἀποτέλεσμα ν' ἀποσπάσει ἀπ' τὸν καπποῦ μου τὸ ποτήρι μὲ τὸ λικέρ, ἦταν ἀπ' τὰ πράγματα ποὺ τόσο συνηθίζει κανεὶς νὰ τὰ βλέπει, ὥστε φτάνει ἀργότερα στὸ σημεῖο νὰ τ' ἀντιμετωπίζει γελώντας και νὰ παίρνει πιά τὸ μέρος τοῦ διώχτη ἀρκετὰ ξεκάθαρα κι εὐθυμα, γιὰ νὰ πείσει τὸν ἑαυτό του πὼς δὲν πρόκειται γιὰ κατατρεγμό· τότε μοῦ προκαλοῦσαν τέτοια φρίκη ποὺ θὰ ἤθελα νὰ μποροῦσα νὰ ἔδερνα τὴ μεγάλη μου θεία. Ὅμως μόλις ἀκουγα: «Μπατίλντ, ἔλα λοιπὸν νὰ ἐμποδίσεις τὸν ἄντρα σου νὰ πιεῖ κονιάκ!», δευλὸς λὲς κι ἤμουν ἄντρας κιόλας, ἔκανα αὐτὸ ποὺ κάνουμε ὅλοι, ἔταν εἴμαστε πιά μεγάλοι, ἔταν βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ὀδύνες κι ἀδικίες: δὲν ἤθελα νὰ τὶς βλέπω· ἀνέβαινα νὰ κλάψω στὸ πιδ ψηλὸ σημεῖο τοῦ σπιτιοῦ, κοντὰ στὸ δωμάτιο τῆς μελέτης, κάτω ἀπ' τὴ στέγη, σ' ἓνα καμαράκι ποὺ μύριζε ἶριδα και τοῦ πρόσθετε μοσχοβολιὰ μιὰ ἀγρία μαυροσταφυλιὰ ποὺ ἔχε φυτρώσει ἀπέξω ἀνάμεσα στὶς πέτρες τοῦ τοίχου κι ἓνα λουλουδιμένο κλαδί τῆς περνοῦσε ἀπ' τὸ μισάνοιχτο παράθυρο. Προορισμένο γιὰ χρῆση πιδ εἰδικὴ και πιδ χυδαία, τὸ καμαράκι αὐτὸ, ἀπ' ὅπου ἔβλεπε κανεὶς τὴ μέρα ὡς τὸν Πύργο τοῦ Ρουσσαὶνβιλλέ-Πέν,²² μοῦ χρησίμεψε γιὰ καιρὸ σάν καταφύγιο, ἴσως γιὰτὶ ἦταν τὸ μόνο δωμάτιο ποὺ μοῦ ἐπιτρέπανε νὰ κλειδώνω, γιὰ ὄλες μου τὶς ἀπασχολήσεις ποὺ ἀπαιτοῦσαν ἀπαραβίαστη μοναξιά: ἀνάγνωσι, ὄνειροπόλησι, δάκρυα και ἡδυσπάθεια. Ἀλίμονο! δὲν ἤξερα πὼς πολὺ πιδ ἔντονα ἀπ' τὶς μικρὲς ἀταξίες στὴ διαίτα τοῦ συζύγου τῆς ἡ δικὴ μου ἔλλειψη θέλησις, ἡ εὐαίσθητὴ μου ὑγεία, ἡ ἀβεβαιότητα ποὺ ὄλ' αὐτὰ ἐριχναν πάνω στὸ μέλλον μου ἀπασχολοῦσαν τὴ γιαγιά μου ὅσο διαρκοῦσαν οἱ ἀτέλειωτες αὐτὲς βόλτες, τὸ ἀπόγευμα ἢ τὸ βράδυ, ὅπου ἔβλεπε νὰ περνᾶ ξανά και ξανά —ἀτενίζοντας λοξὰ στὸν οὐρανὸ— τ' ὁμορφὸ τῆς πρόσωπο, μὲ τὰ μελαψὰ και ρυτιδωμένα μάγουλα, ποὺ μὲ τὰ γεράματα εἶχαν γίνει μαβιά σάν ὄργωμένη γῆ τὸ φθινόπωρο, μάγουλα ποὺ τὰ σκέπαζε, ἔταν ἔβγαίνε, ἓνα βελάκι μισοσηκωμένο, και ποὺ ἀπάνω τους στέγνωγε πάντα ἓνα ἀθέλητο δάκρυ, φερμένο ἐκεῖ ἀπ' τὸ κρὺο ἢ ἀπὸ κάποια δυσάρεστη σκέψι.

Ἡ μόνη μου παρηγοριά, ἔταν ἀνέβαινα νὰ πλαγιάσω, ἦταν πὼς ἡ μαμά θὰ ἔρχοταν νὰ μὲ φιλήσει ἔταν θὰ βρισκόμουν στὸ κρεβάτι μου. Αὐτὸ τὸ καληνύχτισμα ὁμως βαστοῦσε τόσο λίγο, ἐκεῖνη ξανακατέβαινε τόσο γρήγορα, ὥστε ἢ στιγμὴ ποὺ τὴν ἀκουγα ν' ἀνεβαίνει, κι ὕστερα νὰ περνᾶ στὸ διάδρομο μὲ τὴ διπλὴ πόρτα ὁ ἀνάλαφος ἤχος ἀπ' τὸ φόρεμά τῆς τοῦ κήπου —θαλασσιὰ μουσελίνα ὅπου κρέμονταν κορδονάκια ἀπὸ πλεχτὴ ψάθα— ἦταν γιὰ μένα μιὰ στιγμὴ ὀδυνηρή. Γιατὶ ἀνάγγελνε τὴ στιγμὴ ποὺ θ' ἀκολουθοῦσε, ἔταν θὰ μὲ ἄφηνε μόνο, ἔταν θὰ ξανακατέβαινε. Κι ἔτσι αὐτὸ τὸ καληνύχτισμα, ποὺ τ' ἀγαποῦσα τόσο, ἔφτανε στὸ σημεῖο νὰ εὐχομαι νὰ καθυστερήσει ὅσο γινόταν πιδ πολὺ, γιὰ νὰ παραταθεῖ ὁ χρόνος τῆς ἀνάπαυλας ὅπου δὲν εἶχε ἀκόμα

έρθει ή μαμά. Μερικές φορές, όταν, αφού με είχε φιλήσει, άνοιγε την πόρτα μου για να φύγει, ήθελα να την ξαναφωνάξω, να της πω: «φιλήσέ με άλλη μια φορά» ήξερα όμως πως το πρόσωπό της θά 'παιρνε άμέσως μία θυμωμένη έκφραση, γιατί ή παραχώρηση που έκανε στη θλίψη μου και στην ταραχή μου, άνεβαίνοντας να με φιλήσει, φέρνοντάς μου αυτό το φιλή της γαλήνης, νευρίαζε τον πατέρα μου, που έβρισκε παράλογες αυτές τις τελετές, και γιατί ή ίδια προσπαθούσε να με κάνει να χάσω την ανάγκη του, τη συνήθειά του, και πολύ περισσότερο να μη μ' αφήνει ν' αποκτήσω τη συνήθεια να ζητώ, όταν βρισκόταν κιάλας στο άνοιγμα της πόρτας, ένα φιλή ακόμα. Άλλωστε το να τη βλέπω θυμωμένη κατέστρεφε όλη την ήρεμία που μου είχε προσφέρει λίγο νωρίτερα, όταν είχε σκύψει πάνω άπ' το κρεβάτι μου με την άγαπημένη της μορφή, που μου την είχε προσφέρει σαν μετάληψη ειρήνης κι όπου τα χείλη μου θά βρίσκανε την άληθινή της παρουσία και τη δύναμη να κοιμηθώ. Όμως οι βραδιές αυτές, όταν ή μαμά έμενε πραγματικά τόσο λίγο στο δωμάτιό μου, ήταν γλυκές σε σύγκριση με τις άλλες, όταν είχαν κόσμο στο δείπνο και γι' αυτό το λόγο δεν άνέβαινε να μου πει καληνύχτα. Ο κόσμος περιοριζόταν συνήθως στον κύριο Σουάν που, έκτός από μερικούς ξένους περαστικούς, ήταν σχεδόν ο μόνος που έρχόταν στο σπίτι μας στο Κομπραί, άλλοτε για να δειπνήσει σαν γείτονας (σπανιότερα όμως από τότε που 'χε κάνει αυτό τον κακό γάμο, γιατί οι γονείς μου δεν ήθελαν να δεχτούν τη γυναίκα του), κι άλλοτε μετά το δείπνο, χωρίς προειδοποίηση. Τα βράδια που, καθισμένοι μπροστά στο σπίτι, κάτω άπ' τη μεγάλη κασταλιά, γύρω άπ' το σιδερένιο τραπέζι, ακούγαμε στην άκρη του κήπου, όχι το πλούσιο και στριγκό καμπάνι που έλουζε και ζάλιζε, καθώς άπλωνόταν ο μεταλλικός, άστέρευτος και παγερός του θόρυβος, κάθε πρόσωπο του σπιτιού που το τράνταζε μπαίνοντας «χωρίς να χτυπήσει», αλλά το διπλό κι άτολμο κουδούνισμα, στρογγυλό και χρυσαφένιο, άπ' το είδικό καμπανάκι για τους ξένους, όλοι άναρωτιόνταν άμέσως: «Μιά επίσκεψη, ποιός να 'ναι άραγε;» κι όμως ήξεραν καλά πως δεν μπορούσε να 'ναι άλλος από τον κύριο Σουάν ή μεγάλη μου θεία, μιλώντας δυνατά, για να δώσει το παράδειγμα, μ' έναν τόνο που προσπαθούσε να τον κάνει φυσικό, έλεγε να μην ψιθυρίζουν έτσι. Έλεγε πως είναι πολύ προσβλητικό για κάποιον που καταφθάνει να μένει με την έντύπωση πως οι άλλοι λένε πράγματα που ο ίδιος δεν πρέπει ν' ακούσει: κι έστελναν σαν άνιχνευτή τη γιαγιά μου, που πάντα χαιρόταν να βρίσκει άφορμή για να κάνει άλλη μια βόλτα στην κήπο και με την εύκαιρία αυτή άφαιρούσε κρυφά, καθώς περνούσε, μερικά στηρίγματα άπ' τις τριανταφυλλιές, για να δώσει στα τριαντάφυλλα περισσότερη φυσικότητα, σαν τη μητέρα που, για να τα κάνει να φουσκώσουν, περνά το χέρι στα μαλλιά του γιού της που ο κουρέας τα κόλλησε ύπερβολικά.

Περιμέναμε όλοι άνήσυχoi τα νέα που θα μās έφερε ή γιαγιά μου άπ' τον έχθρό, λές και μπορούσαμε ν' άμφιβάλλουμε ποιός ήταν άπ' τους τόσους πιθανούς πολιορκητές μας, κι ύστερ' από λίγο ο παππούς μου έλεγε: «Ανα-

γνωρίζω τη φωνή του διέσυνα μάτια, κι κοκκινωπά, με λιγότερο φωτι γαινα, χωρίς ν μεγάλη σημασ εκεί για την μόλο που ήτο ύπηρξε άλλοτι που θαυμάσιο τίποτε, να χά λογισμών του ται στο τρατ κυρίου Σουάν ξαγρυπνήσει τον δεϊ, έτρε Κομπραί, κι κρής, να τον Έκαναν μαζ Σουάν έπιασ φίλε, τί χαρί πως είναι ώ την όποια δε νιώθετε το άγαπητέ μο του κι επειδ στιγμές εϊχι χειρονομία : παρουσιαζότι και να σκου ώστόσο να χρόνια, ως πολύ συχνά κάθε φορά. εϊχε γίνει μ ποιούσε γιά ο πατέρας καλύτερο κ γία, μου χε την τάση να

γνωρίζω τὴ φωνὴ τοῦ Σουάν.» Τὸν ἀναγνώριζες πραγματικά μόνο ἀπ' τὴ φωνή του· διέκρινες δύσκολα τὸ πρόσωπό του μὲ τὴν κυρτὴ μύτη, μὲ τὰ πράσινα μάτια, κάτω ἀπὸ ἓνα ψηλὸ μέτωπο ποῦ τὸ πλαισίωναν ξανθὰ, σχεδὸν κοκκινωπά, μαλλιά, χτενισμένα ἀλὰ Μπρεσσάν,²³ γιατί ἀφήναμε ὅσο γινόταν λιγότερο φωτισμὸ στὸν κῆπο γιὰ νὰ μὴ μαζεύονται κουνούπια· κι ἐγὼ πήγαινα, χωρὶς νὰ φανεῖ, νὰ πῶ νὰ φέρουν τὰ σιρόπια· ἢ γιαγιά μου ἔδινε σ' αὐτὸ μεγάλη σημασία, γιατί θεωροῦσε εὐγενικότερο νὰ μὴ φαίνεται πὼς βρίσκονταν ἐκεῖ γιὰ τὴν περίσταση καὶ μόνο γιὰ τοὺς καλεσμένους. Ὁ κύριος Σουάν, μόλο ποῦ ἦταν πολὺ νεότερος, εἶχε στενὸ δεσμὸ μὲ τὸν παππού μου, ποῦ ὑπῆρξε ἄλλοτε ἓνας ἀπ' τοὺς καλύτερους φίλους τοῦ πατέρα του, ἑνὸς ἀνθρώπου θαυμάσιου ἀλλὰ παράξενου, ἱκανοῦ, καθὼς φαίνεται, καμιά φορὰ γιὰ τὸ τίποτε, νὰ χάσει μιὰν ἐγκάρδια διάθεση καὶ ν' ἀλλάξει ἀπότομα τὴ σειρά τῶν λογισμῶν του. Ἄκουγα πολλές φορές κάθε χρόνο τὸν παππού μου νὰ διηγεῖται στὸ τραπέζι τὰ ἴδια πάντα ἀνέκδοτα σχετικά μὲ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ κυρίου Σουάν πατέρα, ὅταν πέθανε ἡ γυναίκα του, ποῦ στὸ πλευρὸ τῆς εἶχε ξαγρυπνήσει ὁ ἴδιος μέρα καὶ νύχτα. Ὁ παππούς μου, ποῦ εἶχε καιρὸ νὰ τὸν δεῖ, ἔτρεξε νὰ τοῦ παρασταθεῖ στὸ κτῆμα τῶν Σουάν στὰ περὶχωρα τοῦ Κομπραί, κι εἶχε κατορθώσει, γιὰ νὰ μὴν παρευρεθεῖ στὴν ἐτοιμασία τῆς νεκρῆς, νὰ τὸν κάνει νὰ ἐγκαταλείψει γιὰ λίγο, κλαίγοντας, τὸ νεκρικὸ δωμάτιο. Ἐκάναν μαζί μερικὰ βήματα στὸ πάρκο μὲ λιγοστὸ ἥλιο. Ξαφνικά, ὁ κύριος Σουάν ἔπιασε τὸν παππού μου ἀπ' τὸ μπράτσο καὶ φώναξε: «Ἄ! καλὲ μου φίλε, τί χαρὰ νὰ περπατοῦμε μαζί μὲ τὸν θαυμάσιο αὐτὸ καιρὸ! Δὲν βρίσκετε πὼς εἶναι ὠραία δι' αὐτὰ τὰ δέντρα, οἱ ἀσπραγκαθιές καὶ ἡ λίμνη μου, γιὰ τὴν ὁποία δὲν μοῦ δώσατε ποτὲ συγχαρητήρια; Φαίνεστε πολὺ κατσούφης. Δὲν νιώθετε τὸ ἀερόφου; Ἄ! ἄς λένε ὅ,τι θέλουν, ἡ ζωὴ εἶναι μολαταῦτα ὠραία, ἀγαπητὴ μου Ἄμιεντέ!» Ἀπότομα τοῦ ἦρθε πάλι ἡ ἀνάμνηση τῆς γυναίκας του κι ἐπειδὴ τοῦ φάνηκε σίγουρα πολὺ δύσκολο νὰ ἐξηγήσει πὼς σὲ τέτοιες στιγμὲς εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ μιὰ χαρούμενη διάθεση, περιορίστηκε, μὲ μιὰ χειρονομία ποῦ τοῦ ἦταν συνηθισμένη κάθε φορὰ ποῦ ἓνα πολύπλοκο θέμα παρουσιαζόταν στὴ σκέψη του, νὰ περάσει τὸ χέρι του πάνω στὸ μέτωπό του καὶ νὰ σκουπίσει τὰ μάτια του καὶ τοὺς φακούς τοῦ λορνιόν του. Δὲν μπόρεσε ὡστόσο νὰ παρηγορηθεῖ γιὰ τὸ χαμὸ τῆς γυναίκας του, καὶ στὰ δυὸ ἐπόμενα χρόνια, ὡς τὸ θάνατό του, ἔλεγε στὸν παππού μου: «Εἶν' ἀστεῖο, σκέφτομαι πολὺ συχνὰ τὴν καημένη τὴ γυναίκα μου, δὲν μπορῶ ὅμως νὰ τὴ σκεφτῶ πολὺ κάθε φορὰ.» «Συχνά, ἀλλ' ἀπὸ λίγο, σὰν τὸν καημένο τὸν πατέρα Σουάν», εἶχε γίνει μιὰ ἀπ' τίς ἀγαπημένες φράσεις τοῦ παππού μου, ποῦ τὴ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τίς πιδ διαφορετικὲς περιπτώσεις. Θὰ εἶχα παραδεχτεῖ πὼς αὐτὸς ὁ πατέρας τοῦ Σουάν ἦταν ἓνα τέρας, ἀν ὁ παππούς μου — ποῦ τὸν θεωροῦσα καλύτερο κριτὴ καὶ ποῦ ἡ ἀπόφασή του, μὲ τὸ ν' ἀποτελεῖ γιὰ μένα νομολογία, μοῦ χρησίμευσε ἀργότερα συχνὰ γιὰ νὰ συγχωρῶ ἀμαρτίες ποῦ θὰ εἶχα τὴν τάση νὰ καταδικάσω— δὲν εἶχε ἀναφωνήσει: «Μὰ πῶς; εἶχε χρυσὴ καρδιά!»

νοιγε τὴν πόρτα
ἀφίλησέ με ἄλλη
έσως μιὰ θυμω-
του καὶ στὴν τα-
οὐλὶ τῆς γαλήνης,
ελετές, καὶ γιὰ τὴ
τὴ συνήθειά του,
θήθεια νὰ ζητῶ,
κόμα. Ἄλλωστε
μου εἶχε προ-
μου μὲ τὴν ἀγκυ-
εἰρήνης κι ὅπου
δύναμη νὰ κοι-
τὰ τόσο λίγο στὸ
ἔχαν κόσμο στὸ
χτα. Ὁ κόσμος
κούς ξένους πι-
στὸ Κομπραί,
τε ποῦ ἔχε κάνει
τοῦν τὴ γυναίκα
ἄδια ποῦ, καθ-
ω ἀπ' τὸ σιδε-
πιο καὶ στριγκὸ
κός, ἀστέρευτος
τράνταζε μπαλ-
ύνισμα, στρογ-
ς, ὅλοι ἀναρω-
ως ἔξεραν καλὴ
γάλη μου θεία,
ὄ προσπαθοῦσε
εἶναι πολὺ προ-
τὴ πὼς οἱ ἄλλοι
σὰν ἀνιχνευτὴ
κάνει ἄλλη μιὰ
κθὼς περνοῦσε,
τριαντάφυλλοι
ἀ φουσκώσουν,
σε ὑπερβολικά.
γιαγιά μου ἀπ'
π' τοὺς τόσους;
ἔλεγε: «Ἄνα-

Γιὰ πολλὰ χρόνια, κι ὅταν ἀκόμα, κυρίως πρὶν ἀπ' τὸ γάμο του, ὁ κύριος Σουάν, ὁ γιός, ἐρχόταν συχνὰ νὰ τοὺς βλέπει στὸ Κομπραί, ἡ μεγάλη μου θεία καὶ οἱ παπποῦδες μου δὲν ὑποπτεύονταν πὼς δὲν ζοῦσε πιά καθόλου στὴν κοινωνία ὅπου σύχναζε ἄλλοτε ἡ οἰκογένειά του καὶ πὼς, κάτω ἀπὸ ἑνὸς εἴδους ἰνκόγνιτο πού τοῦ ἐξασφάλιζε στὸ σπίτι μας αὐτὸ τ' ὄνομα Σουάν, φιλοξενοῦσαν — μὲ τὴν ἀπόλυτη ἀθωότητα τίμιων ξενοδόχων πού στεγάζουν, χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, ἕναν διάσημο ληστή — ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ κομφά μέλη τοῦ Τζόκεϋ Κλάμπ,²⁴ εὐνοούμενο φίλο τοῦ κόμη τῶν Παρισίων²⁵ καὶ τοῦ πρίγκιπα τῆς Οὐαλλίας,²⁶ ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ χαϊδεμένα πρόσωπα τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας τῆς συνοικίας τοῦ Σαιν-Ζερμαίν.²⁷

Ἡ ἀγνοία τὴν ὁποία εἶχαμε γιὰ τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ κοσμικὴ ζωὴ πού ζοῦσε ὁ Σουάν ὀφειλόταν βέβαια, ὡς ἕνα σημεῖο, στὸν συνεσταλμένο κι ἐχέμυθο χαρακτήρα του, ἀλλὰ καὶ στὸ ὅτι οἱ ἀστοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχαν γιὰ τὴν κοινωνία μιὰν ἰδέα κάπως ἰνδικὴ καὶ θεωροῦσαν πὼς τὴν ἀποτελοῦσαν κλειστὲς κάστες, ὅπου ὁ καθένας, ἀπὸ τὴ γέννα του, βρισκόταν τοποθετημένος στὴ σειρά πού κρατοῦσαν οἱ γονεῖς του κι ἀπ' ὅπου τίποτα, ἐκτὸς ἀπ' τὴν τυχερὴ ἔκβαση μιᾶς ἐκπληκτικῆς σταδιοδρομίας ἢ ἑνὸς ἀνέλπιστου γάμου, δὲν μπορούσε νὰ τὸν βγάλει γιὰ νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ εἰσχωρήσει σὲ μιὰν ἀνώτερη κάστα. Ὁ κύριος Σουάν πατέρας ἦταν χρηματιστῆς· ὁ «υἱὸς Σουάν» ἀποτελοῦσε λοιπὸν σ' ὅλη του τὴ ζωὴ μέλος μιᾶς κάστας, ὅπου οἱ περιουσίες, ὅπως στίς κατηγορίες τῶν φορολογουμένων, κυμαίνονταν ἀνάμεσα σὲ ὀρισμένα εἰσοδήματα. Γνώριζαν μὲ ποιούς σύχναζε ὁ πατέρας του, ἀρα γνώριζαν μὲ ποιούς σύχναζε κι ὁ ἴδιος, μὲ ποιούς ἦταν «σὲ θέση» νὰ 'χει φιλικὲς σχέσεις. Ἄν γνώριζε κι ἄλλους, θὰ 'ταν σχέσεις νεανικῆς πού ἀπέναντί τους οἱ παλιοὶ φίλοι τῆς οἰκογένειας, ὅπως οἱ γονεῖς μου, ἐκλείναν καλοπροαίρετα τὰ μάτια, ἀφοῦ ἄλλωστε ἀπὸ τότε πού εἶχε ὀφρανεῖ ἐρχόταν πάντα τακτικὰ νὰ τοὺς βλέπει· ἦταν ὅμως σχεδὸν βέβαιο πὼς αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, πού μᾶς ἦταν ἀγνωστοὶ καὶ πού τοὺς συναναστρεφόταν, ἦταν ἀπ' αὐτοὺς πού δὲν θὰ τολμοῦσε νὰ χαιρετήσῃ, ἂν τοὺς συναντοῦσε ὅσο βρισκόταν μαζί μας. Ἄν ἤθελαν νὰ ἐφαρμόσουν ὀπωσδήποτε στὸν Σουάν ἕναν κοινωνικὸ συντελεστὴ προσαρμοσμένο στὸ ἀτομὸ του, σὲ σχέση μὲ ἄλλους γιουὺς χρηματιστῶν πού εἶχαν κοινωνικὴ θέση ὅμοια μ' αὐτὴν πού εἶχαν οἱ γονεῖς του, ὁ συντελεστὴς αὐτὸς θὰ 'ταν γιὰ τὸν Σουάν κάπως χαμηλότερος γιατί, καθὼς εἶχε ἀπλοὺς τρόπους κι εἶχε πάντα τὴ «μανία» γιὰ τὰ παλιὰ ἀντικείμενα καὶ τὴ ζωγραφικὴ, ἔμενε τώρα σ' ἕνα παλιὸ μέγαρο, ὅπου στοίβαζε τίς συλλογές του, πού ἡ γιὰγιά μου ὄνειρευόταν νὰ ἐπισκεφθεῖ, ἀλλὰ πού βρισκόταν στὸ Καί ντ' Ὀρλεάν, συνοικία πού ἡ μεγάλη μου θεία θεωροῦσε ντροπὴ νὰ τὴν κατοικεῖ κανεὶς. «Εἴσαστε τουλάχιστον εἰδήμων; Σᾶς ρωτῶ γιὰ τὸ καλὸ σας, γιατί θὰ μπορούσαν οἱ ἔμποροι νὰ σᾶς σερβίρουν κακοτεχνήματα», τοῦ 'λεγε ἡ μεγάλη μου θεία· πραγματικὰ δὲν τοῦ ἀναγνώριζε καμιὰ ἀρμοδιότητα καὶ δὲν εἶχε μεγάλη ἰδέα, ἀκόμα κι ἀπ' τὴν ἀποψη τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, γιὰ ἕναν ἄνθρωπο πού ἀπέφευγε στίς συζη-

τήσεις τὰ σοβαρὸν ὅταν μᾶς ἔδινε, ρικτῆς, ἀλλ' ἀκόι τεχνικὰ θέματα. τὸ θαυμασμὸ τοῦ δὸν προσβλητικὴ μιὰ θετικὴ πλημ με τὴ χρονολογ σπαθεῖ νὰ μᾶς ἔ ριας πού τοῦ εἶ; πού γνωρίζαμε, ἀμαξά μας. Οἱ χωρὶς ὅμως νὰ πάντα σ' αὐτέσ; ροῦμε νὰ ποῦμε τὸ μόνο πρόσω νὰ τονίζει στόυ τό 'θελε, νὰ κο πὼς ἦταν ὁ γιὸ ἑκατομμύρια, ὁ ἡ παραξενιὰ αὐ ἐρχόταν τὴν Π γκλασέ, τοῦ 'λι πάντα κοντά σ χάσετε τὸ τρά τῶν ματιῶν τν

Ἄν ὅμως υἱὸς εἶχε ἀπόλι τάξη», ἀπ' τοῖ ληψη στὸ Παρ ξεφτίσει), ζοῦ τας ἀπ' τὸ σπ δικό του νὰ κι καὶ πήγαινε σι ματιστῆ δὲν ἄ μου, ὅσο θὰ φι συνδεδεμένη μ μαζί της, θὰ { κράτεια κρυμι δείχνει νὰ γίν μιὰν εἰκόνα π

τήσεις τὰ σοβαρὰ θέματα καὶ φανέρωνε μιὰ πεζότατη ἀκριβολογία, ὄχι μόνον ὅταν μᾶς ἔδινε, προσδιορίζοντας τὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια, συνταγὲς μαγειρικήs, ἀλλ' ἀκόμα κι ὅταν οἱ ἀδελφὲs τῆs γαργιάs μου μιλοῦσαν γιὰ καλλιτεχνικά θέματα. Ὅταν τὸν προκαλοῦσαν νὰ δώσει τὴ γνώμη του, νὰ ἐκφράσει τὸ θαυμασμό του γιὰ ἕναν πίνακα ζωγραφικῆs, ἔμενε σιωπηλὸs μετὶ τρόπου σχεδὸν προσβλητικὸ, ἀλλὰ γινόταν, ἀντίθετα, ὀμιλητικὸs ὅταν μποροῦσε νὰ δώσει μιὰ θετικὴ πληροφορία σχετικά μετὶ τὸ μουσεῖο ὅπου βρισκόταν ὁ πίνακας ἢ μετὶ τῆ χρονολογία τῆs κατασκευῆs του. Συνήθωs ὁμωs περιοριζόταν νὰ προσπαθεῖ νὰ μᾶs διασκεδάσει μετὶ τὴν ἀφήγησιν μιᾶs καινούργιαs κάθε φορὰ ἱστορίας ποῦ τοῦ εἶχε μόλιs συμβεῖ μετὶ πρόσωπα ποῦ τὰ διάλεγε ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ποῦ γνωρίζαμε, μετὶ τὸ φαρμακοποῦδ τοῦ Κομπραί, μετὶ τῆ μαγειρίσσα ἢ μετὶ τὸν ἀμαξά μας. Οἱ ἀφηγήσεις αὐτὲs ἔκαναν βέβαια τὴ μεγάλη μου θεία νὰ γελάει, χωρὶs ὁμωs νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει καλά ἂν ἦταν ἐπειδὴ ὁ Σουάν κρατοῦσε πάντα σ' αὐτὲs ἕναν γελοῖο ρόλο ἢ ἐπειδὴ τίs διηγόταν μετὶ πολὺ πνεῦμα: «Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼs εἴσαστε στ' ἀλήθεια τύπος, κύριε Σουάν!» Καθὼs ἦταν τὸ μόνον πρόσωπο στὴν οἰκογένειά μας μετὶ κάπως κοινὸs τρόπουs, φρόντιζε νὰ τονίσει στοὺs ξένουs, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ τὸν Σουάν, πὼs θὰ μποροῦσε, ἂν τὸ ἠελε, νὰ κατοικεῖ στὸ μπουλβάρ Ὁσμάν ἢ στὴ λεωφόρο τῆs Ὁπερας,²⁸ πὼs ἦταν ὁ γιὸs τοῦ κυρίου Σουάν, ποῦ πρέπει νὰ τοῦ ἀφήσει τέσσερα ἢ πέντε ἑκατομῦρια, ἀλλὰ πὼs ἔμενε ἐκεῖ ἀπὸ παραξενιά. Καὶ καθὼs πίστευε πὼs ἡ παραξενιά αὐτὴ θὰ διασκεδάζε τοὺs ἄλλουs, ὅταν, στὸ Παρίσι, ὁ κύριος Σουάν ἐρχόταν τὴν Πρωτοχρονιά νὰ τῆs φέρει τὸ καθιερωμένο σακουλάκι μετὶ μαρὸν γυλασέ, τοῦ ἴλεγε πάντα, ἂν εἶχε κόσμο: «Ἐ, λοιπόν, κύριε Σουάν, κατοικεῖτε πάντα κοντὰ στίs Ἀποθήκεs τῶν κρασιῶν, γιὰ νὰ ἴστε βέβαιουs πὼs δὲν θὰ χάσετε τὸ τραῖνο ὅταν ξεκινᾶτε γιὰ τὴ Λυών;»²⁹ Καὶ κοιτάζε μετὶ τὴν ἀκρὴ τῶν ματιῶν τῆs, πάνω ἀπ' τὸ λορνιόν, τοὺs ἄλλουs ἐπισκέπτετ.

Ἄν ὁμωs ἔλεγαν στὴ μεγάλη μου θεία πὼs αὐτὸs ὁ Σουάν, ποῦ ὡs Σουάν υἱὸs εἶχε ἀπόλυτα τὰ «προσόντα» νὰ γίνεται δεκτὸs ἀπ' ὅλη τὴν «καλὴ ἀστικὴ τάξη», ἀπ' τοὺs συμβολαιογράφουs ἢ τοὺs δικηγόρουs μετὶ τὴν πιὸ μεγάλη ὑπόληψη στὸ Παρίσι (προνόμιο ποῦ ὁ ἴδιουs φαινόταν νὰ ἴχει ἀφήσει κάπως νὰ ξεφτίσει), ζοῦσε, σχεδὸν κρυφά, μιὰ ζωὴ ἐντελῶs διαφορετικὴ πὼs φεύγοντασ ἀπ' τὸ σπίτι μας στὸ Παρίσι, κι ἀφοῦ μᾶs εἶχε πεῖ πὼs θὰ γύριζε στὸ δικὸ του νὰ κοιμηθεῖ, ἄλλαζε κατεύθυνσὴ μόλιs ἔφτανε στὴ γωνιά τοῦ δρόμου καὶ πήγαινε σὲ κάποιον σαλόνι ποῦ κανένα μάτι χρηματιστῆ ἢ συνεταιροῦ χρηματιστῆ δὲν ἀντίκρισε ποτέ, αὐτὸ θὰ ἴχε φανεῖ τόσο καταπληκτικὸ στὴ θεία μου, ὅσο θὰ φαινόταν σὲ μιὰ κυρία πιὸ λόγια ἢ σκέψη πὼs ἂν ἦταν προσωπικὰ συνδεδεμένη μετὶ τὸν Ἀρισταῖο,³⁰ θὰ ἴχε ἀντιληφθεῖ πὼs ἀφοῦ θὰ κουβέντιαζε μαζί τῆs, θὰ βυθιζόταν στὴν καρδιά τῶν βασιλείων τῆs Θέτιδαs, σὲ μιὰν ἐπικράτεια κρυμμένη ἀπ' τὰ βλέμματα τῶν θνητῶν, ὅπου ὁ Βιργίλιουs μᾶs τὸν δείχνει νὰ γίνεται δεκτὸs μ' ἀνοιχτὲs ἀγκάληs ἢ —γιὰ νὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰν εἰκόνα ποῦ εἶχε περισσότερεs πιθανότητες νὰ ῥθει στὴ σκέψη τῆs, γιὰτὶ

τὴν εἶχε δεῖ ζωγραφισμένη πάνω στὰ πιάτα μας γιὰ τὰ πτὶ φούρ στὸ Κομπραί—, θὰ τῆς εἶχε φανεῖ σὰν νὰ ἔχε στὸ δεῖπνο καλεσμένο τὸν Ἀλὴ Μπαμπά³¹ πού μόλις θὰ καταλάβαινε πὼς ἦταν μόνος, θὰ τρύπωνε στὴν ἐκθαμβωτικὴ σπηλιά μὲ τοὺς ἀφάνταστους θησαυροὺς.

Μιά μέρα πού εἶχε ἔρθει νὰ μᾶς ἐπισκεφθεῖ στὸ Παρίσι μετὰ τὸ δεῖπνο καὶ ζήτησε νὰ τοῦ συγχωρεθεῖ πού φοροῦσε ἐπίσημο ἔνδυμα, ὅταν εἶπε ἡ Φρανσουάζ, μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, πὼς ἔμαθε ἀπ' τὸν ἀμαζὰ πὼς εἶχε δευπνήσει «σὲ μιὰ πριγκίπισσα», — «Ναί, σὲ μιὰ πριγκίπισσα τοῦ ἡμικόσμου!» ἀπάντησε ἡ θεία μου ὑψώνοντας τοὺς ὤμους, χωρὶς νὰ σηκώσει τὰ μάτια τῆς ἀπ' τὸ πλεχτό τῆς, μὲ ἀτάραχη εἰρωνεία.

Ἄλλωστε ἡ μεγάλη μου θεία χρησιμοποιοῦσε ἐλεύθερα τὸν εἰρωνικὸ αὐτὸ τόνο ἀπέναντί του. Ἐπειδὴ πίστευε πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ κολακεύεται ὁ Σουάν ἀπ' τὶς προσκλήσεις μας, ἔβρισκε πολὺ φυσικὸ νὰ ῥχεται πάντα νὰ μᾶς βλέπει τὸ καλοκαίρι κρατώντας στὸ χέρι ἓνα καλάθι μὲ ροδάκινα ἢ σμέουρα ἀπ' τὸν κῆπο του, καὶ νὰ μοῦ φέρνει ἀπὸ κάθε του ταξίδι στὴν Ἰταλία φωτογραφίες ἀπὸ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης.

Δὲν δίσταζαν καθόλου νὰ τὸν στέλνουν νὰ φέρει μιὰ συνταγὴ γιὰ σάλτσα μὲ κάππαρη ἢ γιὰ σαλάτα μὲ ἀνανὰ ὅταν τοὺς ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὰ μεγάλα δεῖπνα στὰ ὁποῖα ὅμως δὲν τὸν καλοῦσαν, γιατί θεωροῦσαν πὼς δὲν εἶχε ἀρκετὴ αἴγλη γιὰ νὰ τὸν παρουσιάσουν σὲ ξένους πού προσκαλοῦσαν γιὰ πρώτη φορά. Ἄν ἡ συζήτηση γυρνοῦσε στοὺς πρίγκιπες τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Γαλλίας: «εἶναι πρόσωπα πού δὲν θὰ τὰ γνωρίσουμε ποτὲ ἐσεῖς κι ἐγώ, οὔτε καὶ τοὺς ἔχουμε ἀνάγκη, δὲν εἶν' ἔτσι;» ἔλεγε ἡ μεγάλη μου θεία στὸν Σουάν, πού εἶχε ἴσως στὴν τσέπη του ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸ Τουίκεναμ³² τὸν ἔβαζε νὰ σπρώχνει τὸ πιάνο ἢ νὰ γυρνᾷ τὰ φύλλα τὰ βράδια πού ἡ ἀδελφὴ τῆς γιαγιάς μου τραγουδοῦσε, κι εἶχε ἀπέναντι σ' αὐτόν, πού ἦταν τόσο περιζήτητος ἀλλοῦ, τὸν ἀπλοϊκὸ ἀπότομο τρόπο τοῦ παιδιοῦ πού παίζει μ' ἓνα μπιμπελὸ πολυτίμητης συλλογῆς μὲ τὶς ἴδιες προφυλάξεις πού θὰ λάβαινε ἂν ἦταν ἓνα φτηνὸ ἀντικείμενο. Σίγουρα ὁ Σουάν, ὅπως τὸν γνωρίσαν τὴν ἴδια ἐποχὴ τόσο μέλη ἀπ' τὶς κοσμικὲς Λέσχες, ἦταν πολὺ διαφορετικὸς ἀπ' αὐτόν πού δημιουργοῦσε ἡ μεγάλη μου θεία τὸ βράδυ στὸν μικρὸ κῆπο τοῦ Κομπραί, ἀφοῦ εἶχαν ἀκουστεῖ οἱ δυὸ δισταχτικοὶ χτύποι στὸ καμπανάκι, ὅταν φώτιζε καὶ ζωντανεῖ μ' ὅσα γνωρίζε ἡ ἴδια γιὰ τὴν οἰκογένεια Σουάν τὸ ἄσχημο κι ἀβέβαιο πρόσωπο πού διαγραφόταν, συνοδευμένο ἀπ' τὴ γιαγιά μου, πάνω στὸ σκοτεινὸ φόντο καὶ πού τὸ ἀναγνώριζες ἀπ' τὴ φωνή. Ὅμως ἀκόμα κι ἂν ἐξετάσουμε μόνο τὰ πιὸ ἀσήμαντα πράγματα τῆς ζωῆς, δὲν εἴμαστε ἓνα σύνολο ὕλκᾳ συγκροτημένο, ὅμοιο γιὰ ὅλους καὶ πού μπορεῖ ὁ καθένας νὰ πάρει σχετικὲς μ' αὐτὸ πληροφορίες, ὅπως λαβαίνει γνώση γιὰ μιὰ συγγραφὴ ὑποχρεώσεων ἢ γιὰ μιὰ διαθήκη· ἡ κοινωνικὴ μας προσωπικότητα εἶναι δημιούργημα τῆς σκέψης τῶν ἄλλων. Ἀκόμα κι ἡ τόσο ἀπλή πράξη ὅταν λέμε ἀνὰ δῶ ἓνα πρόσωπο πού γνωρίζω», εἶναι, ὡς ἓνα βαθμὸ, μιὰ πράξη διανοητικὴ. Γεμί-

ζουμε τὴν ὕλκᾳ γι' αὐτόν, καὶ παίζουν σίγουρα τὰ μάγουλα, ἄ τόσο καλὰ γιὸ δὲν εἶναι παρὰ τὸ πρόσωπο κι αὐτὲς ἀκούμε. ἑαυτὸ τους οἱ πλῆθος ἰδιοτυ εἶλλα πρόσωπα νὰ κυριαρχεῖ καὶ ἦταν τὸ φ συσσάφρυσου τὸ ἀδειανὸ κι διόριστὸ καὶ θυμὲς ὄρες τ γύρω ἀπ' τὸ γείτονες στὴ παραγεμισμέ τοὺς γονεῖς ζωντανὸ, κι σ' ἓνα ἄλλο ἀργότερα μὲ Σουάν, στὸν νων, καὶ πε πού γνωρίσει πορτραῖτα ἰ σ' αὐτόν τὸ δινε ἡ μεγάλη

Μιά μ ρέτηση ἀπὶ (καὶ μὲ τῆ νὰ διατηρή συμπάθεια Μπουγιόν, κύριο Σουο γύρισε ἀπὶ πρὸς τοὺς ρισμα ἐκεῖ τὸ μαγαζὶ

ζουμε τὴν ὄλιγη ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ βλέπουμε μ' ὅσες γνώσεις ἔχουμε γι' αὐτόν, καὶ στὴ συνολικὴ ἐντύπωση ποὺ σχηματίζουμε οἱ γνώσεις αὐτὲς παίζουν σίγουρα τὸν σημαντικότερο ρόλο. Αὐτὲς τελικὰ γεμίζουν τόσο τέλεια τὰ μάγουλα, ἀκολουθοῦν μὲ τόση ἀκρίβεια τῆ γραμμὴ τῆς μύτης, μπλέκονται τόσο καλὰ γιὰ νὰ δώσουν ἀποχρώσεις στὸν ἦχο τῆς φωνῆς, λὲς κι ἡ φωνὴ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα διάφανο περίβλημα, ὥστε κάθε φορὰ ποὺ βλέπουμε τοῦτο τὸ πρόσωπο κι ἀκοῦμε τούτη τὴ φωνή, αὐτὲς τίς ἴδιες γνώσεις ξαναβρίσκουμε, αὐτὲς ἀκοῦμε. Καθὼς φαίνεται, στὸν Σουάν ποὺ εἶχαν δημιουργήσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους οἱ γονεῖς μου, εἶχαν παραλείψει ἀπὸ ἀγνοια νὰ συμπεριλάβουν ἓνα πλήθος ἰδιουτυπίες τῆς κοσμικῆς του ζωῆς, ποὺ ἦταν ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἄλλα πρόσωπα, ὅταν βρίσκονταν μαζί του, ἔβλεπαν τὴν κοσμικὴ κομψότητα νὰ κυριαρχεῖ στὴν ὄψη του καὶ νὰ σταματᾷ πάνω στὴν κυρτὴ του μύτη, λὲς καὶ ἦταν τὸ φυσικὸ τῆς ὁριῶ· μὰ κι οἱ γονεῖς μου ἐπίσης εἶχαν κατορθώσει νὰ συσσωρεύσουν πάνω σ' αὐτὸ τὸ πρόσωπο τὸ ἀπογυμνωμένο ἀπ' τὴν αἴγλη του, τὸ ἀδειανὸ κι εὐρύχωρο, μέσα στὰ μάτια αὐτὰ ποὺ ὑποτιμοῦσαν, τὸ ἀπροσδιόριστο καὶ γλυκὸ κατάλοιπο —μισὸ ἀνάμνηση καὶ μισὸ λήθη— ἀπὸ τίς ράθυμες ὥρες ποὺ εἶχαμε περάσει μαζί ὕστερα ἀπὸ τὰ ἐβδομαδιαῖα μας δεῖπνα γύρω ἀπ' τὸ τραπέζι τῶν χαρτιῶν ἢ στὸν κῆπο, ὅσον καιρὸ ζήσαμε σὰν καλοὶ γείτονες στὴν ἐξοχή. Τὸ σωματικὸ περίβλημα τοῦ φίλου μας ἦταν τόσο καλὰ παραγεμισμένο μὲ τίς ὥρες αὐτὲς, καὶ μ' ὀρισμένες ἀναμνήσεις σχετικὲς μὲ τοὺς γονεῖς του, ποὺ αὐτὸς ὁ Σουάν εἶχε γίνει ἓνα πλάσμα ὁλοκληρωμένο καὶ ζωντανό, κι ἔχω ἔτσι τὴν ἐντύπωση πὼς ἀφήνω ἓνα πρόσωπο γιὰ νὰ πάω σ' ἓνα ἄλλο τελείως ξεχωριστό, ὅταν ἀπ' τὴν ἀνάμνηση τοῦ Σουάν ποὺ γνώρισα ἀργότερα μὲ ἀκρίβεια περνῶ σ' αὐτόν τὸν πρῶτο Σουάν —σ' αὐτόν τὸν πρῶτο Σουάν, στὸν ὁποῖο ξαναβρίσκω τίς χαριτωμένες πλάνες τῶν νεανικῶν μου χρόνων, καὶ ποὺ ἄλλωστε μοιάζει λιγότερο μὲ τὸν ἄλλον παρὰ μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ γνώρισα τὴν ἴδια ἐποχὴ, λὲς κι ἡ ζωὴ μας εἶναι ἓνα μουσεῖο ὅπου ὅλα τὰ πορτραῖτα μιᾶς ἴδιας ἐποχῆς ἔχουν τὸ ἴδιο κοινὸ ὄφρος, τὴν ἴδια τονικότητα—σ' αὐτόν τὸν πρῶτο Σουάν, τὸν ἀνέμελο καὶ μυρωμένο μὲ τὸ ἄρωμα ποὺ ἀνάδινε ἡ μεγάλη καστανιά, τὰ καλάθια μὲ τὰ σμέουρα κι ἓνα κλωνάρι ἐστραγκόν.

Μιὰ μέρα ὥστόσο ποὺ ἡ γιαγιά μου εἶχε πάει νὰ ζητήσει μιὰν ἐξυπηρέτηση ἀπὸ μιὰ κυρία ποὺ εἶχε γνωρίσει στὶς καλόγριες τοῦ Σακρέ-Καίρ²³ (καὶ μὲ τὴν ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψή μας γιὰ τίς κάστες, δὲν θέλησε νὰ διατηρήσει σχέσεις μὲλο ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ μεταξύ τους ἀμοιβαία συμπάθεια), τῆς μαρκησία ντὲ Βιλλεπαριζίς, τῆς φημισμένης οἰκογένειας τῶν Μπογιόν²⁴ ἡ μαρκησία τῆς εἶπε: «Νομίζω πὼς γνωρίζετε πολὺ καλὰ τὸν κύριο Σουάν, εἶναι μεγάλος φίλος τῶν ἀνιψιῶν μου ντὲ Λώμ.» Ἡ γιαγιά μου γύρισε ἀπ' τὴν ἐπίσκεψή της κατενθουσιασμένη ἀπὸ τὸ μέγαρο ποὺ ἔβλεπε πρὸς τοὺς κήπους (ἡ κυρία Βιλλεπαριζίς τῆ συμβούλεψε νὰ νοικιάσει διαμέρισμα ἐκεῖ), καθὼς κι ἀπὸ ἓναν ράφτη γιὰ γιλέκα καὶ τὴν κόρη του, ποὺ ἔχαν τὸ μαγαζὶ τους στὴν αὐλὴ κι ὅπου εἶχε μπεῖ γιὰ νὰ ζητήσει νὰ βάλουν μιὰ

II, 201

βελονιά στή φούστα της, γιατί τὴν εἶχε στίσει στή σκάλα. Ἡ γιαγιά μου εἶχε βρεῖ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς τέλειους, δὴλωνε πὼς ἡ κοπέλα ἦταν ἀληθινὸ διαμάντι καὶ πὼς ὁ ράφτης ἦταν ὁ πιὸ διακεκριμένος, ὁ καλύτερος ποὺ εἶχε δεῖ ποτέ. Γιατί ἐκεῖνη ἔβρισκε διακεκριμένους τοὺς ἀνθρώπους ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴν κοινωνικὴ τους σειρὰ. Θαύμαζε ἐκστατικῶς μιὰν ἀπάντηση ποὺ τῆς εἶχε δώσει ὁ ράφτης, κι ἔλεγε στή μαμά: «Ἡ Σεβινιέ³⁵ δὲν θὰ μιλοῦσε καλύτερα!» ἐνῶ ἀντίθετα ἔλεγε, γιὰ ἕναν ἀντιπὸ τῆς κυρίας ντὲ Βιλλεπαριζίς ποὺ ἔχε συναντήσει στὸ σπίτι της: «Ἄ! κόρη μου, τί κοινὸς ποὺ εἶναι!»

Ὡστόσο τὰ λόγια τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σουάν εἶχαν ἀποτέλεσμα ὄχι νὰ τὸν ἀνεβάσουν στὴν ἐκτίμηση τῆς μεγάλης θείας μου, ἀλλὰ νὰ ὑποβιάσουν τὴν κυρία ντὲ Βιλλεπαριζίς. Θὰ ἔλεγε πὼς ἡ ἐκτίμηση ποὺ, μὲ βάση τὰ λεγόμενα τῆς γιαγιάς μου, νιώθαμε γιὰ τὴν κυρία ντὲ Βιλλεπαριζίς, τῆς δημιουργοῦσε τὴν ὑποχρέωση νὰ μὴν κάνει τίποτα ποὺ θὰ τὴν καθιστοῦσε λιγότερο ἀξιά της· κι εἶχε παραβλέψει τὴν ὑποχρέωσή της αὐτὴ ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ γνώριζε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Σουάν κι ἐπέτρεπε σὲ συγγενεῖς της νὰ τὸν συναναστρέφονται. «Πῶς; Γνωρίζει τὸν Σουάν; Δὲν θὰ τὸ ἔλεγα γιὰ ἕνα πρόσωπο ποὺ διατεινόνταν πὼς συγγενεῖς μὲ τὸ στρατάρχην ντὲ Μάκ-Μαόν!»³⁶ Αὐτὴ ἡ γνώμη τους γιὰ τίς σχέσεις τοῦ Σουάν οἱ δικοὶ μου θεώρησαν πὼς ἐπιβεβαιώθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸ γάμο του μὲ μιὰ γυναίκα τῆς χειρότερης κοινωνίας, μιὰ σχεδὸν κοκότα, ποὺ ἄλλωστε ὁ ἴδιος δὲν ζήτησε ποτέ νὰ τοὺς τὴν παρουσιάσει, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ ῥχεται μόνος στὸ σπίτι μας, ἀλλὰ ὄλο καὶ πιὸ ἀραιά· μὲ βάση ὅμως αὐτὴ τὴ γυναίκα πίστεψαν πὼς μπορούσαν νὰ κρίνουν —γιατί ὑπέθεταν πὼς ἐκεῖ τὴν εἶχε βρεῖ— τὸ ἀγνωστὸ του περιβάλλον, ὅπου ὁ Σουάν σύχναζε συνήθως.

Κάποτε ὅμως ὁ παππούς μου διάβασε σὲ μιὰν ἐφημερίδα πὼς ὁ κύριος Σουάν ἦταν ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ ταχτικούς καλεσμένους στὰ κυριακάτικα γεύματα τοῦ δούκα τοῦ Χ..., ποὺ ὁ πατέρας καὶ ὁ θεῖος του ὑπῆρξαν οἱ πιὸ διακεκριμένοι πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου-Φιλίππου.³⁷ Καὶ τὸν παππού μου τὸν ἐνδιέφερε πολὺ νὰ μάθει ὄλα τὰ μικρὰ γεγονότα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ πλησιάσει μὲ τὴ σκέψη τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ ἀνθρώπων σὰν τὸν Μολέ,³⁸ σὰν τὸν δούκα Πασκιέ,³⁹ σὰν τὸν δούκα ντὲ Μπρόιγ.⁴ Χάρηκε λοιπὸν ξεχωριστὰ ὅταν ἔμαθε πὼς ὁ Σουάν σύχναζε μὲ πρόσωπα ποὺ τοὺς εἶχαν γνωρίσει. Ἡ μεγάλη μου θεία, ἀντίθετα, ἐρμήνευσε τὴν εἶδηση αὐτὴ μὲ τρόπο ὄχι εὐνοϊκὸ γιὰ τὸν Σουάν: ὅποιος διάλεγε τὰ πρόσωπα τῆς συναναστροφῆς του ἔξω ἀπ' τὴν κάστα στὴν ὁποία γεννήθηκε, ἔξω ἀπ' τὴν κοινωνικὴ του «τάξη», ἔπεφτε σοβαρὰ στὴν ὑπόληψή της. Εἶχε τὴν ἐντύπωση πὼς ἀρνιόταν κανεὶς ἔτσι μονομιᾶς τοὺς καρπούς ἀπὸ τίς καλὲς σχέσεις μὲ ἀνθρώπους εὐυπόληπτους ποὺ εἶχαν συντηρήσει κι ἀποταμιεύσει μὲ τρόπο ἐντιμὸ γιὰ τὰ παιδιά τους οἱ προνοητικὲς οἰκογένειες (ἡ μεγάλη μου θεία εἶχε μάλιστα πάψει νὰ βλέπει τὸ γιὸ ἐνὸς φίλου μας συμβολαιογράφου, ἐπειδὴ εἶχε παινρευτεῖ κάποια ὑψηλότατη κι εἶχε ἔτσι κατέβει, στὰ μάτια της, ἀπ' τὴν

εὐυπόληπτη σειρὰ τοὺς τυχοδιώκτες πὼς οἱ βασιλίσσες τοῦ παπποῦ μου νὰ δειπνήσει, γιὰ τοὺς ἀδελφὲς τῆς ρακτῆρα, ἀλλ' ὅχι λάβουν τὴν εὐχοκουταμάρες. Εἶχε δὲν τοὺς ἦταν ὅταν ἀκόμα εἶχε σχέση μ' ἕνα ὄχι ἦταν τόσο ἐντονὸ μὲ τὴν κοσμικὴ ποια στιγμή πεῖλαιρνε ἕναν τὸν ροῦν νὰ τὴν ἐπιτὰ δεκτικὰ του ἀτροφίας. Ἄν· τοὺς ἀδελφῶν, εἶ· χρησιμοποιοῦν· νειλημμένα χτυμ' ἕνα ξαφνικὸ ὁποῖους οἱ ψυχὴ θρώπους ποὺ δὲ πιστεύουν πὼς

Ἔδειξαν π' ῥχόταν νὰ δει τοῦ Ἄστι,⁴² ἰστ' ὄνομα ἐνὸς «ἐκ τῆς συλλογῆς τὴν τιμητικὴ στο», εἶπε ἡ ἀπ' τὴ δική μου δὲν συμφορῆς δινάμε πὰ τίς γνώμες τῆς αὐτῆς καὶ θὰ σιωπηλοί. Ὅσον σὸν Σο νὰ τίς ἀποτρέ

εὐυπόληπτη σειρά τοῦ γιοῦ συμβολαιογράφου στοῦ ἐπίπεδο κάποιου ἀπ' αὐτοῦς τοὺς τυχοδιωκτές, πρώην ὑπηρέτες ἢ σταβλίτες, γιὰ τοὺς ὁποίους διηγούνται πῶς οἱ βασιλισσες ἐδειχναν κάποτε προτίμηση). Ἀποδοκίμασε τὴν πρόθεση τοῦ παπποῦ μου νὰ ρωτήσῃ τὸν Σουάν, τὸ ἐπόμενο βράδυ πού θὰ ἐρχόταν νὰ δειπνήσῃ, γιὰ τοὺς φίλους του πού ἀνακαλύπταμε. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά οἱ δυὸ ἀδελφές τῆς γιαγιάς μου,⁴¹ γεροντοκόρες πού εἶχαν τὸν εὐγενικό της χαρακτήρα, ἀλλ' ἔχι καὶ τὸ πνεῦμα της, δῆλωσαν πῶς δὲν μπορούσαν νὰ καταλάβουν τὴν εὐχαρίστηση πού ἔβρισκε ὁ γαμπρός τους νὰ συζητᾷ γιὰ τέτοιες κουταμάρες. Εἶχαν καὶ οἱ δυὸ ἀνώτερα ἰδεώδη καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο δὲν τοὺς ἦταν δυνατὸ νὰ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὰ πού λένε κουτσομπολιά, κι ὅταν ἀκόμα εἶχαν ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, καὶ γενικὰ γιὰ ὅ,τι δὲν εἶχε ἀμεση σχέση μ' ἓνα ὠραῖο ἢ ἠθικὸ ἀντικείμενο. Ἡ ἀδιαφορία αὐτὴ τῆς σκέψης τους ἦταν τόσο ἐντονη ἀπέναντι σὲ καθεὶ πού εἶχε καὶ τὴν παραμικρὴ ἔστω σχέση μὲ τὴν κοσμικὴ ζωὴ, ὥστε ἡ ἀκουστικὴ τους αἰσθησις, καταλαβαίνοντας κάποια στιγμή πῶς ἦταν προσωρινὰ ἀχρηστὴ, μόλις στοῦ δεῖπνο ἢ συζήτησης ἔπαιρνε ἓνα τόνο ἐπιτόλαιο, ἢ ἔστω πεζό, χωρὶς οἱ δυὸ γεροντοκόρες νὰ μπορούν νὰ τὴν ἐπαναφέρουν στὰ θέματα πού ἀγαποῦσαν — ἔβαζε ν' ἀναπαυθοῦν τὰ δεκτικὰ τους ὄργανα καὶ τ' ἄφηγε νὰ ὑποστοῦν μιὰ πραγματικὴ ἐναρξη ἀτροφίας. Ἄν τότε ὁ παππὸς μου ἤθελε νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴ τῶν δυὸ ἀδελφῶν, ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦσε τὰ προειδοποιητικὰ φυσικὰ μέσα πού χρησιμοποιοῦν οἱ ψυχίατροι ἀπέναντι σ' ὁποίους πάσχουν ἀπὸ ἀφηρημάδα: ἐπανειλημμένα χτυπήματα σ' ἓνα ποτήρι μὲ τὴν κόψη τοῦ μαχαίριου, ταυτόχρονα μ' ἓνα ξαφνικὸ κάλεσμα μὲ τὴ φωνὴ καὶ τὸ βλέμμα, ἀπότομοι τρόποι τοὺς ὁποίους οἱ ψυχίατροι μεταφέρουν συχνὰ στὶς καθημερινές τους σχέσεις μὲ ἀνθρώπους πού δὲν εἶναι ἄρρωστοι, εἴτε ἀπὸ ἐπαγγελματικὴ συνήθεια εἴτε ἐπειδὴ πιστεύουν πῶς ὅλος ὁ κόσμος εἶναι λίγο τρελός.

Ἐδειξαν περισσότερο ἐνδιαφέρον ὅταν, τὴν παραμονὴ τῆς μέρας πού θὰ ἔρχόταν νὰ δειπνήσῃ, κι εἶχε στείλῃ προσωπικὰ γι' αὐτὲς ἓνα κιβώτιο κρασί τοῦ Ἄστυ,⁴² ἢ θεῖα μου, κρατώντας ἓνα φύλλο τοῦ Φιγκαρό⁴³ ὅπου, πλάι σ' ὄνομα ἐνὸς πίνακα πού βρισκόταν στὴν ἐκθεσὴ Κορό,⁴⁴ ὑπῆρχαν οἱ λέξεις: «ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Σάρλ Σουάν», μᾶς εἶπε: «Εἶδατε πῶς ὁ Σουάν ἔχει "τὴν τιμητικὴν" του στοῦ Φιγκαρό; — Μὰ πάντα σᾶς ἔλεγα πῶς ἔχει πολὺ γούστο», εἶπε ἡ γιαγιά μου. — «Βέβαια, ἐσύ θέλεις νὰ ἔχεις γνώμη διαφορετικὴ ἀπ' τὴ δική μας», ἀπάντησε ἡ μεγάλη μου θεῖα πού, γνωρίζοντας πῶς ἡ γιαγιά μου δὲν συμφωνοῦσε ποτὲ μαζί της, κι ἐπειδὴ δὲν ἦταν πολὺ βέβαιη πῶς ἐμεῖς τῆς δίναμε πάντα δίκιο, ἤθελε νὰ μᾶς ἀποσπάσῃ μιὰ συνολικὴ καταδίκη γιὰ τίς γνώμες τῆς γιαγιάς μας, πού θὰ μᾶς ἔφερνε ἀντιμέτωπους μὲ τίς γνώμες αὐτὲς καὶ θὰ μᾶς ὑποχρέωνε νὰ δεχτοῦμε τίς δικές της. Παραμείναμε ὁμῶς σιωπηλοί. Ὅταν οἱ ἀδελφές τῆς γιαγιάς μου ἐκφράσανε τὴν πρόθεση νὰ μιλήσουν στον Σουάν γιὰ τὸ σημεῖωμα τοῦ Φιγκαρό, ἡ μεγάλη μου θεῖα θέλησε νὰ τίς ἀποτρέψῃ. Κάθε φορὰ πού ἔβλεπε στοὺς ἄλλους ἓνα πλεονέκτημα, ὅσο

μικρὸ κι ἂν ἦταν, ὅταν δὲν τὸ εἶχε ἡ Ἱδία, ἔπειθε τὸν ἑαυτὸ της πὼς δὲν ἦταν πλεονέκτημα ἀλλὰ κάτι κακὸ, καὶ φρόντιζε νὰ τοὺς ἀποπάρει γιὰ νὰ μὴν ἔχει τίποτα νὰ τοὺς ζηλέψει. «Νομίζω πὼς δὲν θὰ τοῦ κάνετε εὐχαρίστηση» ξέρω πὼς ἐμένα θὰ μοῦ ἦταν πολὺ δυσάρεστο νὰ δῶ τ' ὄνομά μου τυπωμένο, ἔτσι φαρδύ-πλατύ, στὴν ἐφημερίδα καὶ δὲν θὰ μὲ κολάκευε καθόλου νὰ μοῦ τὸ ἀναφέρουν.» Δὲν ἐπέμενε ἄλλωστε νὰ πείσει τίς ἀδελφές τῆς γαργιάς μου· γιατί, ἀπὸ ἀπέχθεια γιὰ κάθε κοινοτοπία, καλλιεργοῦσαν τόσο πολὺ τὴν τέχνη νὰ συγκαλύπτουν ἕναν προσωπικὸ ὑπαινιγμὸ κάτω ἀπὸ περίτεχνες περιφράσεις, ὥστε συχνὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητος ἀπ' αὐτὸν στὸν ὁποῖο ἀπευθύνονταν. Ὅσο γιὰ τὴ μητέρα μου, σκεφτόταν μόνο πὼς θὰ μποροῦσε νὰ πείσει τὸν πατέρα μου νὰ δεχτεῖ νὰ μιλήσει στὸν Σουάν ὄχι βέβαια γιὰ τὴ γυναίκα του, ἀλλὰ τουλάχιστον γιὰ τὴν κόρη του, ποὺ ὁ Σουάν τὴ λάτρευε καὶ ποὺ γιὰ χάρη της, Ἐλέγαν, εἶχε τελικὰ πραγματοποιήσει αὐτὸ τὸ γάμο. «Θὰ μποροῦσες νὰ τοῦ πῆς ἔστω μιὰ λέξη, νὰ τὸν ρωτήσεις πὼς πάει. Πρέπει νὰ 'ναι τόσο σκληρὸ γι' αὐτόν.» Ὁ πατέρας μου ἄκουσε θύμωνα: «Μὰ ὄχι! ἔχεις παράλογες ἰδέες. Θὰ 'ταν γελοῖο.»

Ὁ μόνος ἄλλος ἀπὸ μᾶς γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀφιξη τοῦ Σουάν γινόταν ἀντικείμενο μιᾶς ὀδυνηρῆς ἐγνοίας, ἦμουν ἐγώ. Γιατί τὰ βράδια ποὺ ξένοι, ἢ ἔστω μόνο ὁ κύριος Σουάν, βρισκόνταν στὸ σπῆτι μας, ἡ μαμὰ δὲν ἀνέβαινε στὸ δωμάτιό μου. Δειπνοῦσα πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους κι ἐρχόμουν ὕστερα νὰ καθίσω στὸ τραπέζι ὡς στὶς ὀκτώ, ὅταν ἦταν συμφωνημένο πὼς ἔπρεπε ν' ἀνέβω· αὐτὸ τὸ πολὺτιμο καὶ φθαρτὸ φιλί, ποὺ μοῦ 'δινε συνήθως ἡ μαμὰ σκύβοντας στὸ κρεβάτι μου τὴ στιγμή ποὺ μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος, ἔπρεπε τώρα νὰ τὸ μεταφέρω ἀπ' τὴν τραπέζια στὸ δωμάτιό μου καὶ νὰ τὸ κρατήσω ὅσο γδυνόμουν δίχως νὰ χαθεῖ ἡ γλύκα του, δίχως νὰ χυθεῖ καὶ νὰ ξεθυμάνει ἡ αἰθέρια ιδιότητά του, κι ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ βράδια, ὅπου θὰ χρειαζόταν νὰ τὸ δεχτῶ μὲ περισσότερη φροντίδα, ἔπρεπε νὰ τὸ πάρω, νὰ τὸ κλέψω ἀπότομα, δημόσια, δίχως καν νὰ 'χω τὸν ἀπαραίτητο χρόνο καὶ τὴν ἀπαραίτητη ἐλευθερία τῆς σκέψης γιὰ νὰ δώσω στὴν πράξη μου αὐτὴ τὴν προσήλωσι τῶν μανιακῶν, ποὺ προσπαθοῦν νὰ μὴ σκέφτονται τίποτ' ἄλλο ὅταν κλείνουν μιὰ πόρτα, γιὰ νὰ μπορέσουν, ὅταν θὰ τοὺς ξαναπιᾶσει ἡ ἀρρωστημένη ἀβεβαιότητα, νὰ τῆς ἀντιτάξουν θριαμβευτικὰ τὴν ἀνάμνηση τῆς στιγμῆς ποὺ τὴν ἔλκυσαν. Βρισκόμασταν ὅλοι στὸν κῆπο ὅταν ἀκούστηκαν τὰ δυὸ δισταχτικὰ χτυπήματα στὸ καμπανάκι. Ξέραμε πὼς ἦταν ὁ Σουάν· ὅμως ὅλοι κοιταχτήκαμε μ' ἐρωτηματικὴ ἔκφραση καὶ στελλομε τὴ γαργιά μου γιὰ ἀναγνώριση. «Θυμηθεῖτε νὰ τὸν εὐχαριστήσετε ἔξυπνα γιὰ τὸ κρασί του, εἶναι πραγματικὰ θαυμάσιο καὶ τὸ κιβότιο εἶναι τεράστιο», συμβούλευσε ὁ παππούς μου τίς δυὸ κουνιάδες του. «Μὴν ἀρχίζετε νὰ σιγοψιθυρίζετε, εἶπε ἡ μεγάλη μου θεία. Τί εὐχάριστο ποὺ εἶναι νὰ φτάνεις σ' ἕνα σπῆτι ὅπου ὅλοι μιλοῦν ψιθυριστά! — Ἄ! νὰ ὁ κύριος Σουάν. Θὰ τὸν ρωτήσουμε νὰ μᾶς πῆ ἂν νομίζει πὼς θὰ κάνει καλὸ καιρὸ αὔριο», εἶπε ὁ πατέρας μου. Ἡ μητέρα μου εἶχε σκεφτεῖ πὼς ἕνας λόγος της θὰ μποροῦσε,

νὰ σβήσει ὅλη τὴν ἀπό τότε ποὺ ποὺ ὅμως τὴν ἀκόλα κοντά της, καθὸ πεζαρία καὶ ν' ἰ τὴν παρηγοριά τ μιλῆστε μου λίγ πράγματα ὅπως κάτω ἀπ' τὴν βε ἀναγκάστηκε νι διακοπὴ ἔβγαλε ἡ τυραννία τῆς «Θὰ ξαναμιλήσ φωνα στὸν Σουί βέβαιη πὼς κι τὸ σιδερένιο τρι ποὺ θὰ περνοῦκ μὴθῶ' προσπαθ σημάσια, ἀφοῦ σκέψεις γιὰ τὸ γέφυρα, πέρα μου ὅμως, τεν ἐρίχνα πάνω σ ἐντύπωση. Οἱ σὲ ἀπέξω καθ μποροῦσε νὰ μ σ' ἕνα ἀναισθη κάνουν, ἀλλὰ ; χους ποὺ ἀγατ μου γιὰ νὰ μι οἱ πρῶτοι νὰ καμιά εὐθυμία εἶχε θέσει στὸ ἀδελφές τῆς γ μιὰ βαθιὰ ἀλλ θύνηκε στὴν λας ἀπ' τὴ Σι τοὺς συνεταιρι νὰ δειπνήσει, κι ἐγὼ δὲν ἔχι μένο ἐπιστήμ

νὰ σβῆσει ὅλη τὴ λύπη, ποῦ ἴσως εἶχε προκαλέσει ἡ οἰκογένειά μας στὸν Σουάν ἀπὸ τότε ποῦ παντρεύτηκε. Βρῆκε τὸν τρόπο νὰ τὸν πάρει λίγο ἀπόψερα. Ἐγὼ ὅμως τὴν ἀκολούθησα· δὲν μποροῦσα ν' ἀποφασίσω νὰ φύγω οὔτε βῆμα ἀπὸ κοντὰ της, καθὼς σκεφτόμουν πὼς σὲ λίγο θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀφήσω στὴν τραπέζα καὶ ν' ἀνεβῶ στὸ δωμάτιό μου χωρὶς νὰ ἔχω, ὅπως τ' ἄλλα βράδια, τὴν παρηγοριὰ πὼς θὰ ἔρχοταν νὰ με φιλήσει. «Λοιπὸν, κύριε Σουάν, τοῦ εἶπε, μιλήστε μου λίγο γιὰ τὴν κόρη σας· εἶμαι βέβαιη πὼς ἀγαπᾷ κιόλας τὰ ὁμορφα πράγματα ὅπως ὁ μπαμπάς της. — Μὰ ἐλάτε λοιπὸν νὰ καθίσετε μ' ὄλους μας κάτω ἀπ' τὴ βεράντα», εἶπε ὁ παππούς μου πλησιάζοντας. Ἡ μητέρα μου ἀναγκάστηκε νὰ διακόψει τὴ συζήτηση, ὅμως κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀναγκαστικὴ διακοπὴ ἐβγαλε μιὰν ἀκόμα εὐαίσθητη σκέψη, σὰν τοὺς καλοὺς ποιητὲς ποῦ ἡ τυραννία τῆς ρίμας τοὺς σπρώχνει νὰ βροῦν τοὺς πιὸ ὀραίους τοὺς στίχους: «Θὰ ξαναμιλήσουμε γι' αὐτὴν ὅταν θὰ ξαναβρεθοῦμε οἱ δύο μας, εἶπε χαμηλόφωνα στὸν Σουάν. Μόνο μιὰ μάνα εἶναι σὲ θέση νὰ σᾶς καταλάβει. Εἶμαι βέβαιη πὼς κι ἡ δική της θὰ συμφωνεῖ μαζί μου.» Καθίσαμε ὅλοι γύρω ἀπ' τὸ σιδερένιο τραπέζι. Θὰ ἤθελα νὰ μὴ σκεφτόμουν τίς ὥρες τίς γεμάτες ἔγχοις ποῦ θὰ περνοῦσα ἀπόψε μόνος στὸ δωμάτιό μου, χωρὶς νὰ μπορῶ ν' ἀποκοιμηθῶ· προσπαθοῦσα νὰ πείσω τὸν ἑαυτό μου πὼς οἱ ὥρες αὐτὲς ἦταν χωρὶς σημασία, ἀφοῦ θὰ τίς εἶχα πιά ξεχάσει τὸ πρωί, προσπαθοῦσα ν' ἀκολούθησω σκέψεις γιὰ τὸ μέλλον ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ με ὀδηγήσουν, σὰν νὰ διάβαινα μιὰ γέφυρα, πέρα ἀπὸ τὸ βάρανδρο ποῦ πλησίαζε καὶ ποῦ με φόβιζε. Τὸ μυαλό μου ὅμως, τεντωμένο ἀπ' τὴν ἀνησυχία, εἶχε κυρτώσει σὰν τὸ βλέμμα ποῦ ἐριχνα πάνω στὴ μητέρα μου, καὶ δὲν ἄφηγε νὰ τὸ διαπεράσει καμιὰ ξένη ἐντύπωση. Οἱ σκέψεις ἔφταναν ὡς τὸ μυαλό μου, ἀλλὰ μόνο ἀφοῦ εἶχαν ἀφήσει ἀπέξω κάθε στοιχεῖο ὁμορφιάς ἢ ἀκόμα καὶ κάθε στοιχεῖο εὐθυμο ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ με συγκινήσει ἢ νὰ με διασκεδάσει. Σὰν τὸν ἄρρωστο ποῦ χάρη σ' ἓνα ἀναισθητικὸ παρακολουθεῖ μὲ ἀπόλυτη διαύγεια τὴν ἐγχείρηση ποῦ τοῦ κάνουν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ νιώθει τίποτα, μποροῦσα ν' ἀπαγγέλνω μέσα μου στίχους ποῦ ἀγαποῦσα ἢ νὰ παρακολουθῶ τίς προσπάθειες ποῦ ἔκανε ὁ παππούς μου γιὰ νὰ μιλήσει στὸν Σουάν γιὰ τὸ δούκα τοῦ Ὠντιφρέ-Πασκιέ,⁴⁵ χωρὶς οἱ πρῶτοι νὰ με κάνουν νὰ νιώσω τὴν παραμικρὴ συγκίνηση καὶ οἱ δευτέρες καμιὰ εὐθυμία. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς ἔμειναν ἄκαρπες. Μόλις ὁ παππούς μου εἶχε θέσει στὸν Σουάν ἓνα ἐρώτημα σχετικὸ μ' αὐτὸν τὸ ρήτορα, μιὰ ἀπ' τίς ἀδελφές τῆς γαργιάς μου, ποῦ στ' αἰτία της ἡ ἐρώτηση αὐτὴ ἀντήχησε σὰν μιὰ βαθιὰ ἀλλ' ἀταξιαστὴ σιωπὴ ποῦ θὰ ἔταν εὐγενικὸ νὰ τὴ διακόψει, ἀπευθύνθηκε στὴν ἄλλη: «Φαντάσου, Σελίν, ἔκανα τὴ γνωριμία μιᾶς νέας δασκάλας ἀπ' τὴ Σουηδία, ποῦ μοῦ ἔδωσε τρομερὰ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τοὺς συνεταιρισμοὺς στὶς σκανδιναβικὲς χώρες. Θὰ πρέπει νὰ ῥθει ἓνα βράδυ νὰ δειπνήσει μαζί μας. — Μὰ φυσικά! ἀπάντησε ἡ ἀδελφὴ τῆς Φλορά, ὅμως κι ἐγὼ δὲν ἔχασα τὸν καιρὸ μου. Συνάντησα στοῦ κυρίου Βεντέιγ ἓναν ἠλικιωμένο ἐπιστήμονα ποῦ γνωρίζει πολὺ καλά τὸν Μωμπιάν,⁴⁶ κι ὁ Μωμπιάν τοῦ

πὼς δὲν ἦταν
νὰ μὴν ἔχει
ἐπισημάνση· ἔξεραι
τυπωμένο, ἔσο.
νὰ μοῦ τὸ ἀνα-
μᾶς μου· γιατί
τὴν τέχνη νὰ
περιφράσεις.
θυνοῦταν. Ὅσοι
εἶναι τὸν πατέρα
εἰκά του, ἀλλὰ
γιὰ χάρι της,
ροῦσες νὰ τοῦ
τὸ τόσο σκληρὸ.
ράλογες ἰδέες.

γινόταν ἀντι-
ξένοι, ἢ ἔστω
βαίνει στὸ δω-
ρα νὰ καθίσω
ἀνέβω· αὐτὸ
κύβοντας στὸ
τὸ μεταφέρω
νόμονοι δὶχως
ἰδιότητά του,
ἐ περισσότερη
δὶχως κὰν νὰ
κέλης γιὰ νὰ
προσπαθοῦν
μυρόσουν,
τιτάξουν θρι-
βμάσταν ὅλοι
καμπανέκι.
τικὴ ἐκφραση
ὕχαριστήσετε
μβάτιο εἶναι
Μὴν ἀρχίζετε
ἶναι νὰ φτά-
ς Σουάν. Θὰ
αὔριο», εἶπε
θὰ μποροῦσε

ἐξήγησε μὲ κάθε λεπτομέρεια πῶς ξεκινᾷ γιὰ νὰ συνθέσει ἕνα ρόλο. Εἶναι τρομερὰ ἐνδιαφέρον. Εἶναι γείτονας τοῦ κυρίου Βεντέιγ καὶ δὲν τὸ ἔξερα· εἶναι πολὺ εὐγενικός. — Ὁ κύριος Βεντέιγ δὲν εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἔχει εὐγενικούς γείτονες», φώναξε ἡ θεῖα μου ἡ Σελίν μὲ μιὰ φωνὴ ποὺ γινόταν δυνατὴ ἀπ' τὴν ντροπὴ καὶ ψεύτικη γιατί ἦταν προμελετημένη, κι ἔριξε στὸν Σουάν ἕνα βλέμμα, ὅπως θὰ ἔλεγε ἡ Ἰδία, γεμάτο νόημα. Ταυτόχρονα ἡ θεῖα μου ἡ Φλορά, ποὺ εἶχε καταλάβει πῶς ἡ φράση αὐτὴ ἦταν τὸ εὐχαριστῶ τῆς Σελίν γιὰ τὸ κρασί τοῦ Ἄστι, κοίταξε κι ἐκεῖνη τὸν Σουάν μ' ἕνα ὄφος ὅπου ἐμπλεκε ὁ ἔπαινος καὶ ἡ εἰρωνεία, εἶτε μόνο γιὰ νὰ ὑπογραμμίσαι τὸν ἐξυπνο χαριεντισμὸ τῆς ἀδελφῆς της εἶτε γιατί ζήλευε τὸν Σουάν ποὺ τῆς τὸν εἶχε ἐμπνεύσει εἶτε γιατί δὲν μπορούσε νὰ μὴν τὸν κοροιδέσει, γιατί εἶχε πιά γίνει ὁ στόχος τους. — «Νομίζω, συνέχισε ἡ Φλορά, πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξασφαλίσουμε τὸν κύριο αὐτὸ σὲ δεῖπνο· ὅταν τὸν βάζεις νὰ μιλήσει γιὰ τὸν Μωμπάν ἢ τὴν κυρία Ματερνά,⁴⁷ μιλάει ὄρες ἀσταμάτητα. — Θὰ ἴναι ἐξαιρεσία», ἀναστέναξε ὁ παππούς μου, ποὺ στὸ μυαλό του ἡ φύση εἶχε δυστυχῶς παραμελήσει ὀλότελα νὰ συμπεριλάβει τὴ δυνατότητα νὰ ἐνδιαφέρεται μὲ πάθος γιὰ τοὺς σουηδικούς συνεταιρισμούς ἢ γιὰ τὴ σύνθεση τῶν ρόλων τοῦ Μωμπάν, ἀκριβῶς ὅπως εἶχε ξεχάσει νὰ ἐφοδιάσει τίς ἀδελφές τῆς γαργιάς μου μὲ τὸν κόκκο τοῦ ἀλατιοῦ ποὺ πρέπει νὰ προσθέσεις ὁ ἴδιος γιὰ νὰ βρεῖς κάποια νοστιμιὰ σὲ μιὰ διήγηση γιὰ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τοῦ Μολέ ἢ τοῦ κόμη τῶν Παρισίων. «Κοιτάξτε, εἶπε ὁ Σουάν στὸν παππού μου, αὐτὸ ποὺ θὰ σᾶς πῶ ἔχει περισσότερη ἴσως σχέση ἀπ' ὅ,τι φαίνεται μ' αὐτὸ ποὺ μοῦ ζητᾶτε, γιατί σ' ὀρισμένα σημεῖα τὰ πράγματα δὲν ἔχουν ἀλλάξει πολὺ. Ξαναδιάβαζα σήμερα τὸ πρῶτο στὸν Σαιν-Σιμόν⁴⁸ κάτι ποὺ θὰ σᾶς εἶχε διασκεδάσει. Βρίσκεται στὸν τόμο ὅπου περιγράφει τὴν πρεσβεία του στὴν Ἰσπανία· δὲν εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς καλύτερους, δὲν εἶναι παρὰ ἕνα ἡμερολόγιο, ἕνα ἡμερολόγιο ὅμως θαυμάσια γραμμένο, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ κίβλας μὲ πρώτη διαφορὰ μὲ τίς πληχτικὲς ἐφημερίδες⁴⁹ ποὺ αἰσθανόμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ διαβάζουμε πρῶτο καὶ βράδυ. — Δὲν συμφωνῶ μαζί σας, ὑπάρχουν μέρες ποὺ ἡ ἀνάγνωση τῶν ἐφημερίδων μοῦ φαίνεται πολὺ εὐχάριστη...», τὸν διέκοψε ἡ θεῖα Φλορά, γιὰ νὰ δείξει πῶς εἶχε διαβάσει τὴ φράση γιὰ τὸν Κορὸ τοῦ Σουάν στὸ Φιγκαρό. «Ὅταν γράφουν γιὰ πράγματα ἢ πρόσωπα ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν!» πλειοδότησε ἡ θεῖα Σελίν. «Δὲν λέω ὅχι, ἀπάντησε ὁ Σουάν ἔαφνιασμένος. Αὐτὸ ποὺ προσάπτω στίς ἐφημερίδες εἶναι πῶς μᾶς κάνουν νὰ προσέχουμε κάθε μέρα πράγματα ἀσημαντά, ἐνῶ διαβάζουμε τρεῖς ἢ τέσσερις φορές στὴ ζωὴ μας τὰ βιβλία ποὺ περιέχουν πράγματα σημαντικά. Ἀφοῦ κάθε πρῶτο σκίζουμε ἀνυπόμονα τὴν ταινία ποὺ περιτυλίγει τὴν ἐφημερίδα μας, θὰ ἔπρεπε ν' ἀλλάξουμε τὰ πράγματα καὶ νὰ βάλουμε στὴν ἐφημερίδα, τί νὰ πῶ νά, τίς... Σκέψεις τοῦ Πασκάλ!⁵⁰ (Ἐχώρισε τὴ λέξη αὐτὴ μ' ἕναν τόνο εἰρωνικῆς ἐμφασης, γιὰ νὰ μὴν ἔχει ὄφος σχολαστικὸ). Καὶ τότε, στοὺς τόμους μὲ τὴν ἐπίχρυση ἄκρη στίς σελίδες, ποὺ τοὺς ἀνοίγουμε μιὰ φορὰ στὰ δέκα χρόνια, πρόσθεσε ἐκδηλώνοντας γιὰ τίς κοσμικότητες αὐτὴ τὴν περι-

φρόνηση ποὺ τὴν ἤ βασιλίσσα τῆς ἔδωσε ἕνα χορὸ στὴ ἰσορροπία. ἔστω, γιὰ πράγνικά, δὲν ξέρω στὸν πατέρα μὲ μῆσει νὰ τείνει τὸν ὅποιο λέει: ἰδιοτροπίες, χὸ κάτι μπουκάλι ποὺ κι ἐκεῖνη τοῦ Ἄστι ἦπε σαοτισμένος, ὁ Σιμόν, ἀλλὰ θὶ ἐγκαίρως γιὰ τὴν αὐτὸ πὸ Σαιν-Σιμόν — ἰστικὲς τῆς ἑκαλοῖπόν, μπράβι ὅσο ἕνας ἄλλοι καὶ καρδιά; Ἦ. ἂν τοὺς ἔλεγε ἀπλοῦστατα φιλιπος, καθὼς προσπαθῆσει νὰ δαζαν, ἔλεγε καὶ ποὺ μὲ ἀνομᾶς κάνεις νὰ

Δὲν σήκω νοῦσαν στὸ τρεδεῖπνου καὶ τὴν θὰ μ' ἄφηγε νὰ στὸ δωμάτιό μου χιζε τὸ δεῖπνο φιλί, ποὺ θὰ νὰ διαλέξω μὲ ετοιμάσω τὴν ἑλιοῦ, ν' ἀφιερὸ μάγουλό τῆς σφαλίσαι παρὸ

φρόνηση πού προσποιοῦνται οἱ ἄνθρωποι τοῦ καλοῦ κόσμου, θὰ διαβάζαμε πῶς ἡ βασίλισσα τῆς Ἑλλάδας⁵¹ πῆγε στὶς Κάννες, ἢ πῶς ἡ πριγκίπισσα ντὲ Λεδόν⁵² ἔδωσε ἓνα χορὸ μεταμφιεσμένων. Ἔτσι θὰ μπορούσε ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ σωστὴ ἰσορροπία.» Ὅμως σὰν νὰ μετάνιωσε πού ἀφέθηκε νὰ μιλήσει, ἐπιτόλαια ἔστω, γιὰ πράγματα σοβαρά: «Κάνουμε μιὰ πολὺ ὠραία συζήτηση, εἶπε εἰρωνικά, δὲν ξέρω γιατί μεταφερθήκαμε σ' αὐτὲς τὶς "κορυφές"», καὶ γυρνώντας στὸν πατέρα μου: «Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Σαῖν-Σιμόν πῶς ὁ Μωλεβριέ εἶχε τολμήσει νὰ τείνει τὸ χέρι στοὺς γιούς του. Ξέρετε, εἶν' αὐτὸς ὁ Μωλεβριέ⁵³ γιὰ τὸν ὁποῖο λέει: "Ποτὲ δὲν βρῆκα σ' αὐτὴ τῇ χοντρομπουκάλα τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἰδιοτροπίες, χοντράδες καὶ βλακεῖες".» — «Χοντρά ἢ ὄχι, ἐγὼ πάντως ξέρω κάτι μπουκάλια πού περιέχουν τελείως ἄλλο πράγμα», εἶπε ζωηρὰ ἡ Φλορά, πού κι ἐκεῖνη γύρευε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Σουάν, γιατί τὸ δῶρο μὲ τὸ κρασί τοῦ Ἄστι ἀπευθυνόταν/καὶ στὶς δύο. Ἡ Σελὶν ἄρχισε νὰ γελάει. Ὁ Σουάν, σαστισμένος, συνέχισε: «Δὲν ξέρω ἂν ἦταν ἄγνοια ἢ παγίδα, γράφει ὁ Σαῖν-Σιμόν, ἀλλὰ θέλησε νὰ δώσει τὸ χέρι του στὰ παιδιά μου. Τὸν ἀντιλήφθηκα ἐγκαίρως γιὰ νὰ τὸν παρεμποδίσω.» Ὁ παππούς μου θαύμαζε κιόλας ἐκστατικά αὐτὸ τὸ «ἄγνοια ἢ παγίδα», ἀλλ' ἡ δεσποινὶς Σελὶν, πού τ' ὄνομα τοῦ Σαῖν-Σιμόν — ἐνὸς λογοτέχνη— τὴν εἶχε ἐμποδίσει νὰ χάσει ὀλότελα τὶς ἀκουστικές τῆς ἱκανότητες, ἀγανακτοῦσε κιόλας: «Πῶς; τὸ θαυμάζετε αὐτό; Ἐ λοιπὸν, μπράβο σας! Καὶ σὰν τί θέλει νὰ πεῖ; μήπως ἓνας ἄνθρωπος δὲν ἀξίζει ὅσο ἓνας ἄλλος; Τί σημασία ἔχει ἂν εἶναι δούκας ἢ ἀμαξίας, ὅταν ἔχει μυαλὸ καὶ καρδιά; Ὡραῖο τρόπο εἶχε ν' ἀνατρέφει τὰ παιδιά του ὁ Σαῖν-Σιμόν σας, ἂν τοὺς ἔλεγε νὰ μὴ δίνουν τὸ χέρι σ' ὅλους τοὺς τιμίους ἀνθρώπους. Μὰ εἶναι ἀπλούστατα φριχτό. Καὶ τολμᾶτε νὰ τὸ ἀναφέρετε;» Κι ὁ παππούς μου, περίλυπος, καθὼς καταλάβαινε πῶς ἦταν ἀδύνατο, μ' αὐτὴ τὴν κωλοσιεργία, νὰ προσπαθῆσῃ νὰ κάνει τὸν Σουάν νὰ διηγηθεῖ τὶς ἱστορίες πού θὰ τὸν διασκέδαζαν, ἔλεγε χαμηλόφωνα στὴ μαμά: «Θύμισέ μου τὸ στίχο πού μοῦ μαθες καὶ πού μὲ ἀνακουφίζει τόσο τέτοιες στιγμές. Ἄ! ναί: "Κύριε,⁵⁴ πόσες ἀρετὲς μᾶς κάνεις νὰ μισοῦμε!" Ἄ! τί καλὸ πού εἶναι!»

Δὲν σήκωνα τὰ μάτια μού ἀπ' τὴ μητέρα μου, ἤξερα πῶς μόλις θὰ περνοῦσαν στὸ τραπέζι, δὲν θὰ μοῦ ἐπέτρεπαν νὰ μείνω σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ δεῖπνου καὶ πῶς, γιὰ νὰ μὴ φέρει ἀντιρρήσεις στὸν πατέρα μου, ἢ μαμά δὲν θὰ μ' ἄφηνε νὰ τὴ φιλήσω πολλὰς φορὲς μπροστὰ στὸν κόσμο, σὰν νὰ βρισκόταν στὸ δωμάτιό μου. Γι' αὐτὸ ἔταξα στὸν ἑαυτό μου, στὴν τραπεζαρία, ὅταν ἄρχιζε τὸ δεῖπνο κι ἐνωθὰ νὰ πλησιάζει ἡ ὥρα, νὰ δώσω ἀπὸ πρὶν σ' αὐτὸ τὸ φιλί, πού θὰ 'ταν τόσο σύντομο καὶ κρυφὸ, ὅ,τι περισσότερο μπορούσα μόνος, νὰ διαλέξω μὲ τὸ βλέμμα μου τὴ θέση πού θὰ φιλοῦσα στὸ μάγουλο, νὰ προετοιμάσω τὴ σκέψη μου γιὰ νὰ μπορέσω, χάρι' σ' αὐτὴ τὴ νοερὴ ἀρχὴ τοῦ φιλιού, ν' ἀφιερῶσω ὅλο τὸ χρόνον πού θὰ μοῦ ἄφηνε ἡ μαμά, γιὰ νὰ νιώσω τὸ μάγουλό της πάνω στὰ χεῖλη μου, σὰν τὸ ζωγράφου πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει παρὰ μόνο σύντομες πόζες κι ἐτοιμάζει τὴν παλέτα του καὶ φτιάχνει

ἀπὸ πρὶν, ἀπὸ μνήμης, ἀπὸ τὶς σημειώσεις του, ὅ,τι μπορεῖ ἐνδεχόμενα νὰ πραγματοποιήσῃ χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ μοντέλου. Ἄλλὰ νὰ πού, πρὶν χτυπήσει τὸ καμπανάκι γιὰ τὸ δεῖπνο, ὁ παππούς μου εἶχε τὴν ἀσύνειδη σκληρότητα νὰ πεῖ «Ὁ μικρὸς φαίνεται κουρασμένος, θὰ ἔπρεπε ν' ἀνέβει νὰ κοιμηθεῖ. Ἄλλωστε δειπνοῦμε ἀργὰ ἀπόψε». Κι ὁ πατέρας μου, ποὺ δὲν τηροῦσε, ὅπως ἢ γιαγιά μου κι ἡ μητέρα μου, πιστὰ τὶς συμφωνίες, εἶπε: «Ναί, ἄντε, πήγαινε νὰ κοιμηθεῖς.» Θέλησα νὰ φιλήσω τὴ μαμά, κι ἐκεῖνη τὴ στιγμή σήμανε τὸ καμπανάκι γιὰ τὸ δεῖπνο. «Μὰ ὄχι, ἄφησε τὴ μητέρα σου, ἀρκεῖ ἔτσι πού εἶπατε καληνύχτα, οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς εἶναι γελοῖες. Ἄντε, ἀνέβα!» Καὶ χρειάστηκε νὰ φύγω χωρὶς τονωτικὸ· χρειάστηκε ν' ἀνεβῶ κάθε σκαλοπατί τῆς σκάλας, ὅπως λέει ἡ λαϊκὴ ἔκφραση, «μὲ μισὴ καρδιά», ἀνέβαινα κι ἡ μισὴ καρδιά μου ἔμενε πίσω, κοντὰ στὴ μητέρα μου, γιατί δὲν τῆς εἶχε δώσει, μὲ τὸ φιλήτης, τὴν ἀδεια νὰ μὲ συνδεῖ. Αὐτὴ ἡ μισητὴ σκάλα, ποὺ ἀρχίζα ν' ἀνεβαίνω πάντα τόσο θλιμμένα, ἀνάδινε μιὰ μυρωδιὰ ἀπὸ βερνίκι ποὺ εἶχε μὲ κάποιον τρόπο ἀπορροφήσει, σταθεροποιήσει, αὐτὸ τὸ ἰδιαιτέρου εἶδος θλίψης ποὺ ἔνιωθα κάθε βράδυ, καὶ τὴν ἔκανε ἴσως ἀκόμα πιὸ σκληρὴ στὴν εὐαισθησία μου. γιατί κάτω ἀπ' τὴν ὁσφρητικὴ αὐτὴ μορφή, ἡ σκέψη μου δὲν μποροῦσε πιά νὰ τὴν συμμαριστεῖ. Ὅταν κοιμόμαστε κι ἕνας πονόδοντος γίνεται ἀκόμα αἰσθητὸς μόνο μὲ τὴ μορφή μιᾶς κοπέλας ποὺ πασχίζουμε διακόσιες φορές ἀπανωτὰ νὰ τὴ βγάλουμε ἀπ' τὸ νερὸ ἢ σὰν ἕνα στίχο τοῦ Μολιέρου⁵⁵ ποὺ τὸν ἐπαναλαμβάνουμε ἀδιάκοπα, τότε εἶναι μεγάλη ἀνακούφιση νὰ ζυπνήσουμε καὶ νὰ μπορέσει ἡ σκέψη μας ν' ἀπαλλάξει τὴν ἰδέα τοῦ πονόδοντου ἀπὸ κάθε μεταμφίεση ἥρωικὴ ἢ ρυθμικὴ. Τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνακούφιση ἔνιωθα ὅταν ἡ θλίψη μου, ἐπειδὴ ἀνέβαινα στὸ δωμάτιό μου, ἔμπαινε μέσα μου μὲ τρόπο πολὺ πιὸ γρήγορο, σχεδὸν ἀκαριαῖο, ὑποῦλο μαζὶ κι ἀπότομο, μὲ τὴν εἰσπνοή—πολὺ πιὸ τοξικὴ ἀπ' τὴν ἠθικὴ διάβρωση— τῆς ἰδιαιτέρας μυρωδιάς ἀπ' τὸ βερνίκι αὐτῆς τῆς σκάλας. Μόλις βρισκόμουν στὸ δωμάτιό μου, ἔπρεπε νὰ σφραγίσω ὄλες τὶς ἐξόδους, νὰ κλείσω τὰ παντζούρια, νὰ σκάψω τὸν ἴδιο μου τὸν τάφο, καθὼς ξέστρωνα τὰ σκεπάσματα, νὰ φορέσω σὰν σάβανο τὴ νυχτικιά μου. Ὅμως πρὶν ἐνταφιαστῶ στὸ σιδερένιο κρεβάτι, ποὺ εἶχαν προσθέσει στὸ δωμάτιο γιατί ζεσταινόμουν πολὺ τὸ καλοκαίρι κάτω ἀπ' τὶς μεταξωτὲς κουρτίνες τοῦ μεγάλου κρεβατιοῦ, ἔνιωσα μιὰν ἐπαναστατικὴ διάθεση, θέλησα νὰ δοκιμάσω ἕνα τέχνασμα καταδικασμένου. Ἐγραψα στὴ μητέρα μου ἱκετευοντὰς τὴ ν' ἀνεβῆ γιὰ κάτι πολὺ σοβαρὸ, ποὺ δὲν μποροῦσα νὰ τῆς τὸ πῶ στὸ γράμμα μου. Φοβόμουν ὥστόσο μήπως ἡ Φρανσουάζ, ἡ μαγεῖρισσα τῆς θείας μου ποὺ τῆς εἶχαν ἀναθέσει ν' ἀσχολεῖται μ' ἐμένα ὅταν βρισκόμουν στὸ Κομπραί, ἀνηθεῖ νὰ μεταφέρει τὸ σημείωμά μου. Ὑποπτευόμουν πὼς στὴ Φρανσουάζ, τὴ νὰ δώσει ἕνα μήνυμα στὴ μητέρα μου, ὅταν εἶχε κόσμος, θὰ τῆς φαινόταν τὸ ἴδιο ἀπραγματοποίητο ὅσο καὶ στὸ θυρωρὸ ἐνὸς θεάτρου τὸ νὰ ἐπιδώσει ἕνα γράμμα σ' ἕναν ἠθοποιὸ ὅσο βρίσκεται πάνω στὴ σκηνή. Εἶχε, γιὰ τὸ τί ἐπιτρέπεται καὶ τὸ τί δὲν ἐπιτρέπεται, ἕναν ἀυστηρότατο κώδικα, πλούσιο, λεπτο-

λόγο, κι ἀδιάλλακ ἔδινε στὸν κώδικά σὲ ἀπάνθρωπες ἐρεβούουν μὲ ὑπερβόνας του ἢ νὰ τρώ ἄν ἔκρινες ἀπ' τὸ κτελέσει ὀρισμένε ψει πολὺπλοκες κ περιβάλλον τῆς Φμποροῦσε νὰ τῆς ἰ μέσα τῆς μιὰ γα σ' αὐτὲς τὶς βιομν ἄλλοτε μιὰ αὐλικι: ται ἀνάμεσα σὲ λι Θεοφίλου⁵⁶ ἢ τοῖ τὸ ἄρθρο τοῦ κώδ φωτιὰ τὸ σπῆτι, ν γιὰ ἕνα τόσο ἀσῖ σμοῦ ποὺ ἔνιωθε ἱερεῖς καὶ τοὺς β ξενία, ἐνὸς σεβαι χλοῦσε πάντα στί κι εἰδικότερα ἀπ εἶχε ἀποτέλεσμα σφαλίσω κάποια λησα ἐγὼ νὰ γρε νὰ μὴν ξεχάσω ν μὲ εἶχε παρακαλ νανε τὸ μήνυμά τοὺς πρωτόγονοι διέβλεπε ἀμέσως λαμε νὰ τῆς ἀπο ταση τοῦ χαρτιο τοῦ περιεχομένου ναφερθεῖ. Ὑστερ πεῖ: «Τὶ δυστυ; ὕστερα ἀπὸ λίγο ἀδύνατο στὸν ἀρ πὼς ὅταν θὰ ἔφ τρὸπος νὰ δοθεῖ ὅπως πρὶν ἀπὸ :

λόγο, κι ἀδιάλλακτο ἀπέναντι σὲ διακρίσεις ἀσύλληπτες ἢ ἀχρηστες (κι αὐτὸ ἔδινε στὸν κώδικά της τὴν ἐμφάνιση αὐτῶν τῶν πανάρχαιων νόμων ποὺ κοντὰ σὲ ἀπάνθρωπες ἐπιταγές, σὰν τὴ σφαγὴ τῶν μωρῶν ὅταν βυζαίνου, ἀπαγορεύουν μὲ ὑπερβολικὴ εὐαισθησία νὰ βράζεται τὸ κατσικάκι στὸ γάλα τῆς μάνας του ἢ νὰ τρώγεται τὸ νεῦρο ἀπὸ τὸ μπουτί ἐνὸς ζώου). Αὐτὸς ὁ κώδικας, ἂν ἔκρινες ἀπ' τὸ ξαφνικὸ πείσμα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ Φρανσουάζ ἀρνιόταν νὰ ἐκτελέσει ὀρισμένες παραγγελίες μας, σοῦ ἴδινε τὴν ἐντύπωση πὼς εἶχε προβλέψει πολὺπλοκες κοινωνικὲς σχέσεις καὶ κοσμικὲς λεπτολογίες ποὺ τίποτα στὸ περιβάλλον τῆς Φρανσουάζ καὶ τῆς ζωῆς της σὰν ὑπηρετριάς σὲ χωριὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ τῆς ὑπαγορεύσει· κι ἦσαν ὑποχρεωμένος νὰ υποθέσεις πὼς ὑπῆρχε μέσα της μιὰ γαλλικὴ παράδοση πανάρχαιη, ἀρχοντικὴ καὶ δυσνόητη, ὅπως σ' αὐτὲς τὶς βιομηχανικὲς πόλεις ὅπου τὰ παλιὰ μέγαρα μαρτυροῦν πὼς ὑπῆρχε ἄλλοτε μιὰ αὐλικὴ ζωὴ κι ὅπου οἱ ἐργάτες μιᾶς χημικῆς βιομηχανίας ἐργάζονται ἀνάμεσα σὲ λεπτοκαμωμένα γλυπτά, ποὺ παριστάνουν τὸ θαῦμα τοῦ Ἀγίου Θεοφίλου⁵⁶ ἢ τοὺς τέσσερις ἀδελφοὺς Αἰμόν.⁵⁷ Στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι τὸ ἄρθρο τοῦ κώδικα, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἦταν ἀπίθανο, ἐκτὸς ἂν εἶχε πιάσει φωτιά τὸ σπίτι, νὰ ἐνοχλήσει ἡ Φρανσουάζ τὴ μαμὰ μπροστὰ στὸν κύριο Σουάν γιὰ ἓνα τόσο ἀσήμαντο πρόσωπο σὰν ἐμένα, ἦταν ἡ ἀπλὴ ἐκφραση τοῦ σεβασμοῦ ποὺ ἐνωθε ὄχι μόνο γιὰ τοὺς γονεῖς—ὅπως καὶ γιὰ τοὺς νεκροὺς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς βασιλιάδες— ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ξένο ποὺ τοῦ προσφέρει φιλοξενία, ἐνὸς σεβασμοῦ ποὺ θὰ μὲ συγκινοῦσε ἴσως σ' ἓνα βιβλίον, ἀλλὰ μ' ἐνοχλοῦσε πάντα στὸ στόμα της, γιὰτὶ ἐπαιρνε ἓναν τόνο σοβαρὸ καὶ συγκινημένο, κι εἰδικότερα ἀπόψε, γιὰτὶ ὁ ἱερὸς χαρακτήρας ποὺ ἀπέδιδε στὸ δεῖπνο θὰ εἶχε ἀποτέλεσμα ν' ἀρνηθεῖ νὰ διαταράξει τὴν τελετὴ του. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσω κάποιαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, δὲν δίστασα νὰ πῶ ψέματα, πὼς δὲν θέλησα ἐγὼ νὰ γράψω στὴ μαμὰ, ἀλλὰ πὼς ἡ ἴδια, ὅταν τὴν ἄφησα, μοῦ εἶπε νὰ μὴν ξεχάσω νὰ τῆς στείλω μιὰν ἀπάντησι σχετικὰ μ' ἓνα ἀντικείμενο ποὺ μὲ εἶχε παρακαλέσει νὰ γυρέψω· καὶ θὰ θύμωνε σίγουρα πολὺ ἂν δὲν τῆς δίνανε τὸ μῆνυμά μου. Ὑποθέτω πὼς ἡ Φρανσουάζ δὲν μὲ πίστεψε γιὰτὶ, σὰν τοὺς πρωτόγονους ποὺ οἱ αἰσθήσεις τους ἦταν πιὸ δυνατὲς ἀπ' τὶς δικές μας, διέβλεπε ἀμέσως, ἀπὸ σημάδια ποὺ μᾶς ἦταν ἀδιόρατα, κάθε ἀλήθεια ποὺ θέλαμε νὰ τῆς ἀποκρύψουμε· κοίταξε γιὰ πέντε λεπτὰ τὸ φάκελο, λὲς κι ἡ ἐξέτασι τοῦ χαρτιοῦ καὶ ἡ ὄψη τῆς γραφῆς θὰ τὴν πληροφοροῦσαν γιὰ τὴ φύσι τοῦ περιεχομένου ἢ θὰ τῆς ἔδειχναν σὲ ποῖο ἄρθρο τοῦ κώδικα της ἔπρεπε ν' ἀναφερθεῖ. Ὑστερα βγήκε ἀπ' τὸ δωμάτιο μὲ ὕφος καρτερικόν, λὲς κι ἤθελε νὰ πεῖ: «Τὶ δυστυχία γιὰ τοὺς γονεῖς νὰ ἔχουν ἓνα τέτοιο παιδί!» Ἐπέστρεψε ὕστερα ἀπὸ λίγο γιὰ νὰ μοῦ πεῖ πὼς βρῖσκονταν ἀκόμα στὸ παγωτὸ κι ἦταν ἀδύνατο στὸν ἀρχιπληρέτη νὰ δώσει τὸ γράμμα τώρα μπροστὰ σ' ὄλους, ἀλλὰ πὼς ὅταν θὰ ἴφτανε ἡ στιγμὴ γιὰ τὶς κοῦπες μὲ τὸ ἀνθόνερο, θὰ βρισκόταν τρόπος νὰ δοθεῖ στὴ μαμὰ. Ἡ ἀνησυχία μου κόπασε ἀμέσως· δὲν ἦταν πιά ὅπως πρὶν ἀπὸ λίγο ποὺ εἶχα ἀφήσει τὴ μητέρα μου ὡς αὔριο, ἀφοῦ τώρα τὸ

[I 30]

σημείωμά μου ἐμελλε, μὲν πού θὰ προκαλοῦσε τὸ θυμὸ τῆς (καὶ μάλιστα διπλά, γιατί αὐτὸ τὸ τέχνασμα θὰ μὲ γελοιοποιοῦσε στὰ μάτια τοῦ Σουάν), νὰ μὲ κάνει τουλάχιστον νὰ μὴν ἀόρατος κι εὐτυχισμένος στὸ δωμάτιο ὅπου βρισκόταν, θὰ τῆς μιλοῦσε γιὰ μένα στ' αὐτὴ ἀφοῦ ἡ τραπεζαρία, ἡ ἀπαγορευμένη κι ἐχθρική, ὅπου πρὶν ἀπὸ λίγο, καὶ τὸ παγωτὸ ἀκόμα — ἡ «γρανίτα» — καὶ οἱ κοῦπες νόμιζα πὼς ἔκρυβαν ἡδονὲς νοσηρὲς καὶ θλιβερὲς σὰν τὸ θάνατο, γιατί ἡ μαμὰ τίς χαιρόταν μακριὰ μου, αὐτὴ ἡ τραπεζαρία μοῦ ἀνοιγόταν τώρα καὶ, σὰν ἓνα φρούτο πού γλύκανε κι ἔσκασε τὸ περίβλημά του, θ' ἄφηνε νὰ ξεπεταχτεῖ, νὰ φτάσει ὡς τὴν ταραχμένη μου καρδιά ἢ προσοχὴ τῆς μαμᾶς ὅσο θὰ διάβαζε τίς γραμμὲς μου. Τώρα πιά δὲν μᾶς χώριζε τίποτα· οἱ φραγμοὶ εἶχαν πέσει, ἓνα γλυκύτατο νῆμα μᾶς ἔνωσε. Καὶ δὲν ἦταν μόνο αὐτό: ἡ μαμὰ σίγουρα θὰ ῥχόταν!

Ἄ Τὸ ἄγχος πού μόλις εἶχα νιώσει, σκεφτόμουν πὼς ὁ Σουάν θὰ τὸ κορδίδευε, ἂν εἶχε διαβάσει τὸ γράμμα μου κι εἶχε μαντέψει τὸ σκοπὸ του· ὅμως, ἀντίθετα, καθὼς πληροφορήθηκα ἀργότερα, ἓνα παρόμοιο ἄγχος τὸν βασάνισε πολλὰ χρόνια τῆς ζωῆς του, καὶ κανένας ἄλλος δὲν θὰ μπορούσε ἴσως νὰ μὲ καταλάβει ὅσο αὐτός· στὸν Σουάν, αὐτὸ τὸ ἄγχος πού γεννιέται ὅταν νιώθεις πὼς τὸ πλάσμα πού ἀγαπᾶς βρίσκεται σ' ἓναν τόπο ἀπολαύσεων ἀπ' ὅπου ἀπουσιάζεις, κι ὅπου δὲν μπορείς νὰ τὸ ἀνταμώσεις, τοῦ τὸ πρωτογνώρισε ὁ ἔρωτας, ὁ ἔρωτας γιὰ τὸν ὅποιο μὲ κάποιο τρόπο τὸ ἄγχος αὐτὸ προορίζεται, ὁ ἔρωτας πού θὰ τὸ κυριαρχήσει καὶ θὰ τὸ ἐξειδικεύσει· ὅταν ὅμως, ὅπως στὴν περίπτωσή μου, τὸ ἄγχος αὐτὸ ἔχει εἰσχωρήσει μέσα μας πρὶν ἀκόμα ἐμφανιστεῖ ὁ ἔρωτας στὴ ζωὴ μας, τὸ ἄγχος μετεωρίζεται περιμένοντάς τον, ἀόριστο κι ἐλεύθερο, χωρὶς προορισμένη ἐξάρτηση, ὑπηρετώντας μιὰ μέρα τὸ ἓνα καὶ μιὰ μέρα τὸ ἄλλο συναίσθημα, ἄλλοτε τὴ στοργὴ γιὰ τοὺς γονεῖς ἢ τὴ φιλία γιὰ ἓνα σύντροφο. Καὶ τὴ χαρὰ μὲ τὴν ὁποία ἔκανα τὴν πρώτη μου μαθητεία, ὅταν ἡ Φρανσουάζ γύρισε νὰ μοῦ πεῖ πὼς θὰ ἴδιναν τὸ γράμμα μου, τὴν εἶχε γνωρίσει καλὰ κι ὁ Σουάν, αὐτὴ τὴ χαρὰ τὴν ἀπατηλὴ πού μᾶς δίνει κάποιος φίλος, κάποιο συγγενικὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας πού ἀγαπᾶμε, ὅταν, μόλις φτάνει στὸ μέγαρο ἢ στὸ θέατρο ὅπου βρίσκεται ἐκείνη γιὰ νὰ παραστεῖ σὲ κάποιο χορὸ, γιορτὴ ἢ πρεμιέρα, κι ὅπου πηγαίνει νὰ τὴ συναντήσει, αὐτὸς ὁ φίλος μᾶς βλέπει νὰ περιφερόμαστε ἔξω, νὰ περιμένουμε ἀπελπισμένα κάποια ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουμε μαζί της. Μᾶς ἀναγνωρίζει, μᾶς πλησιάζει φιλικὰ, μᾶς ρωτᾶει τί γυρεύουμε ἐκεῖ. Καὶ καθὼς σκαρώνουμε μιὰ δικαιολογία, πὼς ἔχουμε τάχα κάτι ἐπεῖγον νὰ ποῦμε στὸ συγγενικὸ ἢ φιλικὸ του πρόσωπο, μᾶς διαβεβαιώνει πὼς εἶναι τὸ πιὸ ἀπλὸ πράγμα, μᾶς ὀδηγεῖ στὸν προθάλαμο κι ὑπόσχεται νὰ μᾶς τὴ στείλει σὲ πέντε λεπτά. Πόσο τὸν ἀγαπᾶμε — ὅπως ἀγαποῦσα τούτῃ τὴ στιγμὴ τὴ Φρανσουάζ — τὸν καλοπροαίρετο μεσολαβητὴ πού μ' ἓνα του λόγου μπόρεσε νὰ μᾶς κάνει ὑποφερτὴ, ἀνθρώπινη καὶ σχεδὸν πρόσφορη αὐτὴ τὴν ἀδιανόητη καὶ διαβολικὴ γιορτὴ, πού στὸ πλαίσιο τῆς νομίζαμε πὼς ἐχθρικοί, διεστραμμένοι κι ἐλκυστικοὶ στροβιλισμοὶ τὴν

παραστέρνανε μὲ Κρίνοντας ἀπ' ἡμιμημένος στὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν τίς βασανιστικὲς μιὰν ἀνέλπιστη ἢ ἐπανάληψή τ κι ἄλλες, ἴσως σότερο ἢ παροι κάνουμε δική μ μιουργήσει: εἰς εἴσοδο. Καὶ σί διαφορητικὲς ἀ νὰ ὑποφέρουμε πολὺ νὰ κατέβη παρά νὰ βαριέ ἐμπειρία, οἱ κι ναίκα πού ἔνοχ τὴ κάποιος πο

Ἡ μητέρα θιγόταν ἂν ἔβγ παρακαλέσει ν λόγια: «Δὲν ἴ ρωρούς «παλὰ πού ξαφνιαζέτ ὅμως βέβαιος Κι ἀκριβῶς ὅτ φῶς πού ὁ θυ γοντας πιά μὲ μικρὸ, πού θὰ στὸν πάγο τὸ σφορὰ τῆς Φρι νὰ ἐπιστρέψει ἀκούω τίς φα ὅμως ἀπὸ λίγ πὼς πλησιάζ πὼς σχεδὸν ἄ τητα ν' ἀποκι ταν ἀπὸ στιγγ σπαθώντας νι δυστυχίας μο

παρασέρνανε μακριά μας, τὴν ἔκαναν νὰ μᾶς κοροϊδεύει, αὐτὴν ποὺ ἀγαπᾶμε! Κρίνοντας ἀπ' αὐτόν, τὸν συγγενὴ ποὺ μᾶς πλησίασε καὶ ποὺ εἶναι κι αὐτὸς μυημένος στὰ ἀπάνθρωπα μυστήρια, οἱ ἄλλοι καλεσμένοι τῆς γιορτῆς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν τίποτα τὸ πολὺ δαιμονικό. Τὶς ὥρες αὐτὲς τὶς ἀπλησίαστες καὶ τὶς βασανιστικὲς, ὅπου ἐκείνη θὰ γεύονταν ἄγνωστες ἡδονές, νὰ τώρα ποὺ ἀπὸ μιὰν ἀνέλπιστη ρωγμὴ, τὶς πλησιάζουμε· νὰ τώρα ποὺ μιὰ ἀπ' τὶς στιγμὲς ποὺ ἡ ἐπανάληψή της θὰ συνέθετε τὶς ὥρες αὐτὲς, μιὰ στιγμή τόσο πραγματικὴ ὅσο κι ἄλλες, ἴσως μάλιστα πῶς σημαντικὴ γιὰ μᾶς, γιατί μ' αὐτὴν δένεται περισσότερο ἡ παρουσία τῆς ἐρωμένης μας, μποροῦμε νὰ τὴν ἀναπαραστήσουμε, τὴν κάνουμε δική μας, ἐπεμβαίνουμε στὴ διαμόρφωσή της, τὴν ἔχουμε σχεδὸν δημιουργήσει: εἶναι ἡ στιγμή ποὺ θὰ τῆς ποῦν πὼς βρισκόμαστε ἐκεῖ, κάτω στὴν εἴσοδο. Καὶ σίγουρα οἱ ἄλλες στιγμὲς τῆς γιορτῆς δὲν θὰ ἦταν στὴν οὐσία τους διαφορετικὲς ἀπ' αὐτὴν, δὲν θὰ εἶχαν τῆς ἴσως ἡδονικό, καὶ ποὺ μᾶς ἔκανε νὰ ὑποφέρουμε τόσο, ἀφοῦ ὁ πρόθυμος καλὸς φίλος μᾶς εἶπε: «Μὰ θὰ χαρεῖ πολὺ νὰ κατέβει! Θὰ εὐχαριστηθεῖ πολὺ περισσότερο νὰ κουβεντιάσει μαζί σας παρὰ νὰ βαριέται ἐκεῖ ἀπάνω.» Ἄλλομονο! ὁ Σουάν τὸ ἔξερε ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία, οἱ καλὲς προθέσεις ἑνὸς τρίτου δὲν ἔχουν ἐπιρροὴ πάνω σὲ μιὰ γυναίκα ποὺ ἐνοχλεῖται ὅταν νιώθει πὼς τὴν παρακολουθεῖ ἀκόμα καὶ σὲ μιὰ γιορτὴ κάποιος ποὺ αὐτὴ δὲν ἀγαπάει. Συχνὰ ὁ φίλος ξανακατεβαίνει μόνος.

Ἡ μητέρα μου δὲν ἤρθε καὶ δίχως νὰ σκεφτεῖ τὸ φιλότιμό μου (ποὺ θὰ θιγόταν ἂν ἐβγαίνε ψεύτικο τὸ παραμῦθι γιὰ τὸ ψάξιμο, τοῦ ὁποίου μὲ εἶχε τάχα παρακαλέσει νὰ τῆς πῶ τὸ ἀποτέλεσμα), μοῦ μῆνυσε μὲ τὴ Φρανσουάζ αὐτὰ τὰ λόγια: «Δὲν ὑπάρχει ἀπάντηση» ποὺ τ' ἄκουσα τόσο συχνὰ κατόπιν ἀπὸ θυρωροὺς «παλάς» ἢ ἀπὸ κλητῆρες τζογείων νὰ λέγονται σὲ κάποια καημενούλα ποὺ ξαφνιάζεται: «Μὰ πῶς; Δὲν εἶπε τίποτα; Μὰ δὲν εἶναι δυνατό! Εἴσαστε ὅμως βέβαιος πὼς τοῦ δώσατε τὸ γράμμα μου. Καλὰ, θὰ περιμένω κι ἄλλο.» Κι ἀκριβῶς ὅπως ἡ κοπέλα διαβεβαιώνει πάντα πὼς δὲν χρειάζεται τὸ πρόσθετο φῶς ποὺ ὁ θυρωρὸς θέλει ν' ἀνάψει γιὰ χατίρι της καὶ παραμένει ἐκεῖ, ἀκούγοντας πᾶ μόνον τὸ θυρωρὸ ν' ἀνταλλάζει ἀραιὲς κουβέντες γιὰ τὸν καιρὸ μ' ἕναν μικρὸ, ποὺ θὰ τὸν στείλει ξαφνικά, ὅταν ἀντιληφθεῖ τί ὥρα εἶναι, νὰ δροσίσει στὸν πάγο τὸ ποτὸ κάποιου πελάτη — ἔτσι κι ἐγώ, ἀφοῦ ἀρνήθηκα τὴν προσφορὰ τῆς Φρανσουάζ νὰ μοῦ φτιάξει ἕνα ζεστό ἢ νὰ μείνει κοντά μου, τὴν ἄφησα νὰ ἐπιστρέψει στὸ ὄφις, πλάγιασα κι ἐκλείσα τὰ μάτια προσπαθώντας νὰ μὴν ἀκούω τὶς φωνὲς τῶν γονιῶν μου ποὺ ἐπαιρναν τὸν καφέ στὸν κῆπο. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ λίγα δευτερόλεπτα ἐνίωσα πὼς γράφοντας αὐτὸ τὸ μῆνυμα στὴ μαμά, πὼς πλησιάζοντας, μὲ κίνδυνο νὰ τὴ θυμώσω, τόσο κοντὰ της, ὥστε νόμισα πὼς σχεδὸν ἄγγιξα τὴ στιγμή ποὺ θὰ τὴν ἔβλεπα, εἶχα ἀποκλείσει τὴ δυνατότητα ν' ἀποκοιμηθῶ χωρὶς νὰ τὴν ξαναδῶ, κι οἱ χτύποι τῆς καρδιάς μου γίνονταν ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή πῶς ὀδυνηροί, γιατί αἰσθαινομένη τὴν ἀνησυχία μου προσπαθώντας νὰ ἐπιβάλω στὸν ἑαυτὸ μου μιὰ γαλήνη ποὺ ἦταν ἡ παραδοχὴ τῆς δυστυχίας μου. Ξαφνικὰ ἡ ἀνησυχία μου χάθηκε, μιὰ εὐτυχία μὲ πλημμύρισε,

ὅπως ἔταν ἓνα δυνατὸ φάρμακο ἀρχίζει νὰ ἐνεργεῖ καὶ μᾶς ἀφαιρεῖ ἓναν πόνο: εἶχα πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ μὴν προσπαθῆσω πιά ν' ἀποκοιμηθῶ δίχως πρῶτα νὰ ξαναδῶ τὴ μαμά, νὰ τὴ φιλήσω ὅπως δὴποτε, μὲ πού ἤμουν βέβαιος πὼς ὕστερα ἀπ' αὐτὸ θὰ μέναμε γιὰ καιρὸ μαλωμένοι, ὅταν θ' ἀνέβαινε νὰ κοιμηθεῖ. Ἡ γαλήνη πού ἀνάβρυξε μὲ τὸ τέλος τοῦ ἄγχους μου ἔδινε μιὰ καταπληκτικὴ εὐφροσύνη τόσο ὅση καὶ ἡ ἀναμονή, ἡ δίψα καὶ ὁ φόβος τοῦ κινδύνου. Ἄνοιξα χωρὶς θόρυβο τὸ παράθυρο καὶ κάθισα στὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ μου· δὲν ἔκανα σχεδὸν καμιὰ κίνηση γιὰ νὰ μὴ μ' ἀκούσουν ἀπὸ κάτω. Ἐξω δὲ φαίνονταν, καὶ αὐτά, ὡς ἀκίνητοποιημένα σὲ μιὰ βουβὴ φροντίδα νὰ μὴν ταραῖξουν τὸ φεγγαρόφωτο πού, καθὼς ἔκανε τὰ πράγματα νὰ φαίνονται διπλά καὶ πιὸ ἀτόμακρα, τεντώνοντας ἔμπρὸς τὶς σκιές τους, πού ἦταν πιὸ πυκνές καὶ στέρρες καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια, εἶχε ταυτόχρονα λεπτύνει καὶ μεγεθύνει τὸ τοπίο, ὡς ἓνα σχέδιο διπλωμένο ὡς τὴ στιγμή πού τὸ ξετυλίγουμε. Ἐκεῖνο πού εἶχε ἀνάγκη νὰ σαλέψει, κάποιον φύλλωμα τῆς καστανιάς, σάλευε. Ἀλλὰ τὸ λεπτότατο, τὸ σύγκορμο ἀνατριχιασμὰ τῆς, δουλεμένο ὡς τὶς ππραμικρές του ἀποχρώσεις, ὡς τὶς ὕστατες λεπτότητες, δὲν ἀπλωνόταν πάνω στὸ ὑπόλοιπο τοπίο, δὲν δονόταν μαζὶ του, ἔμενε πάντα μέσα στὸ περίγραμμά του. Ἀντίκρι σ' αὐτὴ τὴ σιγή πού δὲν τοὺς ἀπορροφοῦσε καθόλου, οἱ θόρυβοι οἱ πιὸ ἀτόμακοι, πού θὰ ῥχονταν ἴσως ἀπὸ κήπους στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς πόλης, ἀκούγονταν καθαρὰ ἓνας ἓνας καὶ τόσο τέλεια πού μοιάζανε νὰ χρωστοῦν αὐτὴ τὴν ἐντύπωση τοῦ ἀτόμακου μόνο καὶ μόνο στὸ πιανίσμὸ τους, ὡς ἐκεῖνα τὰ μοτίβα μὲ σουρντίνα τὰ τόσα καλὰ ἐκτελεσμένα ἀπ' τὴν ὀρχήστρα τοῦ Κονσερβατοῦάρ πού, ἐνῶ δὲν χάνεις οὔτε νότα, θαρρεῖς πὼς τ' ἀκοῦς ἔξω ἀπ' τὴν αἴθουσα τῆς συναυλίας καὶ πού ὅλοι οἱ παλιοὶ συνδρομητὲς — καὶ οἱ ἀδελφές τῆς γιαγιάς μου, ὅταν ὁ Σουάν τοὺς ἔδινε τὶς θέσεις του — τέντωναν τ' αὐτὴ ὡς ν' ἀκούγαν τὴ μακρινὴ πορεία ἑνὸς στρατοῦ πού προχωρεῖ καὶ δὲν ἔχει ἀκόμα φτάσει στὴ στροφή τῆς ὁδοῦ Τρεβίζ.⁵⁸

Ἡξέρα πὼς θὰ τοποθετοῦσα τὸν ἑαυτὸ μου σὲ μιὰ κατάσταση πού, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη, μπορούσε νὰ ἔχει γιὰ μένα, ἀπὸ μέρος τῶν γονιῶν μου, τὶς πιὸ σοβαρὲς συνέπειες, πολὺ πιὸ σοβαρὲς ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε ἀλήθεια νὰ φανταστεῖ ἓνας ξένος, πού θὰ λογάριάζε πὼς μόνο πράξεις πραγματικὰ αἰσχρὲς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τὶς προκαλέσουν. Ὅμως, στὴν ἀνατροφή μου, ἡ καθορισμένη σειρά γιὰ τὶς κακὲς πράξεις δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως στὴν ἀνατροφή ἄλλων παιδιῶν· πρὶν ἀπ' ὅλους μου εἶχαν μάθει νὰ τοποθετῶ (ἴσως γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλες ἀπ' τὶς ὁποῖες θὰ χρειαζόταν νὰ μὲ προστατεύσουν μὲ περισσότερη φροντίδα) ἐκεῖνες, πού τώρα καταλαβαίνω πὼς κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι κατρακυλᾶ κανεὶς σ' αὐτὲς ὅταν ἐνδίδει σὲ μιὰ νευρικὴ παρόρμηση. Τότε ὅμως δὲν πρόφερε κανεὶς αὐτὴ τὴ λέξη, δὲν ἀνέφερε κανεὶς αὐτὴ τὴν προέλευση, πού θὰ μπορούσε νὰ μὲ κάνει νὰ πιστέψω πὼς εἶχα κάποια δικαιολογία ὅταν ὑπέκυπτα σὲ μιὰ τέτοια παρόρμηση, καὶ ἴσως μάλιστα νὰ μοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ τῆς ἀντισταθῶ. Τὶς ἀναγνώριζα ὅμως τόσο ἀπὸ τὸ ἄγχος πού προηγούνταν ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα τῆς τιμωρίας πού τὶς ἀκολουθοῦσε· καὶ ἥξερα πὼς αὐτὴ

πού εἶχα μὲλις διαμὲ εἶχαν τιμωρήσει ὅταν θὰ πῆγαινα νὰ βεβαινε γιὰ νὰ πλαναπῶ καληνύχτα σταν στὸ κολέγιο αὐτὸ πε νὰ πέσω ἀπ' τὸ Ἐκεῖνο πού τώρα χωρήσει ὑπερβολικὴ ἐπιθυμία γιὰ νὰ μ

Ἄκουσα τὰ βκαμπάνι τῆς πόρτθυρο. Ἡ μαμά ρα ὁ Σουάν εἶχε ξανοεἶπε ἡ μητέρα μου ἄρωμα. «Δυσκολὴ μεγάλη μου θεία, νὰ βλέπει πάντα σκνη ὅταν τὸν ἔβρι νὰ τοῦ δίνει. Ἄλλτ' ἀφύσικα, ὑπερπαλίκαρα καὶ σ' ἔπερισσότερο ἀπ' ἔἄδεια καὶ οἱ στιγμὲ μεσα σὲ παιδιά. ετου, πού συζεῖ, ὁ εἶναι ὁ περίγελο τὸν τελευταῖο καινια αὐτὴ τὴ χεῖρματία του καὶ νββάθος δὲν τὴν ἀγἀπάντησε ὁ παππ τὸ θέμα, πού μὲ πού δὲν ἐπιτρέπε αἰσθήματα ἀγάπ εὐχαριστήσατε γφές τῆς γυναίκαμας, πὼς τοῦ τιτὰ κατάφερες πτῆς ἡσούν ἔκτακτη.» με τοὺς εὐγενικς

πού είχα μόλις διαπράξει άνηκε στην ίδια οικογένεια με άλλες για τις όποιες με είχαν τιμωρήσει αυστηρά, μόνο πού τούτη τη φορά ήταν πολύ πιο σοβαρή. "Όταν θα πήγαινα να σταθώ στο πέρασμα της μητέρας μου, τη στιγμή πού θ' άνέβαινε για να πλαγιάσει, και θά 'βλεπε πώς είχα μείνει ξύπνιος για να της ξαναπαώ καληνύχτα στο διάδρομο, δέν θά με κρατούσαν πια στο σπίτι, θά μ' έκλειναν στο κολέγιο αύριο κιόλας, αυτό ήταν βέβαιο. "Έ, λοιπόν! κι άν ακόμα έπρεπε να πέσω άπ' τ' παράθυρο πέντε λεπτά άργότερα, πάλι αυτό θά προτιμούσα. "Εκείνο πού τώρα ήθελα ήταν ή μαμά, ήταν να της πω καληνύχτα, είχα προχωρήσει ύπερβολικά στο δρόμο πού οδηγούσε στην πραγματοποίηση αυτής της έπιθυμίας για να μπορώ να κάνω πίσω.

"Άκουσα τὰ βήματα των γονιών μου πού συνόδευαν τόν Σουάν· κι όταν τὸ καμπάνι τῆς πόρτας με εἰδοποίησε πὸς εἶχε πιά φύγει, πλησίασα στὸ παράθυρο. "Ἡ μαμά ρωφοῦσε τὸν πατέρα μου άν εἶχε βρεῖ καλὸ τὸν ἀστακὸ κι άν ὁ Σουάν εἶχε ξαναπάρει παγωτὸ καφέ καὶ φιστίκι. «Τὸ βρῆκα πολὺ μέτριο», εἶπε ἡ μητέρα μου· «νομίζω πὸς τὴν ἐπόμενη φορὰ θά πρέπει νὰ δοκιμάσω ἄλλο ἄρωμα.» «Δυσκολεύομαι νὰ πῶ πόσο βρίσκω τὸν Σουάν ἀλλαγμένο», εἶπε ἡ μεγάλη μου θεία, «δείχνει σὰν γέρος!» "Ἡ μεγάλη μου θεία εἶχε τόσο συνηθίσει νὰ βλέπει πάντα στὸ πρόσωπο τοῦ Σουάν τὸν ἴδιο ἐφηβο, ὥστε ἔμμενε κατάπληκτη όταν τὸν ἔβρισκε ξαφνικὰ λιγότερο νέο άπ' τὴν ἡλικία πού ἐξακολουθοῦσε νὰ τοῦ δίνει. "Άλλωστε κι οἱ γονεῖς μου ἀρχίζαν νὰ βρίσκουν πὸς εἶχε ἐκείνα τ' ἀφύσικα, ὑπερβολικά, ντροπιασμένα γεράματα πού ταιριάζουν σὲ γεροντοπαλικάρα καὶ σ' ὄσους ἡ μεγάλη μέρα, ἡ χωρὶς ἐπαύριο, φαίνεται πὸς διαρκεῖ περισσότερο άπ' ὅ,τι διαρκεῖ γιὰ τοὺς ἄλλους, γιατί στὴν περίπτωσή τους εἶναι ἄδεια κι οἱ στιγμὲς ἀθροίζονται άπ' τὸ πρωὶ χωρὶς νὰ μοιράζονται κατόπιν ἀνάμεσα σὲ παιδιὰ. «Νομίζω πὸς ἔχει πολλὲς σκοτοῦρες μετὰ τὴ βρώμα τῆς γυναίκα του, πού συζεῖ, ὅπως γνωρίζει ὅλο τὸ Κομπραί, με κάποιον κύριο ντὲ Σαρλύς. Εἶναι ὁ περιγελος τῆς πόλης.» "Ἡ μητέρα μου παρατήρησε πὸς εἶχε ὡστόσο τὸν τελευταῖο καιρὸ μιὰν ἐκφραση λιγότερο θλιμμένη. «"Άλλωστε κάνει πὸς σπάνια αὐτὴ τὴ χειρονομία πού συνήθιζε κι ὁ πατέρας του, νὰ σκουπίζει δηλαδὴ τὰ μάτια του καὶ νὰ περνάει τὸ χέρι πάνω στὸ μέτωπο. "Εγὼ νομίζω πὸς στὸ βάθος δέν τὴν ἀγαπάει πια αὐτὴ τὴ γυναίκα.» «Μὰ φυσικὰ δέν τὴν ἀγαπάει», ἀπάντησε ὁ παππούς μου. «Πάει καιρὸς πού ἔλαβα ἕνα γράμμα του πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, πού μετὸ περιεχόμενό του φρόντισα ἀμέσως νὰ μὴ συμμορφωθῶ καὶ πού δέν ἐπιτρέπει καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὰ αἰσθήματά του, τουλάχιστον γιὰ τὰ αἰσθήματα ἀγάπης ἄπέναντι στὴ γυναίκα του. "Έ, λοιπόν! Βλέπετε, δέν τὸν εὐχαριστήσατε γιὰ τὸ "Άστι», πρόσθεσε ὁ παππούς μου γυρνώντας στίς ἀδελφές τῆς γυναίκας του. «Πῶς; δέν τὸν εὐχαριστήσαμε; Νομίζω μάλιστα, μεταξύ μας, πὸς τοῦ τό 'φερα μετὸ πολὺ φίνο τρόπο», ἀπάντησε ἡ θεία Φλορά. «Ναί, τὰ κατάφερες πολὺ καλά: σὲ θαύμασα», εἶπε ἡ θεία Σελίν. — «"Όμως κι ἐσύ ἦσουν ἔκτακτη.» — «Ναί, ἦμουν πολὺ περήφανη γιὰ τὴ φράση πού εἶπα σχετικὰ μετὸς εὐγενικὸς γείτονες.» — «Τί; τὸ λέτε αὐτὸ εὐχαριστῶ!» φώναξε ὁ παπ-

πούς μου. «Φυσικά τ' ἄκουσα, ἀλλά, διάβολε, δὲν φαντάστηκα πὼς ἦταν γιὰ τὸν Σουάν. Μπορεῖτε νὰ εἶστε βέβαιες πὼς δὲν κατάλαβε τίποτα.» — «Μὰ ὁ Σουάν δὲν εἶναι κουτός, εἶμαι σίγουρη πὼς τὸ ἐκτίμησε. Δὲν μπορούσα φυσικά νὰ τοῦ πῶ πόσα μπουκάλια ἦταν καὶ πόσο κοστίζει τὸ κρασί!» Ὁ πατέρας μου κι ἡ μητέρα μου ἔμειναν μόνοι καὶ κάθισαν γιὰ λίγο· ὕστερα ὁ πατέρας μου εἶπε: «Ἄντε! Ἄν θέλεις, πᾶμε γιὰ ὕπνο.» — «Ὅπως θέλεις, φίλε μου, μὴ πού δὲν νυστάζω διόλου· δὲν φαντάζομαι νὰ ἴναι αὐτὸ τὸ ἀνώδυνο παγωτὸ καφέ πού με κρατάει τόσο ξύπνια· βλέπω ὅμως φῶς στὸ ὄφρις κι ἀφοῦ ἡ καημένη ἡ Φρανσουάζ με περιμένει, θὰ τὴν παρακαλέσω νὰ ξεθηλυκώσει τὸ κορμάκι μου ὅσο ἐσύ θὰ γδύνεσαι.» Κι ἡ μητέρα μου ἄνοιξε τὴν καφασωτὴ πόρτα τοῦ προθάλαμου πού ὀδηγοῦσε στὴ σκάλα. Σὲ λίγο τὴν ἄκουσα πού ἀνέβαινε νὰ κλείσει τὸ παράθυρό της. Βγῆκα, χωρὶς νὰ κάνω θόρυβο, στὸ διάδρομο· ἡ καρδιά μου χτυποῦσε τόσο δυνατά, ὥστε προχωροῦσα μὲ κόπο, ὅμως τώρα τουλάχιστον δὲν χτυποῦσε ἀπὸ ἀνησυχία, ἀλλ' ἀπὸ τρόμο καὶ χαρά. Εἶδα στὸ χῶρο τῆς σκάλας τὸ φῶς πού ἔριχνε τὸ κερί τῆς μαμάς. Ὑστερα εἶδα καὶ τὴν ἴδια, ὄρμησα. Τὴν πρώτη στιγμή μὲ κοίταξε σαστισμένη, χωρὶς νὰ καταλαβαίνει τί συνέβαινε. Ὑστερα τὸ πρόσωπό της πῆρε μιὰν ἔκφραση ὀργῆς, δὲν μοῦ ἔλεγε λέξη, κι ἄλλωστε γιὰ πράγματα πολὺ λιγότερο σοβαρά δὲν μοῦ μιλοῦσαν γι' ἀρκετὲς μέρες. Ἄν ἡ μαμά μοῦ εἶχε πεῖ μιὰ λέξη, θὰ ἦταν σὰν νὰ παραδεχόταν πὼς μπορούσαν νὰ μοῦ ξαναμιλήσουν κι ἄλλωστε ἴσως αὐτὸ νὰ μοῦ φαινόταν πῶς τρομερὸ ἀκόμα, σὰν μιὰ ἐνδειξη πὼς μπροστά στὴ σοβαρότητα τῆς τιμωρίας πού ἐτοιμαζόταν, ἡ σιωπὴ, τὸ κάκιομα, θὰ ἦταν τιμωρίες τιποτένιες. Μιὰ λέξη, θὰ ἔταν ἡ ἡμέρα μὲ τὴν ὁποία ἀπαντοῦν σ' ἓναν ὑπηρέτη ὅταν ἔχουν ἀποφασίσει νὰ τὸν διώξουν· τὸ φιλί πού δίνουν σ' ἓνα γιὸ πού τὸν στέλνουν στὸ στρατό, καὶ πού θὰ τοῦ τὸ εἶχαν ἀρνηθεῖ, ἂν ἔπρεπε νὰ μείνουν θυμωμένοι γιὰ δυὸ μέρες μαζί του. Ὅμως ἄκουσε τὸν πατέρα μου πού ἀνέβαινε ἀπ' τὸ διαίτηρο δωμάτιο ὅπου εἶχε πάει νὰ γδυθεῖ, καὶ γιὰ ν' ἀποφύγει τὴ σκηνὴ πού θὰ ξεσποῦσε ἀπάνω μου, μοῦ εἶπε μὲ φωνὴ πού τὴν ἔκοβε ἡ ὀργή: «Φύγε, φύγε, τουλάχιστον νὰ μὴ σὲ δεῖ ὁ πατέρας σου νὰ περιμένεις ἔτσι σὰν τρελός!» Ἐγὼ ὅμως τῆς ἐπανελάβα: «Ἐλα νὰ μοῦ πεῖς καληνύχτα», ἔντρομος, καθὼς ἔβλεπα τὸ φῶς ἀπ' τὸ κερί τοῦ πατέρα μου ν' ἀνεβαίνει κιόλας πάνω στὸν τοῖχο· καὶ ταυτόχρονα χρησιμοποιοῦσα τὴν ἀφιξή του σὰν μέσο ἐκβιασμοῦ κι ἔλπιζα πὼς ἡ μαμά, γιὰ νὰ προλάβει νὰ μὴ με βρεῖ ὁ πατέρας μου ἀκόμα ἐκεῖ ἂν ἐξακολουθοῦσε ν' ἀρνιέται, θὰ μοῦ ἔλεγε: «Γύρνα στὸ δωμάτιό σου, θὰ ἴρθω.» Ἦταν ἀργὰ πιά, ὁ πατέρας μου βρισκόταν μπροστά μας. Ἄθελα μουρμούρισα αὐτὴ τὴ λέξη πού κανένας δὲν ἄκουσε: «Χάθηκα.»

Ὅμως ὄχι. Ὁ πατέρας μοῦ ἀρνιόταν συνεχῶς τὶς ἐλευθερίες, πού μοῦ εἶχαν παραχωρηθεῖ σὲ συμφωνίες πῶς πλατιές ἀπὸ τὴ μητέρα μου καὶ τὴ γιαγιά μου, γιὰτὶ δὲν ἔδινε σημασία στὶς «ἀρχές» καὶ γιὰτὶ δὲν παραδεχόταν αὐτὸ τὸ «Δικαίωμα τῶν ἀνθρώπων». Γιὰ κάποιον τυχαῖο λόγο, ἢ καὶ χωρὶς κανένα λόγο, καταργοῦσε τὴν τελευταία στιγμή κάποιον περίπατό μου τόσο συνηθισμένο, τόσο

καθιερωμένο, ὥσθ ἢ ἀκόμα, ὅπως ἡ ὥρα: «Ἄντε, ἀνὲ δὲν παραδεχόταν κατὰ κάποιον τρόπο καὶ θυμωμέν λόγια τί εἶχε συμ πὼς δὲν ἔχεις διὰ ζομαι τίποτα.» — ἢ ὄχι νὰ κοιμηθῆ παιδί...» — «Μί τοὺς ὧμους, «βλ σμένο αὐτὸ τὸ π θὰ δεῖς προκοπὴ νὰ σοῦ ἐτοιμάσε καληνύχτα, ἐγὼ

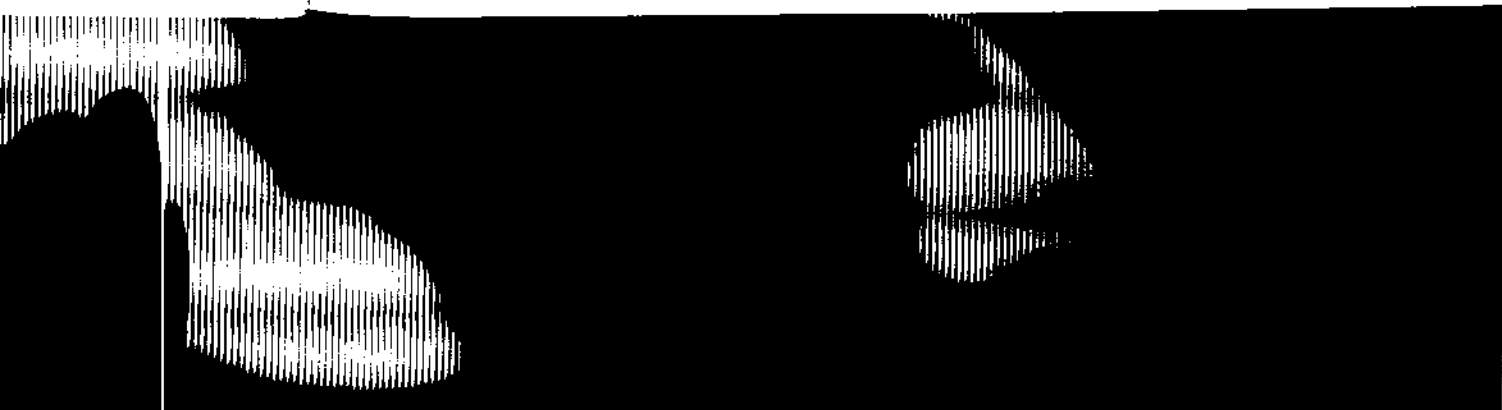
Δὲν μπορού ἴψευτοευσθησιε ραμικρὴ κίνηση' κάτω ἀπ' τὸ ἴνδ του ἀπὸ τότε πε γκραβούρα, πού νακα τοῦ Μπενί τὸν Ἰσαάκ. Πᾶ εἶδα ν' ἀνεβαίνε μου πολλὰ πρά καὶ καινούργια μπορούσα νὰ πε τὰ παλιά. Κι ὅ νὰ πεῖ στὴ μαμ ὤρες δὲν θὰ ξαν νὰ ξεχωρίζω πι νὰ συγκρατήσε θηκα μόνος μὲ δὴ ἡ ζωὴ σωπ καμπάνες τῶν διάρκεια τῆς μί ποῦν στὴν ἡσυχ

Ἡ μαμά : τέτοιο παράπτ τὸ σίτι, κι ἂ

καθιερωμένο, ὥστε δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μοῦ τὸν ἀρνηθοῦν χωρὶς παρασπονδία, ἢ ἀκόμα, ὅπως τὸ 'κανε κι ἀπόψε, μοῦ 'λεγε πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν καθορισμένη ὥρα: «Ἄντε, ἀνέβα νὰ πλαγιάσεις, μὴ ζητᾶς ἐξηγήσεις!» Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν παραδεχόταν ἀρχές (μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τοὺς ἔδινε ἢ γιὰγιά μου), δὲν ἦταν, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ ἀδιάλλακτος. Μ' ἀντίκρισε μιὰ στιγμή μὲ ὕφος ἐκπληκτο καὶ θυμωμένο, κι ὕστερα, μόλις ἢ μαμὰ τοῦ ἐξήγησε μὲ λίγα μπερδεμένα λόγια τί εἶχε συμβεῖ, τῆς εἶπε: «Πήγαινε λοιπὸν μαζί του, ἀφοῦ μάλιστα ἔλεγες πὼς δὲν ἔχεις διάθεση γιὰ ὕπνο, μεῖνε γιὰ λίγο στὸ δωμάτιό του, ἐγὼ δὲν χρειάζομαι τίποτα.» — «Μά, φίλε μου», ἀπάντησε δειλὰ ἢ μητέρα μου, «τὸ ἂν θέλω ἢ ὄχι νὰ κοιμηθῶ δὲν ἀλλάζει τὰ πράγματα, δὲν πρέπει νὰ συνηθίσει αὐτὸ τὸ παιδί...» — «Μὰ δὲν πρόκειται νὰ συνηθίσει», εἶπε ὁ πατέρας μου σηκώνοντας τοὺς ὤμους, «βλέπεις καθαρὰ πὼς ὁ μικρὸς ἔχει στενοχώρια, ἔχει ὕφος ἀπελπισμένο αὐτὸ τὸ παιδί· δὲν εἴμαστε δὰ καὶ δῆμιοι! Ὅταν θὰ τὸν ἀρρωστήσεις, θὰ δεῖς προκοπή! Ἄφοῦ ἔχει δυὸ κρεβάτια στὸ δωμάτιό του, πὲς στὴ Φρανσουάζ νὰ σοῦ ἑτοιμάσει τὸ μεγάλο κρεβάτι καὶ πλάγιασε ἀπόψε κοντά του. Ἄντε, καληνύχτα, ἐγὼ ποὺ δὲν εἶμαι νευρικός ὅπως ἐσεῖς, πάω νὰ πλαγιάσω.»

Δὲν μποροῦσες νὰ πεῖς εὐχαριστῶ στὸν πατέρα μου· θὰ τὸν ἐνοχλοῦσες μὲ ψευτοευαισθησίες, ὅπως τὶς ἔλεγε. Στεκόμουν χωρὶς νὰ τολμῶ νὰ κάνω τὴν παραμικρὴ κίνηση· ἦταν ἀκόμα μπροστά μας, ψηλός, μὲ τὴν ἄσπρη ρόμπα του κάτω ἀπ' τὸ ἰνδικὸ κασμίρι, μενεξεδι καὶ ρόζ, ποὺ ἔδενε γύρω ἀπ' τὸ κεφάλι του ἀπὸ τότε ποὺ εἶχε νευραλγίες, μὲ τὴ χειρονομία τοῦ Ἀβραάμ σ' ἐκείνη τὴν γκραβούρα, ποὺ μοῦ εἶχε δώσει ὁ κύριος Σουάν, τὴ βασισμένη πάνω στὸν πίνακα τοῦ Μπενότσο Γκότσοι,⁵⁹ τὴ στιγμή ποὺ λέει στὴ Σάρα ν' ἀποχωριστεῖ τὸν Ἰσαάκ. Πᾶνε πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε. Ὁ τοῖχος τῆς σκάλας, ποὺ πάνω του εἶδα ν' ἀνεβαίνει τὸ φῶς ἀπ' τὸ κερί του, δὲν ὑπάρχει πιά, ἀπὸ καιρὸ. Καὶ μέσα μου πολλὰ πράγματα ποὺ νόμιζα πὼς θὰ διαρκοῦσαν γιὰ πάντα, σαρώθηκαν καὶ καινούργια στήθηκαν γεννώντας καινούργιες πίκρες καὶ χαρές, ποὺ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ προβλέψω τότε, ὅπως ἀκριβῶς δύσκολα μπορῶ νὰ καταλάβω τώρα τὰ παλιά. Κι ἀκόμα πάει καιρὸς ἀπὸ τότε ποὺ ὁ πατέρας μου ἔπαψε νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ στὴ μαμὰ: «Πήγαινε μὲ τὸ μικρό.» Ἡ δυνατὸτητα νὰ ξαναρθουν τέτοιες ὥρες δὲν θὰ ξαναγεννηθεῖ γιὰ μένα ποτὲ πιά. Ὅμως τώρα τελευταῖα ξαναρχίζω νὰ ξεχωρίζω πολὺ καλά, ἂν τεντώσω τ' αὐτί, τοὺς λυγμούς ποὺ εἶχα τὴ δύναμη νὰ συγκρατήσω μπροστὰ στὸν πατέρα μου καὶ ποὺ ξέσπασαν μόνο ὅταν βρέθηκα μόνος μὲ τὴ μαμὰ. Στὴν πραγματικότητα δὲν ἔπαψαν ποτέ· καὶ μόνο ἐπειδὴ ἡ ζωὴ σωπαίνει τώρα περισσότερο τριγύρω μου τοὺς ἀκούω πάλι, σὰν τὶς καμπάνες τῶν μοναστηριῶν ποὺ τὶς σκεπάζουν τόσο οἱ θόρυβοι τῆς πόλης στὴ διάρκειά τῆς μέρας, ὥστε νομίζεις πὼς σώπασαν, ἀλλὰ ποὺ ξαναρχίζουν νὰ χτυποῦν στὴν ἡσυχία τῆς νύχτας.

Ἡ μαμὰ πέρασε ἐκεῖνο τὸ βράδυ στὸ δωμάτιό μου· μόλις εἶχα κάνει ἕνα τέτοιο παράπτωμα, ὥστε νόμιζα πὼς θὰ 'μουν ὑποχρεωμένος νὰ ἐγκαταλείψω τὸ σπίτι, κι ὥστόσο οἱ γονεῖς μου μοῦ πρόσφεραν περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶχα

ποτέ δεχτεί σαν ανταμοιβή για μια καλή μου πράξη. Μ' άκόμα κι όταν έκδηλωνόταν μ' αυτή τη μεγαλοψυχία, ή συμπεριφορά του πατέρα μου απέναντί μου κρατούσε κάτι το αυθαίρετο κι άδικο, πού τη χαρακτήριζε και πού όφειλόταν στο ότι γενικά ή συμπεριφορά του βασιζόταν μάλλον σε τυχαίες διευθετήσεις παρά σ' ένα προσχεδιασμένο πρόγραμμα. Ίσως μάλιστα σ' αυτό πού όνόμαζα *αύστηρότητά* του, όταν μ' έστελνε να πλαγιάσω, να ταίριαζε λιγότερο τ' όνομα απ' ό,τι στην αύστηρότητα της μητέρας μου ή της γιαγιάς μου, γιατί ή φύση του, πιδ διαφορετική σε μερικά σημεία απ' τη δική μου, σε σύγκριση με τη δική τους, δέν είχε πιθανότατα μαντέψει ως τώρα πόσο δυστυχισμένος ήμουν κάθε βράδυ, πράγμα πού ή μητέρα μου κι ή γιαγιά μου τό γνώριζαν καλά: μ' άγαπούσαν όμως άρκετά για να μη δεχτούν να μ' άπαλλάξουν απ' τις θλίψεις, ήθελαν να μου μάθουν να τις κυριαρχώ, για να μειώσουν τη νευρική μου εύαισθησία και να δυναμώσουν τη θέλησή μου. Ο πατέρας μου, πού ή *στοργή* του για μένα ήταν διαφορετική, δέν ξέρω αν θά 'χε αυτή τη δύναμη: τη μόνη φορά πού είχε καταλάβει πώς ήμουν λυπημένος, είπε στη μητέρα μου: «Πήγαινε λοιπόν να τον παρηγορήσεις.» Η μαμά έμεινε εκείνο τό βράδυ στο δωμάτιό μου και, λές και δέν ήθελε να καταστρέψει με κάποιες τύψεις αυτές τις ώρες, τις τόσο διαφορετικές απ' ό,τι θά μπορούσα να φανταστώ, όταν ή Φρανσουάζ, πού κατάλαβε πώς συνέβαινε κάτι τό έξαιρετικό βλέποντας τη μαμά καθισμένη πλάι μου να μου κρατά τό χέρι και να μ' αφήνει να κλαίω χωρίς να με μαλώνει, τη ρώτησε: «Κυρία, τί έχει ό κύριος και κλαίει έτσι;» ή μαμά της άπάντησε: — «Δέν ξέρει ούτε ό ίδιος, Φρανσουάζ, είναι έννευρισμένος: έτοιμασέ μου άμέσως τό μεγάλο κρεβάτι κι ανέβα να πλαγιάσεις.» Έτσι, για πρώτη φορά, τη θλίψη μου δέν τη θεωρούσαν σαν μια κακή πράξη πού έπρεπε να τιμωρηθεί, αλλά σαν μιάν άθλήτητη άρρώστια πού την αναγνώριζαν τώρα έπίσημα, σαν μια νευρική κατάσταση για την όποια έγώ δέν ήμουν υπεύθυνος: είχα την άνακούφιση να μη χρειάζεται πια να προσθέσω τύψεις στα πικρά μου δάκρυα, μπορούσα να κλαίω χωρίς αυτό να 'ναι άμαρτία. Και ήμουν άκόμα άρκετά περήφανος απέναντι στη Φρανσουάζ απ' την άλλαγή αυτή στα άνθρωπινα, γιατί, μια ώρα άφου ή μαμά είχε άρνηθεί ν' ανέβει στο δωμάτιό μου κι είχε δώσει έντολή να μου άπαντήσουν περιφρονητικά πώς έπρεπε να κοιμηθώ, άνέβαινα στο επίπεδο των μεγάλων κι έφτανα ξαφνικά σ' ένα είδος έφηβείας της θλίψης, χειραφέτησης των δακρύων. Θά 'πρεπε να 'μαι εύτυχισμένος: κι όμως δέν ήμουν. Είχα την έντύπωση πώς ή μητέρα μου μου είχε μόλις κάνει μια πρώτη παραχώρηση, πού θά της ήταν όδυνηρή, πώς ήταν μια πρώτη παράιτησή της απέναντι στο ίδανικό πού είχε πλάσει για μένα, και πώς για πρώτη φορά, αυτή, ή τόσο θαρραλέα, αναγνώριζε πώς είχε νικηθεί. Είχα την έντύπωση πώς αν είχα τώρα κερδίσει μια νίκη, αυτό είχε γίνει έναντίον της, πώς είχα πετύχει, όπως θά μπορούσαν να πετύχουν οι στεναχώριες, ή άρρώστια ή τά γερατειά, να χαλαρώσω τη θέλησή της, να λυγίσω τη λογική της και πώς ή βραδιά αυτή άνοιγε μια καινούργια έποχή, θά έμενε σαν μια δυσάρεστη ήμερο-

μηνία. "Αν είχα έδω.» Όμως έλεγαν σήμερα γιας μου, κι ήξ τουλάχιστον να τον πατέρα μου από νιάτα τό σπαθούσε να σ πώς δέν έπρεπ αυτή την καιν είχα την έντύπ ψυχή της μια "Η σκέψη αυτή ποτέ να παρα ξαφνικά ή δικ της να κλάψει. τώρα τό κανα βλακωθεί κι α ή μαμά σου, ρουμε ένα άπ ρόσουν λιγότε στη γιορτή σι μεθαύριο;» 'ι πακέτο βιβλί μόνο τό κοντί μόλο πού ήτε χρώματα της της. Ήταν τί και *Οι κάμπο* διαλέξει τά π γιατί ένώ θει και τά γλυκι στο πνεύμα ή απ' ό,τι πάνι ό πατέρας μ να μου χαρι να μην τύχε άδιάθετη, ώ κουράζεται της Γεωργία να δώσω σ'

μηνία. Ἄν εἶχα τολμήσει, θὰ τῆς ἔλεγα τώρα: «Ὁχι, δὲ θέλω, μὴν πλαγιάσεις ἐδῶ.» Ὅμως γνώριζα τὴν πρακτικὴ τῆς σοφία, τὴ ρεαλιστικὴ, ὅπως θὰ τὴν ἔλεγαν σήμερα, ποὺ μετρίαζε μέσα τῆς τὴν ἔντονα ἰδεαλιστικὴ φύση τῆς γιαγιάς μου, κι ἤξερα πῶς, τώρα ποὺ τὸ κακὸ εἶχε γίνει, προτιμοῦσε νὰ μ' ἀφήσει τουλάχιστον νὰ γευτῶ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ μὲ γαλήνευε καὶ νὰ μὴν ἐνοχλήσει τὸν πατέρα μου. Βέβαια, τ' ἄμορφο πρόσωπο τῆς μητέρας μου ἔλαμπε ἀκόμα ἀπὸ νιάτα τὸ βράδυ ἐκεῖνο ποὺ μοῦ βαστοῦσε τόσο ἀπαλὰ τὰ χέρια καὶ προσπαθοῦσε νὰ σταματήσῃ τὰ δάκρυά μου· ὅμως ἀκριβῶς αὐτὸ εἶχα τὴν ἐντύπωση πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ γίνει, γιατί ὁ θυμὸς τῆς θὰ μοῦ ἦταν λιγότερο ὀδυνηρὸς ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια γλύκα, ποὺ δὲν εἶχαν γνωρίσει τὰ παιδικὰ μου χρόνια· εἶχα τὴν ἐντύπωση πῶς μ' ἕνα ἀνόσιο καὶ κρυφὸ χέρι εἶχα μόλις χαράξει στὴν ψυχὴ τῆς μιά πρώτη ρυτίδα κι εἶχα κάνει νὰ φανεῖ μιά πρώτη ἀσπρη τρίχα. Ἡ σκέψη αὐτὴ αὐξήσε τοὺς λυγμούς μου, καὶ τότε εἶδα τὴ μαμά, ποὺ δὲν ἄφηγε ποτὲ νὰ παρασυρθεῖ στὴν παραμικρὴ συγκίνηση ἀπέναντί μου, νὰ τὴν κυριεύει ξαφνικὰ ἡ δικὴ μου συγκίνηση καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὴ διάθεσή τῆς νὰ κλάψει. Καθὼς ἔνωσε πῶς τὸ εἶχα ἀντιληφθεῖ, μοῦ εἶπε γελώντας: «Νά τώρα τὸ καναρινάκι μου, τὸ κουτορνίθι μου, ποὺ θὰ κάνει τὴ μαμά του ν' ἀποβλακωθεῖ κι αὐτὴ, ἂν συνεχίσουμε ἔτσι. Κοίτα, ἀφοῦ δὲν νυστάζεις οὔτε σὺ οὔτε ἡ μαμά σου, ἄς μὴ μένουμε ἐδῶ νὰ ἐκνευρίζομαστε, ἄς κάνουμε κάτι, ἄς πάρουμε ἕνα ἀπ' τὰ βιβλία σου.» Δὲν εἶχα ὅμως κανένα ἐκεῖ. «Μήπως θὰ χαίρουν λιγότερο ἂν σοῦ ἴδω ἀπὸ τώρα τὰ βιβλία ποὺ θὰ σοῦ δώσει ἡ γιαγιά στὴ γιορτὴ σου; Σκέψου το καλά: δὲν θὰ λυπηθεῖς, ὅταν δὲν θὰ πάρεις τίποτα μεθαύριο;» Ἀντίθετα, ἤμουν ἐνθουσιασμένος καὶ ἡ μαμά πῆγε νὰ φέρει ἕνα πακέτο βιβλία ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ μαντέψω, μέσα ἀπ' τὸ περιτύλιγμα, παρὰ μόνο τὸ κοντὸ καὶ φαρυδὸ σχῆμα τους, μὰ ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ ἐντύπωση, μὲλο ποὺ ἦταν συνοπτικὴ καὶ ἀπροσδιόριστη, ἔσβηνε κιόλας τὸ κουτί μὲ τὰ χρώματα τῆς πρωτοχρονιάς καὶ τοὺς μεταξοσκώληκες τῆς προηγούμενης γιορτῆς. Ἦταν τὸ *Τέλεσμα τοῦ διαβόλου*, τὸ *Φρανσουά λὲ Σαμπί*, ἡ *μικρὴ Φαντέτ* καὶ *Οἱ καμπανοκροῦστες*.⁶⁰ Ἡ γιαγιά μου, καθὼς ἔμαθα ἀργότερα, εἶχε ἀρχικὰ διαλέξει τὰ ποιήματα τοῦ Μυσσέ,⁶¹ ἕνα τόμο τοῦ Ρουσσώ⁶² καὶ τὴν *Ἰνδιάννα*.⁶³ γιατί ἐνῶ θεωροῦσε τὰ φτηνὰ ἀναγνώσματα τὸ ἴδιο βλαβερὰ ὅσο τὶς καραμέλες καὶ τὰ γλυκά, δὲν πίστευε πῶς οἱ μεγάλες πνοὲς τῆς μεγαλοφυΐας θὰ εἶχαν στὸ πνεῦμα ἐνὸς παιδιοῦ μίαν ἐπίδραση πρὸς ἐπικίνδυνη καὶ λιγότερο τονωτικὴ ἀπ' ὅ,τι πάνω στὸ κορμὶ του τὸ ὑπαιθρο κι ὁ καθαρὸς ἀέρας. Ὅμως ἐπειδὴ ὁ πατέρας μου τὴ χαρακτήρισε σχεδὸν τρελὴ σὰν ἔμαθε τὰ βιβλία ποὺ ἤθελε νὰ μοῦ χαρίσει, ἐπέστρεψε ἡ ἴδια στὸ βιβλιοπωλεῖο τοῦ Ζουί-λὲ-Βικόντ⁶⁴ γιὰ νὰ μὴν τύχει καὶ χάσω τὸ δῶρο μου (ἦταν μιά ζεστὴ μέρα καὶ γύρισε τόσο ἀδιάθετη, ὥστε ὁ γιατρός προειδοποίησε τὴ μητέρα μου νὰ μὴν τὴν ἀφήνῃ νὰ κουράζεται τόσο), κι ἔτσι περιορίστηκε στὰ τέσσερα ἀγροτικὰ μυθιστορήματα τῆς Γεωργίας Σάνδη. «Κόρη μου», ἔλεγε στὴ μαμά, «δὲν μπορῶ νὰ δεχτῶ νὰ δώσω σ' αὐτὸ τὸ παιδί κάτι κακογραμμένο.»

Πραγματικά, δὲν δεχόταν ποτὲ ν' ἀγοράσει κάτι ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει μιὰ πνευματικὴ ὠφέλεια, καὶ κυρίως αὐτὴν ποὺ μᾶς παρέχουν τὰ ὠραία πράγματα καθὼς μᾶς διδάσκουν ν' ἀναζητοῦμε τίς ἀπολαύσεις μας ἔξω ἀπ' τίς ἱκανοποιήσεις τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ματαιότητος. Ἀκόμα κι ὅταν ἔπρεπε νὰ προσφέρει σὲ κάποιον ἕνα δῶρο, καθὼς ἔλεγε, χρῆσιμο, ὅταν ἔπρεπε νὰ χαρίσει μιὰ πολυθρόνα, ἕνα σερβίτσιο, ἕνα μπαστούνι, γύρευε νὰ βρεῖ «ἀντίκες», λές καί, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀχρηστία εἶχαν χάσει τὸ χαρακτήρα τῆς ὠφελιμότητος, ἦταν στὴ διάθεσή μας πιότερο γιὰ νὰ μᾶς διηγηθοῦν τὴ ζωὴ ἀνθρώπων μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς παρά γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τίς ἀπαιτήσεις τῆς δικῆς μας. Θὰ τῆς ἄρесе νὰ 'χα στὸ δωμάτιό μου φωτογραφίες ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μνημεῖα καὶ τοπία. Τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἦταν νὰ τίς ἀγοράσει, καὶ μόλο ποὺ τὸ θέμα τους εἶχε αἰσθητικὴ ἀξία, ἔβρισκε πὼς ἡ χυδαιότητα καὶ ἡ χρησιμότητα ἔπαιρναν πάλι γρήγορα τὴ θέση τους στὸν μηχανικὸ τρόπο τῆς ἀναπαράστασης, τὴ φωτογραφία. Προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ ἕνα τέχνασμα ὥστε, ἂν δὲν μπορούσε νὰ ἐξαφανίσει τὴν ἐμπορικὴ χυδαιότητα, τουλάχιστον νὰ τὴν περιορίσει, νὰ τὴν ὑποκαταστήσει, σὲ μεγάλο ποσοστὸ, πάλι μὲ τέχνη, νὰ προσφέρει ἐπάλληλα «στρώματα» τέχνης: ἀντὶ γιὰ φωτογραφίες μὲ τὸν καθεδρικὸ καὶ τῆς Σάρτρ,⁶⁵ τὰ σιντριβάνια τοῦ Σαιν-Κλοῦ,⁶⁶ τὸ Βεζούβιο,⁶⁷ ζητοῦσε νὰ μάθει ἀπ' τὸν Σουάν μήπως κάποιος μεγάλος ζωγράφος τὰ εἶχε ἀναπαραστήσει καὶ προτιμοῦσε νὰ μοῦ δώσει φωτογραφίες ἀπ' τὸν καθεδρικὸ καὶ τῆς Σάρτρ ζωγραφισμένο ἀπ' τὸν Κορό, τὰ σιντριβάνια τοῦ Σαιν-Κλοῦ ἀπ' τὸν Ἰμπέρ Ρομπέρ,⁶⁸ τὸ Βεζούβιο ἀπὸ τὸν Τέρνερ,⁶⁹ γιατί ἔτσι εἶχαν ἕνα πρόσθετο βαθμὸ τέχνης. Ὅμως ἐνῶ εἶχε παραμερῆσει τὸ φωτογράφο ἀπ' τὴν ἀναπαράσταση τοῦ ἀριστουργήματος ἢ τῆς φύσης καὶ τὸν εἶχε ἀντικαταστήσει μ' ἕνα μεγάλο καλλιτέχνη, ὁ φωτογράφος ἔκανε πάλι τὴν ἐμφάνισή του στὴν ἀναπαράγωγη αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας. Μόλο ποὺ εἶχε κατορθώσει νὰ περιορίσει ὅσο γινόταν τὴν ἐμπορικὴ χυδαιότητα, ἢ γιὰγιά μου προσπαθοῦσε νὰ τὴν περιορίσει κι ἄλλο. Ρωτοῦσε τὸν Σουάν μήπως τὸ ἔργο εἶχε ἀποδοθεῖ σὲ χαρακτηριστικὴ καὶ προτιμοῦσε, ὅταν ἦταν δυνατό, παλιὲς γκραβούρες ποὺ εἶχαν πρόσθετο ἐνδιαφέρον πέρ' ἀπ' τὴν ἴδια τους τὴν ἀξία, ὅπως, ἂς ποῦμε, οἱ γκραβούρες ποὺ παριστάνουν ἕνα ἀριστούργημα σὲ μιὰ κατάσταση στὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε πιά (παράδειγμα ἢ γκραβούρα τοῦ Μυστικοῦ Δεῖπνοῦ τοῦ Λεονάρντο⁷⁰ ἀπὸ τὸν Μόργκεν,⁷¹ πρὶν χάσει τὴ λάμπη του). Πρέπει νὰ πῶ πὼς τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο προσφορᾶς δῶρων δὲν ἦταν πάντα λαμπρά. Ἡ ἐντύπωση τῆς Βενετίας ποὺ μοῦ δόθηκε ἀπὸ ἕνα σχέδιο τοῦ Τιτσιάνο,⁷² ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἔχει γιὰ φόντο του τὴ λιμνοθάλασσα, ἦταν σίγουρα πολὺ λιγότερο σωστὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ θὰ μοῦ 'διναν ἀπλὲς φωτογραφίες. Ἦταν ἀδύνατο πιά ν' ἀπαριθμήσει κανεὶς στὸ σπῆτι, ὅταν ἡ μεγάλη μου θεία γινόταν κατήγορος τῆς γιὰγιάς μου, ὅλες τίς πολυθρόνες ποὺ εἶχε χαρίσει σὲ νέους ἀρραβωνιασμένους ἢ ἡλικιωμένα ζευγάρια καὶ ποὺ μόλις ἔκαναν τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ τίς χρησιμοποιοῦσαν, διαλύονταν ἀμέσως κάτω ἀπ' τὸ βᾶρος κάποιου ἀπ'

τοὺς ἀποδέκται σχοληθεῖ σοβα ἀκόμα ἕνα λου παλιά. Ἀκόμα μιὰν ἀνάγκη, συνηθισμένοι, βλέπουμε μιὰ τὴ φθορὰ τῆς γίας Σάνδη πε πλωση, ἀπὸ ἐξ φορικές καὶ τί τιμήσει ν' ἀγο ρίστησι μιὰ ἴ πράγματα ποι τὴ νασταλγία

Ἡ μαμά λὲ Σαμπί, π στὰ μάτια μοι ριο. Δὲν εἶχα λέγεται πὼς ἰ κιάλας μὲ πρ ἀπροσδιόριστι γείρουν τὴν τ πνοῦν τὴν ἀνι μένος ἀναγνα ἀπλοῦστατα ἔχει πολλὰ πο ξῆς του εἶναι τοῦ Φρανσο τ' ἀντικείμεν ἕνα ἰδιαίτερο φάνηκε πολὺ συχνὰ ἄλλοῦ μιουργοῦσε ἢ μαμά πηδο ποὺ δημιουρ καὶ ποὺ βρίς πης, μοῦ φαί πὼς εἶχε τὴ καὶ ποὺ σιέ καὶ χαριτωμ

τοὺς ἀποδέκτες τοῦ δώρου. Ὅμως ἡ γιαγιά μου θὰ θεωροῦσε μικρόψυχο ν' ἀσχοληθεῖ σοβαρὰ μὲ τὴ στερεότητα μιᾶς ξύλινης κατασκευῆς ὅπου διακρινόταν ἀκόμα ἓνα λουλουδάκι, ἓνα χαμόγελο, κάποτε κάτι ἄμορφο φανταστικὸ ἀπ' τὰ παλιά. Ἀκόμα κι ὅ,τι σ' αὐτὰ τὰ ἐπιπλα ἐξακολουθοῦσε ν' ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰν ἀνάγκη, καθὼς αὐτὸ γινόταν μ' ἓναν τρόπο στὸν ὅποιο δὲν εἴμαστε πιά συνηθισμένοι, τὴ γοήτευε σὰν τοὺς παλιούς ἐκφραστικούς τρόπους στοὺς ὁποίους βλέπουμε μιὰ μεταφορά, πού ἔχει σβῆσει πιά στὴ σύγχρονή μας γλώσσα ἀπ' τὴ φθορὰ τῆς συνήθειας. Ἔτσι ἀκριβῶς τ' ἀγροτικὰ μυθιστορήματα τῆς Γεωργίας Σάνδη πού μοῦ ἔδινε γιὰ τὴ γιορτὴ μου ἦταν γεμάτα, σὰν μιὰ παλιά ἐπιπλωση, ἀπὸ ἐκφράσεις πού βρίσκονταν πιά σὲ ἀχρηστία, εἶχαν ξαναγίνει μεταφορικῆς καὶ τίς βρίσκουμε τώρα μόνο στὴν ὑπαιθρο. Κι ἡ γιαγιά μου εἶχε προτιμήσει ν' ἀγοράσει αὐτὰ κι ὄχι ἄλλα, ὅπως θὰ νοίκιαζε μὲ περισσότερὴ εὐχαρίστηση μιὰ ἰδιωκτησία μὲ γοτθικὸ περιστερεῶνα ἢ κάποιο ἀπ' αὐτὰ τὰ παλιά, πράγματα πού ἀσκοῦν στὴ σκέψη μας μιὰν εὐχάριστη ἐπίδραση, δίνοντάς της τὴ νοσταλγία γιὰ ταξίδια ἀπραγματοποίητα στὸ χρονο.

Ἡ μαμὰ κάθισε πλάι στὸ κρεβάτι μου ἔιχε πάρει τὸ βιβλίο Φρανσουὰ λὲ Σαμπί, πού τὸ κοκκινωπὸ ἐξώφυλλο κι ὁ ἀκατανόητος τίτλος τοῦ ἔδιναν στὰ μάτια μου μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα καὶ μιὰ γοητεία γεμάτη μυστήριο. Δὲν εἶχα ποτὲ ἀκόμα διαβάσει ἀληθινὰ μυθιστορήματα. Εἶχα ἀκούσει νὰ λέγεται πὼς ἡ Γεωργία Σάνδη ἦταν τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μυθιστοριογράφου. Αὐτὸ κιόλας μὲ προῖδεάζε νὰ φαντάζομαι τὸ Φρανσουὰ λὲ Σαμπί σὰν κάτι τὸ ἀπροσδιόριστο καὶ ἡδονικὸ. Τὰ μέσα τῆς ἀφήγησης πού ἔχουν σκοπὸ νὰ διεγείρουν τὴν περιέργεια ἢ τὴ συγκίνηση, κάποιοι ἐκφραστικοὶ τρόποι πού ξυπνοῦν τὴν ἀνησυχία καὶ τὴ μελαγχολία, καὶ πού ἓνας ἀναγνώστης λίγο μορφωμένος ἀναγνωρίζει πὼς εἶναι κοινοὶ σὲ πολλὰ μυθιστορήματα, μοῦ φαίνονταν ἀπλούστατα — σ' ἐμένα πού θεωροῦσα ἓνα καινούργιο βιβλίο ὄχι σὰν κάτι πού ἔχει πολλὰ παρόμοιά του, ἀλλὰ σὰν ἓνα μοναδικὸ πρόσωπο, πού λόγος τῆς ὑπαρξῆς του εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο — σὰν μιὰ συγκινητικὴ ἐκφραση τῆς ἰδιαίτερης οὐσίας τοῦ Φρανσουὰ λὲ Σαμπί. Κάτω ἀπ' αὐτὰ τὰ γεγονότα τὰ τόσο καθημερινά, τ' ἀντικείμενα τὰ τόσο κοινά, τίς λέξεις τίς τόσο συνηθισμένες, ἐνωθα κάτι σὰν ἓνα ἰδιαίτερο ὕφος, ἓναν παράξενο τονισμό. Ἡ δράση τῆς ἀφήγησης ἀρχισε μού φάνηκε πολὺ σκοτεινὴ, κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἢ σκέψη μου ταξίδευε συχνὰ ἀλλοῦ ὅσο διάβαζα σελίδες ὀλόκληρες. Καὶ χῶρια ἀπ' τὰ κενὰ πού δημιουργοῦσε στὴν ἀφήγηση ἢ ἀφηρημάδα μου, ὅταν μοῦ διάβαζε μεγαλόφωνα, ἡ μαμὰ πηδοῦσε καὶ ὄλες τίς ἐρωτικὲς σκηνές. Ἔτσι ὄλες οἱ ἀλλόκοτες ἀλλαγές πού δημιουργοῦνται στὴ συμπεριφορὰ τόσο τῆς μυλωνοῦς, ὅσο καὶ τοῦ παιδιοῦ, καὶ πού βρίσκουν τὴν ἐξήγησή τους μόνο στὴν ἐξέλιξη μιᾶς καινούργιας ἀγάπης, μοῦ φαίνονταν λουσιμένες σ' ἓνα βαθύ μυστήριο, πού δεχόμουν νὰ πιστέψω πὼς εἶχε τὴν πηγὴ του σ' αὐτὸ τὸ ἀγνωστο καὶ τόσο γλυκὸ ὄνομα «Σαμπί» καὶ πού σκέπαζε τὸ παιδί, χωρὶς νὰ ξέρω γιὰτί, μ' ἓνα χρῶμα ζωνρὸ, πορφυρὸ καὶ χαριτωμένο. Ἐνῶ ἡ μητέρα μου διάβαζε χωρὶς ν' ἀκολουθεῖ πάντα πιστὰ

τὸ κείμενο, μπορούσε ὥστόσο, στὰ ἔργα ὅπου ἔβρισκε τὸν τόνο γιὰ νὰ ἐκφράσει ἐν' ἀληθινὸ συναίσθημα, νὰ διαβάξει μὲ τρόπο πού ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἀπλότητα τῆς ἑρμηνείας, ἡ ὁμορφιά κι ἡ ἀπαλότητα τοῦ ἤχου ἔκαναν τὴν ἀνάγνωσή της θαυμαστή. Ἀκόμα καὶ στὴ ζωὴ, ὅταν ἐνιωθε συμπάθεια καὶ θαυμασμὸ ὄχι πιά γιὰ ἔργα τέχνης ἀλλὰ γιὰ ζωντανὰ πρόσωπα, ἦταν συγκινητικὸ νὰ βλέπεις μὲ πόσο σεβασμὸ ἀφαιροῦσε ἀπ' τὴ φωνή της, ἀπ' τὴ χειρονομία της, ἀπ' τὰ λόγια της, ἓνα ξέσπασμα χαρᾶς, ἂν αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει θλίψη σὲ μιὰ μάνα πού εἶχε ἄλλοτε χάσει ἓνα παιδί, μιὰ ὑπόμνηση γιορτῆς, μιᾶς ἐπετείου, ἂν θὰ μπορούσε νὰ φέρει σ' ἓναν ἡλικιωμένο σκέψεις γιὰ τὰ γεράματά του, μιὰ κουβέντα γιὰ τὸ νοικοκυριό, ἂν κινδύνευε νὰ φανεῖ πληχτική σ' ἓναν νέο ἐπιστήμονα. Ἔτσι κι ὅταν διάβαζε τὰ πεζὰ τῆς Γεωργίας Σάνδη, τὰ πλημμυρισμένα ἀπ' αὐτὴ τὴν καλοσύνη, αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ὑπεροχή, ἀρετὲς πού ἡ μητέρα μου εἶχε μάθει ἀπ' τὴ γαργιά μου νὰ θεωρεῖ ἀνώτερες ἀπὸ καθετὶ ἄλλο στὴ ζωὴ—καὶ πού ἐμελλε νὰ τῆς μάθω ἐγὼ πολὺ ἀργότερα νὰ μὴν τὶς θεωρεῖ ἀνώτερες ἀπὸ καθετὶ ἄλλο καὶ στὰ βιβλία—προσέχοντας ν' ἀποβάλλει ἀπ' τὴ φωνή της κάθε μικρότητα, κάθε προσποίηση πού θὰ ἐμπόδιζε ν' ἀποδοθεῖ τὸ δυναμικὸ ξεχειλισμα, προσέδιδε ὅλη τὴ φυσικὴ καλοσύνη, ὅλη τὴν πλατιά ἀπαλότητα πού ἀναζητοῦσαν αὐτὲς οἱ φράσεις, λές κι εἶχαν γραφεῖ γιὰ τὴ φωνή της καί, μὲ κάποιον τρόπο, χωροῦσαν ὅλες στὴν κλίμακα τῆς εὐαισθησίας της. Ξανάβρισκα, γιὰ ν' ἀρχίσει μὲ τὴ σωστὴ φωνή, τὸν ἐγκάρδιο τόνο πού, ὑπάρχοντας πρὶν ἀπ' αὐτὲς, ὑπαγόρευσε τὶς φράσεις, μὰ πού οἱ λέξεις δὲν τὸν ὑποδηλώνουν· χάρη σ' αὐτὸ τὸν τόνο ἔκανε πιδ ἀπαλές, καθὼς περνοῦσαν, ὅλες τὶς ἀκαμψίες στοὺς χρόνους τῶν ρημάτων, ἔδινε στὸν παρατατικὸ καὶ στὸν ἀόριστο τὴ γλυκύτητα πού ὑπάρχει στὴν καλοσύνη, τὴ μελαγχολία πού ὑπάρχει στὴν τρυφερότητα, ὁδηγοῦσε τὴ φράση πού τέλειωσε σ' ἐκείνη πού ἐμελλε ν' ἀρχίσει, τότε ταχύνοντας, τότε ἀργοπορώντας τὸ βηματισμὸ τῶν συλλαβῶν, γιὰ νὰ τὶς κάνει νὰ ἐνταχθοῦν, κι ἂν ἀκόμα διαφέρανε ποσοτικά, σ' ἓναν ὁμοιόμορφο ρυθμὸ, ἐμφυσοῦσε μέσα σ' αὐτὴ τὴν τόσο κοινὴ πεζογραφία ἓνα εἶδος συναίσθηματικῆς κι ἀδιάκοπης ζωῆς.

Οἱ τύψεις μου εἶχαν ἡσυχάσει, ἀφέθηκα στὴν ἀπαλότητα αὐτῆς τῆς νύχτας πού εἶχα τὴ μητέρα μου κοντά μου. Ἡξερα πὼς τέτοια νύχτα δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπαναληφθεῖ· πὼς ἡ πιδ μεγάλη μου ἐπιθυμία στὸν κόσμον, νὰ κρατήσω τὴ μητέρα μου στὸ δωμάτιό μου ὅσο διαρκοῦσαν ἐκεῖνες οἱ δυσάρεστες νυχτερινὲς ὥρες, βρισκόταν σὲ τέτοια ἀντίθεση μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς καὶ τὶς ἐπιθυμίες ὄλων, ὥστε ἡ πραγματοποίηση πού τῆς εἶχε παραχωρηθεῖ δὲν μπορούσε νὰ εἶναι παρὰ ἐκτακτὴ καὶ προσωπιητή. Αὔριο τὸ ἄγχος μου θὰ ξανάρχιζε καὶ ἡ μαμὰ δὲν θὰ καθόταν ἐδῶ. Ὅταν ὅμως τὸ ἄγχος μου ἡρεμοῦσε δὲν τὸ καταλάβαινα πιά· κι ὕστερα τὸ αὐριανὸ βράδυ ἦταν ἀκόμα μακριά· λογάριαζα πὼς θὰ 'χα τὸν καιρὸ κάτι νὰ σκαρφιστῶ, μὲλο πού ὁ χρόνος αὐτὸς δὲν μπορούσε νὰ μοῦ προσφέρει καμιὰ πρόσθετη δύναμη, ἀφοῦ ἦταν πράγματα πού δὲν τὰ ὄριζε ἡ θέλησή μου καὶ πού μοῦ τὰ παρίστανε λιγότερο ἀναπόφευκτα μόνον τὸ χρονικὸ διάστημα πού τὰ χῶριζε ἀκόμα ἀπὸ μένα.

Ἔτσι, γιὰ καὶ ἔβλεπα ποτὲ ἄλλ ἀπὸ ἀξεδιάλυτα ποια ἠλεκτρικὴ· λα του τμήματος τὸ μικρὸ σαλόνι ταν ὁ κύριος Σι πού περνοῦσα τ νὰ τὴν ἀνέβω, π νύμιστῆς πυραμ δρομο, μὲ τὴν πού ἔβλεπα ἦτι μπορούσε νὰ ὑτ σκηνακὸ τὸ αὐσ παλιῶν θεατρικ γδυσίματός μου ἔνωσε μιὰ στενὶ πὼς θὰ μπορούι λάμβανε κι ἄλλ θὰ θυμόμουν θε καθοδηγεῖ ἡ νὶ δὲν περισώζουσι ὑπόλοιπο αὐτὸ κρὸ γιὰ μένα.

Νεκρὸ γιὰ

Ἔπάρχει·
συχνὰ δὲν μᾶς

Βρίσκω π
σαμε βρίσκοντ
ἓνα πράγμα ἀφ
δὲν ἔρχεται πο
με τὸ ἀντικεῖμ
μόλις τὶς ἀναγ
νατο καὶ ἐπισ

Ἔτσι· συμ
τὸ ἀνακαλέσοι
κρυμμένο ἔξω
κείμενο (στὴν
ὑποπτευόμαστ
ναντήσουμε π

Ἔτσι, γιὰ καιρὸ, ὅταν, ξύπνιος τῆ νύχτα, ξαναθυμώμουν τὸ Κομπραί, δὲν ἔβλεπα ποτὲ ἄλλο ἀπ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς φωτεινῆς ἐπιφάνειας νὰ ξεχωρίζει μέσ' ἀπὸ ἀξεδιάλυτα σκοτάδια, σὰν αὐτὰ ποὺ ἡ ἀναλαμπὴ πυροτεχνημάτων ἢ κάποια ἠλεκτρικὴ προβολὴ τὰ φωτίζει καὶ τὰ κομματιάζει σ' ἕνα κτίριο, ἐνῶ τ' ἄλλα του τμήματα μένουν πνιγμένα στὴ νύχτα: στὴν ἀρκετὰ πλατιά βάση ἦταν τὸ μικρὸ σαλόνι, ἡ τραπεζαρία, ἡ ἀρχὴ τῆς σκοτεινῆς ἀλέας ἀπ' ὅπου θὰ ἔρχόταν ὁ κύριος Σουάν, ὁ ἀσυναίσθητος αἷτιος γιὰ τὶς θλίψεις μου, ὁ προθάλαμος ποὺ περνοῦσα τραβώντας γιὰ τὸ πρῶτο σκαλοπάτι τῆς σκάλας, τόσο σκληρὴ νὰ τὴν ἀνέβω, ποὺ μόνη τῆς ἀποτελοῦσε τὸν πολὺ στενὸ κορμὸ αὐτῆς τῆς ἀκατόνιστης πυραμίδας· καί, στὴν κορφή, ἡ κρεβατοκάμαρά μου μὲ τὸ μικρὸ διάδρομο, μὲ τὴν τζαματὴ πόρτα γιὰ τὴν εἴσοδο τῆς μαμᾶς· μὲ δυὸ λόγια, αὐτὸ ποὺ ἔβλεπα ἦταν, κοιταγμένο πάντα τὴν ἴδια ὥρα, ἀπομονωμένο ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει ὀλόγυρα, ξεχωρίζοντας μόνο του πῆνω στὸ σκοτάδι, τὸ σκηنيκὸ τὸ αὐστηρὰ ἀπαραίτητο (σὰν αὐτὸ ποὺ βλέπει κανεὶς στὴν ἀρχὴ τῶν παλιῶν θεατρικῶν ἔργων γιὰ τὶς παραστάσεις στὴν ἐπαρχία) γιὰ τὸ δράμα τοῦ γδυσιματός μου· λὲς καὶ τὸ Κομπραί τὸ ἀποτελοῦσαν μόνο δυὸ πατώματα, ποὺ τὰ ἔνωσε μιὰ στενὴ σκάλα, λὲς κι ἦταν πάντα ἑπτὰ ἡ ὥρα τὸ βράδυ. Εἴν' ἀλήθεια πῶς θὰ μπορούσα ν' ἀπαντήσω σ' ὅποιον μὲ ρωτοῦσε πῶς τὸ Κομπραί περιλάμβανε κι ἄλλα πολλὰ καὶ πῶς ὑπῆρχε καὶ σὲ ἄλλες ὥρες. Ἀλλὰ καθὼς ὅ,τι θὰ θυμώμουν θὰ μοῦ τὸ πρόσφερε μόνο ἡ συνειδητὴ μνήμη, ἡ μνήμη ποὺ τὴν καθοδηγεῖ ἡ νόηση, καὶ καθὼς οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει γιὰ τὸ παρελθὸν δὲν περισώζουν τίποτ' ἀπ' αὐτό, δὲν θὰ εἶχα ποτὲ τὴ διάθεση νὰ σκεφτῶ τὸ ὑπόλοιπο αὐτὸ τμῆμα τοῦ Κομπραί. Ὅλο αὐτὸ ἦταν στὴν πραγματικότητά νεκρὸ γιὰ μένα.

Νεκρὸ γιὰ πάντα; Ἴσως.

Ἐπὶ ὑπάρχει πολὺ τυχαῖο σ' ὅλα αὐτά, καὶ ἕνα δεύτερο τυχαῖο, ὁ θάνατός μας, συχνὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιμένουμε γιὰ καιρὸ τὴν εὐνοια τοῦ πρώτου.

Βρίσκω πολὺ λογικὴ τὴν κελτικὴ⁷³ δοξασία πῶς οἱ ψυχές αὐτῶν ποὺ χάσαμε βρίσκονται δέσμιες σὲ κάποιο κατώτερο πλάσμα, σ' ἕνα ζῶο, ἕνα φυτὸ, ἕνα πράγμα ἄψυχο, χαμένες πραγματικά γιὰ μᾶς ὡς τὴ μέρα — καὶ γιὰ πολλοὺς δὲν ἔρχεται ποτὲ — ποὺ τυχαίνει νὰ περάσουμε πλάι στὸ δέντρο, ν' ἀποκτήσουμε τὸ ἀντικείμενο ποὺ εἶναι ἡ φυλακὴ τους. Τότε σκιρτοῦν, μᾶς καλοῦν, καὶ μόλις τὶς ἀναγνωρίσουμε, τὰ μάγια λύνονται. Τὶς λευτερώσαμε, νίκησαν τὸ θάνατο καὶ ἐπιστρέφουν νὰ ζήσουν μαζί μας.

Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὸ παρελθὸν μας. Χαμένος κόπος νὰ γυρεύουμε νὰ τὸ ἀνακαλέσουμε, ὅλες οἱ προσπάθειες τῆς νόησής μας εἶναι ἄσκοπες. Εἶναι κρυμμένο ἔξω ἀπ' τὴν περιοχὴ τῆς, δὲν τὸ φτάνει, μέσα σὲ κάποιο ὕλικὸ ἀντικείμενο (στὴν αἴσθησή ποὺ θὰ μᾶς ἔδινε τὸ ὕλικὸ αὐτὸ ἀντικείμενο) ποὺ δὲν ὑποπτευόμαστε. Τὸ ἀντικείμενο αὐτό, ἀπὸ τὴν τύχη ἐξαρτᾶται ἂν θὰ τὸ συναντήσουμε πρὶν πεθάνουμε ἢ ἂν δὲν θὰ τὸ συναντήσουμε.

Ἀπὸ πολλὰ κιόλας χρόνια, δὲν ἐπιζοῦσε πιά τίποτε γιὰ μένα ἀπ' τὸ Κομπραί, παρὰ μόνο ἡ σκηνὴ καὶ τὸ δράμα τῆς ὥρας πού ἔπρεπε νὰ πλαγιασῶ, ὅταν, μιὰ χειμωνιάτικη μέρα, μόλις γύρισα στὸ σπίτι, ἡ μητέρα μου, βλέποντας πὼς κρύωνα, πρότεινε νὰ μοῦ δώσει, μόλο πού δὲν τὸ συνήθιζα, λίγο τσάι. Στὴν ἀρχὴ ἀρνήθηκα κι ὕστερα, δὲν ξέρω γιατί, ἄλλαξα γνώμη. Ἔστειλε νὰ φέρουν ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ κοντόχοντρα γλυκὰ πού ὀνομάζονται Μικρὲς Μαντλέν καὶ φαίνονται σὰν νὰ ἔχουν χυθεῖ στὴν αὐλακωτὴ φόρμα μιᾶς ἀχιβάδας.⁷⁴ Καὶ σὲ λίγο, μηχανικά, ἐξουθενωμένος ἀπὸ τὴν πληχτικὴ μέρα καὶ τὴν προοπτικὴ ἑνὸς θλιβεροῦ αὔριο, ἔφερα στὰ χεῖλιά μου μιὰ κουταλιά τσάι ὅπου εἶχα ἀφήσει νὰ μουλιάσει ἓνα κομματάκι μαντλέν. Ἀλλὰ τὴ στιγμὴ πού ἡ γουλιὰ, ἀνακατεμένη μὲ τὰ ψίχουλα τοῦ γλυκοῦ, ἄγγιξε τὸν οὐρανίσκο μου, σκίρτησα, προσέχοντας κάτι καταπληκτικὸ πού συνέβαινε μέσα μου. Μιὰ γλυκιὰ ἀπόλαυση μὲ εἶχε κυριεύσει, ἀπρόσμενη, χωρὶς νὰ ξέρω τὴν αἰτία τῆς. Μοῦ εἶχε ξαφνικὰ κένει τὶς περιπέτειες τῆς ζωῆς ἀδιάφορες, ἀκίνδυνες τὶς καταστροφές τῆς, ἀνύπαρκτη τὴ συντομία τῆς, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού ἔπενεργεῖ ὁ ἔρωτας, πλημμυρίζοντάς με μὲ μιὰ πολυτιμὴ οὐσία: ἡ μᾶλλον ἡ οὐσία αὐτὴ δὲν ἦταν μέσα μου, ἦμουν ἐγώ. Εἶχα πάψει νὰ νιώθω τὸν ἑαυτό μου μέτριο, τυχαῖο, θνητό. Ἀπὸ πού μπορούσε νὰ μοῦ ἐρχεται αὐτὴ ἡ ἐντονη χαρὰ; Αἰσθανόμουν πὼς ἦταν συνηφασμένη μὲ τὴ γεύση τοῦ τσαγιοῦ καὶ τοῦ γλυκοῦ, ἀλλὰ καὶ πὼς τὴν ξεπερνοῦσε ἀπερίοριστα, πὼς δὲν μπορούσε νὰ εἶναι τῆς ἴδιας φύσης. Ἀπὸ πού ἐρχόταν; Τί σήμαινε; Πού θὰ τὴ συλλάβω; Πίνω μιὰ δευτέρη γουλιὰ καὶ δὲν βρίσκω σ' αὐτὴν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν πρώτη, πίνω μιὰ τρίτη καὶ μοῦ προσφέρει κάτι λιγότερο ἀπὸ τὴ δευτέρη. Εἶναι καιρὸς νὰ σταματήσω, ἡ ἐνέργεια τοῦ ποτοῦ φαίνεται νὰ μειώνεται. Εἶναι φανερό πὼς ἡ ἀλήθεια πού γυρεύω δὲν βρίσκεται σ' αὐτό, ἀλλὰ μέσα μου. Αὐτὸ τὴν ξύπνησε, ἀλλὰ δὲν τὴ γυρίζει, καὶ μπορεῖ μόνο νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνει ἀσταμάτητα, μὲ ὀλοένα λιγότερη δύναμη, αὐτὴ τὴν ἴδια μαρτυρία πού δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἐρμηνεύσω καὶ πού θέλω τουλάχιστον νὰ μπορέσω νὰ ξαναζητήσω καὶ νὰ ξαναβρῶ ἀνέπαφη, στὴ διάθεσή μου, σὲ λίγο, γιὰ ἓνα ἀποφασιστικὸ ξεκαθάρισμα. Ἀκουμπῶ τὸ φλιτζάνι καὶ ἀπειθῶμαι στὴ σκέψη μου. Ἡ σκέψη μου πρέπει νὰ βρεῖ τὴν ἀλήθεια. Ἀλλὰ πῶς; Σκληρὴ ἀβεβαιότητα, κάθε φορὰ πού ἡ σκέψη νιώθει πὼς τὴν ξεπερνᾷ ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς τῆς ὅταν αὐτός, ὁ ἐρευνητής, εἶναι ταυτόχρονα κι ὅλη ἡ σκοτεινὴ χώρα πού πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ κι ὅπου ὅλα του τὰ ἐφόδια δὲν τὸν βοηθοῦν σὲ τίποτα. Νὰ ἐρευνηθεῖ; ὄχι μόνο: νὰ δημιουργηθεῖ. Βρίσκεται ἀπέναντι σὲ κάτι πού δὲν ὑπάρχει ἀκόμα καὶ πού μόνον αὐτὸς μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσει, κι ὕστερα νὰ τὸ φέρει μέσα στὸ δικό του φῶς.

Κι ἀρχίζω πάλι ν' ἀναρωτιέμαι ποιά μπορούσε νὰ ἔναι αὐτὴ ἡ ἀγνωστὴ κατάσταση, πού δὲν τὴν ἔφερε καμιὰ λογικὴ ἀπόδειξη, ἀλλὰ τὸ αὐταπόδεικτο τῆς εὐτυχίας τῆς, τῆς πραγματικότητάς τῆς, πού μπροστά τῆς οἱ ἄλλες πραγματικότητες ἐξανεμιζόνταν. Θέλω νὰ προσπαθῶ νὰ τὴν κάνω νὰ ξαναφανεῖ. Πάω πίσω μὲ τὴ σκέψη στὴ στιγμὴ πού πῆρα τὴν πρώτη κουταλιά τσάι. Ξανα-

βρίσκω τὴν ἴδια καψή μου μεγαλύτερη σθηση πού χάνεται προσπαθῆσει νὰ τὴ προστατεύω τ' αὐτὴ νικῆς κάμαρας. Ὅχι τέλεσμα, τὴν πιέζει νὰ σκεφτεῖ κάτι ἀληθια. Ὑστερα γιὰ θεῶ ἀπέναντί τῆς νὰ σκιρτᾷ μέσα μου ξέφυγε, λὲς ἀπ' τὴν δμως ἀργὰ αἰσθάν πού διασχίζει.

Σίγουρα αὐτὸ ἡ εἰκόνα, ἡ ὀπτικὴ ἀκολουθεῖ, γιὰ νὰ συγκεχυμένα μόλιται τὸ ἀπιαστο σι δμως ν' ἀναγνωρίσ διερμηνέας, νὰ μοῦ συντρόφου τῆς, τῆ σταση, γιὰ ποιά π

Θὰ φτάσει ἄρ ἀνάμνηση, ἡ στιγμ ἀπὸ τόσο μακριὰ μου; Δὲν ξέρω. Τι λιάξει ξανά ποῖς νὰ ξαναπροσπαθῆσ πάντα, ἡ νωθρότητ ἔργο σημαντικὸ, μ καὶ νὰ σκεφτῶ μό πού ἀφήνονται νὰ

Καὶ ξαφνικὰ μικροῦ κομματιοῦ μέρα ἐκείνη δὲν ἔθεῖα μου ἡ Λεονί, πρῶτα τὸ βουτοῦσ δὲν μοῦ ἔχε θυμίσ ἀπὸ τότε μικρὲς μ ζαχαροπλαστείων,

βρίσκω τὴν ἴδια κατάσταση, χωρὶς περισσότερη ἐνάργεια. Ἄπαιτῶ ἀπὸ τῆ σκέψης μου μεγαλύτερη προσπάθεια, νὰ ξαναφέρει γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὴν αἰσθησιμότητα ποὺ χάνεται. Καί, γιὰ νὰ μὴ σπάσει τίποτα τὴν ὁρμὴ μὲ τὴν ὁποία θὰ προσπαθῆσαι νὰ τὴν ξανασυλλάβει, ἀπομακρύνω κάθε ἐμπόδιο, κάθε σκέψη ξένη, προστατεύω τ' αὐτιά μου καὶ τὴν προσοχή μου ἀπ' τοὺς θορύβους τῆς γειτονικῆς κάμαρας. Ὅμως, καθὼς νιώθω τὴ σκέψη μου νὰ κουράζεται χωρὶς ἀποτελεσματικὰ, τὴν πιέζω, ἀντίθετα, νὰ δεχθεῖ τὸν περισπασμὸ ποὺ τῆς ἀρνιόμουν, νὰ σκεφτεῖ κάτι ἄλλο, ν' ἀνακτήσει δυνάμεις πρὶν ἀπὸ μιὰν ὑπέρτατη προσπάθεια. Ὑστερα γιὰ δευτέρη φορὰ δημιουργῶ ἕνα κενὸ μπροστά της, ξαναποθετῶ ἀπέναντί της τὴ γεύση τῆς ἀκόμα πρόσφατης πρώτης γουλιᾶς καὶ νιώθω νὰ σκιρτᾷ μέσα μου κάτι ποὺ μετακινεῖται, ποὺ θὰ ἔθελε ν' ἀνυψωθεῖ, κάτι ποὺ ἐξέφυγε, λὲς ἀπ' τὴν ἀγκυρὰ του, σὲ μεγάλο βάθος· δὲν ξέρω τί εἶναι, ἀνεβαίνει ὅμως ἀργὰ· αἰσθάνομαι τὴν ἀντίστασιν καὶ ἀκόμω τὸ σάλαγο ἀπ' τὶς ἀποστάσεις ποὺ διασχίζει.

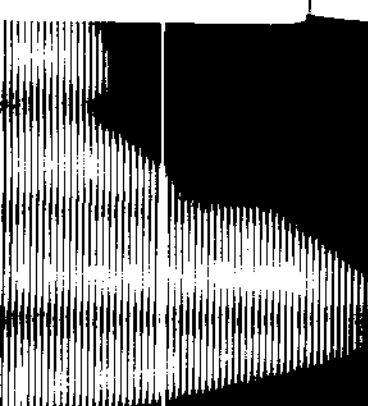
Σίγουρα αὐτὸ ποὺ δονεῖται ἔτσι στὸ βάθος τοῦ εἶναι μου πρέπει νὰ ἴναι ἡ εἰκόνα, ἡ ὀπτικὴ ἀνάμνησις ποὺ, δεμένη μ' αὐτὴ τὴ γεύση, προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀκολουθήσει, γιὰ νὰ φτάσει ὡς ἐμένα. Ἀγωνίζεται ὅμως πολὺ μακριά, πολὺ συγκεχυμένα· μόλις ποὺ διακρίνω τὴν οὐδέτερη ἀντανάκλασιν, ὅπου μπερδεύεται τὸ ἀπιαστο στροβίλισμα τῶν χρωμάτων ποὺ ἀναταράχτηκαν· δὲν μπορῶ ὅμως ν' ἀναγνωρίσω τὴ μορφή, νὰ τῆς ζητήσω, ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος δυνατὸς διερμηνέας, νὰ μοῦ μεταφράσει τὴ μαρτυρία τῆς σύγχρονης της, τῆς ἀχώριστης συντρόφου της, τῆς γεύσης, νὰ τῆς ζητήσω νὰ μοῦ πεῖ γιὰ ποιὰ εἰδικὴ περίστασις, γιὰ ποιὰ περασμένη ἐποχὴ πρόκειται.

Θὰ φτάσει ἄραγε ὡς τὴν ἐπιφάνεια τῆς καθαρῆς μου συνειδήσεως, αὐτὴ ἡ ἀνάμνησις, ἡ στιγμὴ ἀπ' τὰ παλιά, ποὺ ἡ ἐλξη μιᾶς στιγμῆς ἀπαράλλακτης ἤρθε ἀπὸ τόσο μακριὰ νὰ προκαλέσει, νὰ συγκινήσει, νὰ ξεσηκώσει στὰ κατάβασθά μου; Δὲν ξέρω. Τώρα δὲν νιώθω πιά τίποτα, ἔχει σταματήσει, ἔχει ἴσως βουλιάξει ξανά· ποῖος ξέρεῖ ἂν θ' ἀναδυθεῖ πάλι ποτὲ ἀπ' τὴ νύχτα της; Πρέπει νὰ ξαναπροσπαθῆσω, δέκα φορές ἀπ' τὴν ἀρχή, νὰ σκύψω ἐπάνω της. Κι ὅπως πάντα, ἡ νωθρότητα ποὺ μᾶς ἐκτρέπει ἀπὸ κάθε δύσκολη προσπάθεια, ἀπὸ κάθε ἔργο σημαντικόν, μὲ συμβούλεψε νὰ τὰ ἐγκαταλείψω ὅλα, νὰ πιῶ τὸ τσάι μου καὶ νὰ σκεφτῶ μόνο τὶς σημερινές μου σκοτοῦρες, τὶς αὐριανές μου ἐπιθυμίες, ποὺ ἀφήνονται νὰ τὶς ἀναμασῶ χωρὶς κόπο.

Καὶ ξαφνικὰ παρουσιάστηκε ἡ ἀνάμνησις. Αὐτὴ ἡ γεύση ἦταν ἡ γεύση τοῦ μικροῦ κομματιοῦ τῆς μαντλὲν ποὺ τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ στὸ Κομπραὶ (τὴ μέρα ἐκεῖνη δὲν ἔβγαίνα πρὶν ἀπ' τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας) μοῦ πρόσφερε ἡ θεία μου ἡ Λεονί,⁷⁵ ὅταν πῆγαίνα νὰ τῆς πῶ καλημέρα στὸ δωμάτιό της, ἀφοῦ πρῶτα τὸ βουτοῦσε στὸ τσάι ἢ στὸ φλαμούρι της. Ἡ ὄψη τῆς μικρῆς μαντλὲν δὲν μοῦ ἔχε θυμίσει τίποτα πρὶν νὰ τὴ γευτῶ· ἴσως γιὰτὶ, ἔχοντας δεῖ συχνὰ ἀπὸ τότε μικρὲς μαντλὲν, χωρὶς ὅμως νὰ τὶς δοκιμάσω, πάνω στὰ ράφια τῶν ζαχαροπλαστείων, ἡ εἰκόνα τοὺς εἶχε ἐγκαταλείψει ἐκεῖνες τὶς μέρες τοῦ Κομπραὶ

ἀπ' τὸ Κομπραὶ, ἔργασω, ὅταν, μιὰ ἰσχυρὰ πῶς κρὶ ὡ- τσάι. Στὴν ἀρχὴ ἔλε νὰ φέρουν ἕνα μαντλὲν καὶ φλι- ρὲς.⁷⁶ Καὶ σὲ λίγισ, ὀπτικὴ ἑνὸς θλι- ἀφήσει νὰ μου- ἰά, ἀνακατεμένη σα, προσέχοντις αὐση μὲ εἶχε νυ- ἔξε ξαφνικὰ κάκει τῆς, ἀνύπαρκτη πλημμυρίζοντις μέσα μου, ἤμουν ἰνητό. Ἀπὸ πῶ πῶς ἦταν συνυ- πῶς τὴν ξεπερ- ς. Ἀπὸ ποῦ ἐ- γουλιὰ καὶ δὲν ἄ τρίτη καὶ μιῶ ματήσω, ἡ ἐνέ- θεια ποὺ γυρεύω ἄ δὲν τὴ γνωρί- ὄλονα λιγότερη ἠνεύσω καὶ πιὸ ἄ ἀνέπαφη, σιτὴ κουμπῶ τὸ φλι- ἄ βρεῖ τὴν ἀλι- νιώθει πῶς τὴν ταυτόχρονα πῶ τὰ ἐφόδια δὲν ἴσει. Βρίσκειται ἰπορεῖ νὰ πραγ-

ἡ ἀγνωστὴ κα- ὁ αὐταπόδεικτο οἱ ἄλλες πραγ- ῶ νὰ ξαναφανε'. ἰὰ τσάι. Ξανα-

γιὰ νὰ δεθεῖ μ' ἄλλες πιὸ πρόσφατες· ἴσως γιατί, ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀναμνήσεις τὶς ἐγκαταλειμμένες τόσο καιρὸ ἔξω ἀπ' τὴ μνήμη, δὲν ἐπιζοῦσε τίποτα, ὅλα εἶχαν διαλυθεῖ· οἱ μορφές —κι αὐτὴ ἀκόμα τοῦ μικροῦ κοχυλιοῦ τῆς ζαχαροπλαστικής, τόσο στρουμπουλὰ αἰσθησιακοῦ κάτω ἀπ' τὶς αὐστηρὲς κι εὐλαβικὲς πτυχές του— εἶχαν διαλυθεῖ ἢ, κοιμισμένες, εἶχαν χάσει τὴ δύναμη τῆς ἐπέκτασης ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ξαναθεθοῦν μὲ τὴ συνείδηση. Ὅταν ὁμως ἀπὸ ἓνα μακρινὸ παρελθὸν τίποτα δὲν ἐπιζεῖ, ἀφοῦ πεθάνουν οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ καταστραφοῦν τὰ ἄψυχα, μόνες, πιὸ φθαρτές, ἀλλὰ πιὸ μακρόβιες, πιὸ ἄυλες, πιὸ ἐπίμονες, πιὸ πιστές, ἢ ὀσφρηση καὶ ἢ γεύση ζοῦν γιὰ καιρὸ ἀκόμα, σὰν τὶς ψυχές, γιὰ νὰ θυμοῦνται, νὰ περιμένουν, νὰ ἐλπίζουν, πάνω σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρείπια, νὰ βαστοῦν χωρὶς νὰ λυγίζουν, πάνω στὴ μικρὴ σχεδὸν ἄυλη σταγόνα τους, τὸ τεράστιο οἰκοδόμημα τῆς ἀνάμνησης.

Καὶ μόλις ἀναγνώρισα τὴ γεύση τοῦ κομματιοῦ τῆς μαντλέν, βουτηγμένο στὸ φλαμούρι, ποὺ μοῦ ἔδινε ἡ θεὰ μου (μόλο ποὺ δὲν ἤξερα ἀκόμα τότε καὶ μπόρεσα μόνο πολὺ ἀργότερα ν' ἀνακαλύψω γιατί ἡ ἀνάμνησή αὐτὴ μ' ἔκανε τόσο εὐτυχισμένο), ἀμέσως, τὸ παλιὸ γκρίζο σπίτι πάνω στὸ δρόμο ὅπου βρισκόταν τὸ δωμάτιό της, ἤρθε σὰν σκηνικὸ θεάτρου νὰ στηθεῖ μπροστὰ στὸ ἐξοχικὸ σπιτάκι ποὺ ἔβλεπε στὸν κήπο καὶ τὸ ἔχαν χτίσει γιὰ τοὺς γονεῖς μου στὸ πίσω του μέρος (αὐτὴ τὴν ξεκομμένη ἐπιφάνεια, τὴ μόνη ποὺ εἶχα ξαναδεῖ ὡς τότε) καί, μαζί μὲ τὸ σπίτι, τὴν πόλη, ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ καὶ μ' ὅποιοδήποτε καιρὸ, τὴν Πλατεία ὅπου μ' ἔστειλαν πρὶν ἀπ' τὸ γεῦμα, τοὺς δρόμους ὅπου πήγαινα νὰ κάνω θελήματα, τὰ ἐξοχικὰ δρομάκια ποὺ παίρναμε ὅταν ὁ καιρὸς ἦταν καλός. Καὶ σὰν τὸ παιχνίδι ποὺ διασκεδάζει τοὺς Ἰάπωνες, ὅταν μουσκεύουν σὲ μιὰ κούπα πορσελάνης γεμάτη νερὸ μικρὰ κομμάτια χαρτί, ἀξεχώριστα ὡς τότε, μὰ ποὺ μόλις βραχοῦν, τεντώνονται, στρίβουν, χρωματίζονται, διαφοροποιοῦνται, γίνονται λουλούδια, σπίτια, πρόσωπα στέρεα καὶ ποὺ τ' ἀναγνωρίζεις, ἔτσι καὶ τώρα ὅλα τὰ λουλούδια τοῦ κήπου μας καὶ τοῦ πάρκου τοῦ κυρίου Σουάν, καὶ τὰ νούφαρα τῆς Βιβόν,⁷⁸ κι οἱ καλοὶ ἄνθρωποι τοῦ χωριοῦ καὶ τὰ μικρὰ τους σπίτια, κι ἡ ἐκκλησιά κι ὅλο τὸ Κομπραί καὶ τὰ περὶχωρά του, ὅλ' αὐτὰ ποὺ παίρνουν μορφὴ καὶ ὄλικη ὑπόσταση, βγῆκαν, πόλη καὶ κήποι, ἀπ' τὸ φλιτζάνι μου μὲ τὸ τσάι.

II

Τὸ Κομπραί, ἀπὸ μακριά, δέκα λεῦγες ἓνα γύρω, ὅπως τὸ βλέπαμε ὅταν φτάναμε μὲ τὸ τραῖνο τὴν τελευταία βδομάδα πρὶν ἀπ' τὸ Πάσχα, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ ἐκκλησιά ποὺ συνόψιζε τὴν πόλη, τὴν ἀντιπροσώπευε, μιλοῦσε γιὰ τὴν πόλη καὶ γιὰ λογαριασμὸ της ἀπ' τὰ μάκρη, καί, ὅταν πλησιάζαμε, κρατοῦσε στρι-

μωγμένα γύρω
στὸν ἄνεμο, ε
ράχες τῶν συ
τείχη τὰ περι
μιὰ μικρὴ πό
κάπως μελαγ
ἀπὸ μαυριδε
μὲ τ' ἀετώμα
τεινά, ὥστε ;
«σάλες» τὶς
σχέση μὲ τὴν
ὁδὸς Σαιν-Ζε
γκάρντ,⁷⁹ ὅπ
ἔβγαине τὸ π.
κομμάτι τῆς
φορετικὰ ἀπ'
φαίνονται ὅλ
Πλατεία, π
κάποιες στιγ
Ἰλαίρ, νὰ νο
τοῦ Σαίτεμέ
κουζίνας, πο
ἴδιο ζεστή—
ἀπὸ τὸ νὰ γν

Ἡ ξαδι
κατοικοῦσαι
ἄντρα της, τ
ὕστερα στὸ
της καὶ δὲν
κατάσταση
βειας. Τὸ ἔ
πολὺ μακρὺ
στὴ μέση τ
μὲ τὰ τρία
τα, ἔμοιαζε
ἀπευθείας τ
θεὰ μου δὲ
κι ἔμενε τ'
χιακὰ δωμ
σφαιρας ἢ
σ' ἐμᾶς πρ

μαυγμένα γύρω ἀπ' τὴν ψηλὴ σκούρα τῆς κάπα, καταμεσῆς στὸν κάμπο, κόντρα στὸν ἄνεμο, σὰν βοσκοπούλα τὶς προβατίνες τῆς, τὶς γκριζες καὶ σὰν μαλλιαρὲς ράχες τῶν συγκεντρωμένων σπιτιῶν, ποὺ κάποια ὑπολείμματα ἀπὸ μεσαιωνικὰ τεῖχη τὰ περὶζωναν ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲ μιὰ γραμμὴ τόσο τέλεια κυκλική, ὅσο καὶ μιὰ μικρὴ πόλη σὲ πύνακα πριμιτίφ ζωγράφου. Γιὰ διαμονή, τὸ Κομπραὶ ἦταν κάπως μελαγχολικὸ, σὰν τοὺς δρόμους του, ποὺ τὰ σπίτια τους τὰ χτισμένα ἀπὸ μαυριδερὴ πέτρα τῆς περιοχῆς, μ' ἐξωτερικὰ σκαλιὰ στὴν εἰσοδὸ τους, μὲ τ' ἀετώματα στὶς στέγες ποὺ ῥιχναν τὴ σκιά μπροστὰ τους, ἦταν τόσο σκοτεινά, ὥστε χρειάζεταν, μόλις ἔπεφτε τὸ φῶς τῆς μέρας, ν' ἀνασηκῶνουν στὶς «σάλες» τὶς κουρτίνες· δρόμοι μὲ σοβαρὰ ὀνόματα Ἀγίων (ποὺ πολλοὶ εἶχαν σχέση μὲ τὴν ἱστορία τῶν πρώτων ἀρχόντων τοῦ Κομπραὶ): ὁδὸς Σαίντ-Ἰλαίρ,⁷⁷ ὁδὸς Σαίν-Ζάκ,⁷⁸ ὅπου βρισκόταν τὸ σπίτι τῆς θείας μου, ὁδὸς Σαίντ-Χιλντεγκάρντ,⁷⁹ ὅπου ἔβλεπε τὸ κιγκλίδωμα τοῦ κήπου, καὶ ὁδὸς Σαίντ-Ἐσπρί, ὅπου ἔβγαине τὸ πλαῖνὸ πορτάκι του· κι οἱ δρόμοι αὐτοὶ τοῦ Κομπραὶ ὑπάρχουν σ' ἓνα κομμάτι τῆς μνήμης μου τόσο ἀτόμακρο, ζωγραφισμένο μὲ χρώματα τόσο διαφορετικὰ ἀπ' αὐτὰ ποὺ τώρα ντύνεται γιὰ μένα ὁ κόσμος, ὥστε στ' ἀλήθεια μοῦ φαίνονται ὅλοι αὐτοὶ οἱ δρόμοι, κι ἡ ἐκκλησιά ποὺ τοὺς δέσποζε πάνω στὴν Πλατεία, πὶδ φανταστικοὶ ἀκόμα κι ἀπ' τὶς προβολές τοῦ μαγικοῦ φανοῦ· καὶ κάποιες στιγμὲς θαρρῶ πὼς τὸ νὰ μπορέσω ἀκόμα νὰ διασχίσω τὴν ὁδὸ Σαίντ-Ἰλαίρ, νὰ νοικιάσω ἓνα δωμάτιο στὴν ὁδὸ τοῦ Πουλιού—στὸ παλιὸ πανδοχεῖο τοῦ Σαίτεμένου Πουλιού, μὲ τοὺς φωταγωγούς ἀπ' ὅπου ἀνέβαινε μιὰ μυρωδιὰ κουζίνας, ποὺ ἀναδύεται ἀκόμα καμιά φορά μέσα μου τὸ ἴδιο περιοδικὴ καὶ τὸ ἴδιο ζεστή— θά 'ταν μιὰ ἐπαφή μὲ τὸ Ὑπερπέραν πὶδ θαυμαστὰ ὑπερφυσικὴ ἀπὸ τὸ νὰ γνωρίσω τὸν Γκολδὸ ἢ νὰ κουβεντιάσω μὲ τὴ Ζενεβιέβ ντε Μπραμπάν.

Ἡ ξαδέλφη τοῦ παπποῦ μου—ἡ μεγάλη μου θεία— ποὺ στὸ σπίτι τῆς κατοικοῦσαμε, ἦταν ἡ μητέρα αὐτῆς τῆς θείας Λεονί ποὺ ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ ἀντρα τῆς, τοῦ θείου Ὀκτάβ, δὲν θέλησε νὰ ἐγκαταλείψει, πρῶτα τὸ Κομπραὶ, ὕστερα στὸ Κομπραὶ τὸ σπίτι τῆς, ὕστερα τὸ δωμάτιό τῆς, ὕστερα τὸ κρεβάτι τῆς καὶ δὲν «κατέβαινε» πιά, παρὰ ἔμεινε πάντα ξαπλωμένη σὲ μιὰν ἀβέβαιη κατάσταση θλίψης, σωματικῆς ἀδυναμίας, ἀσθένειας, ἔμμονης ιδέας κι εὐλάβειας. Τὸ ἰδιαιτέρὸ τῆς διαμέρισμα ἔβλεπε στὴν ὁδὸ Σαίν-Ζάκ, ποὺ κατέληγε πολὺ μακρύτερα στὸ Μεγάλὸ Λιβάνι (σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Μικρὸ Λιβάνι, χλοερὸ στὴ μέση τῆς πόλης, ἀνάμεσα σὲ τρεῖς δρόμους), καὶ ποὺ ἐνιαία, γκριζωπὴ, μὲ τὰ τρία ψηλὰ σκαλοπάτια ἀπὸ ψαμμόπετρα μπροστὰ σχεδὸν σὲ κάθε πόρτα, ἔμοιαζε μὲ παράταξη ποὺ κάποιος τεχνίτης γοθικῶν γλυπτῶν εἶχε σκαλίσει ἀπευθείας πάνω στὴν πέτρα παρασταίνοντας μιὰ Γέννηση ἢ μιὰ Σταύρωση. Ἡ θεία μου δὲν ζοῦσε πιά πραγματικὰ παρὰ σὲ δυὸ μόνο συνεχόμενα δωμάτια, κι ἔμεινε τ' ἀπόγευμα στὸ ἓνα, ὅσο ἀεριζόταν τ' ἄλλο. Ἦταν ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπαρχιακὰ δωμάτια ποὺ—ὅπως σὲ μερικὲς χώρες, περιοχὲς ὀλόκληρες τῆς ἀτμόσφαιρας ἢ τῆς θάλασσας φωτίζονται ἢ ἀρωματίζονται ἀπὸ μυριάδες ἀόρατα σ' ἐμᾶς πρωτοζωάρια— μᾶς μαγεύουν μὲ χίλιες δυὸ μυρωδιὲς ποὺ ἀναδίνουν

ἰς ἀναμνήσεις τὶς
τίποτα, ὅλα εἶχαν
ἰς Ζαχαροπλαστικ-
κι εὐλαβικὲς πτυ-
μη τῆς ἐπέκτασης
αν ὅμως ἀπὸ ἓνα
ἄποιοι, ἀφοῦ κατα-
ς, πὶδ ἄυλες, πὶδ
ὀ ἀκόμα, σὰν τὶς
ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρεί-
λλη σταγόνα τους,

τλέν, βουτηγμέ-
ξερὰ ἀκόμα τῦτε
μνηση αὐτὴ μ' ἔ-
ω στὸ δρόμο διότι
ῥθεῖ μπροστὰ ἰπὸ
ἰ τοὺς γονεῖς μου
ποὺ εἶχα ξαναδεῖ
δ βράδυ καὶ μ' ὀ-
γεῦμα, τοὺς δρό-
τοῦ παίρναμε διαν
ὀς Ἰάπωνες, διαν
μάτια χαρτί, ἀξε-
ουν, χρωματίζον-
στερέα καὶ τοῦ
μας καὶ τοῦ πέρ-
λοὶ ἄνθρωποι τοῦ
Κομπραὶ καὶ τὰ
ση, βγήκαν, πύλη

τὸ βλέπαμε διαν
α, δὲν ἦταν πορὰ
ῦσε γιὰ τὴν πύλη
ς, κρατοῦσε στρι-

ἐκεῖ μέσα οἱ ἀρετές, ἡ σύνεση, οἱ συνήθειες, ὀλάκερη μιὰ μυστική ζωὴ, ἀόρατη, περίσσια καὶ ἠθική, ποὺ ἡ ἀτμόσφαιρα τὴν κρατᾷ ἐκεῖ μετέωρη· μυρωδιὲς φυσικὲς ἀκόμα, βέβαια, καὶ χαρακτηριστικὲς τοῦ καιροῦ σὰν ἐκεῖνες ἀπὸ τὴ γειτονική ἐξοχή, ἀλλὰ σπιτίσιες κιόλας, ἀνθρώπινες καὶ κλεισμένες, ἕνας πελτές γλυκύτατος, μαστορικὸς κι ἀβύλωτος ὄλων τῶν φρούτων τῆς χρονιᾶς ποὺ ἀπὸ τὸ περιβόλι φτάσανε στὸ ντουλάπι· μυρωδιὲς ἐποχικὲς, ἀλλὰ δεμένες μὲ τὰ ἐπιπλα καὶ τὸ σπίτι, ποὺ ἀπαλύνουν τὴν τσουχεράδα τῆς πάχνης μὲ τὴ γλύκα τοῦ ζεστοῦ ψωμιοῦ, τεμπέλες καὶ σωστὲς στὴν ὥρα τους σὰν τὸ μεγάλο ρολόι τοῦ χωριοῦ, τριγυρίστρες καὶ συμμαζεμένες, ἀμέριμνες καὶ προβλεπτικὲς, μυρωδιὲς τοῦ πλυσταριοῦ, πρωινές, εὐλαβικὲς, εὐτυχησμένες μὲ μιὰν εἰρήνη ποὺ φέρνει μόνο πρόσθετη ἀνησυχία καὶ μὲ μιὰ πεζότητα ποὺ χρησιμεύει σὰν τεράστιο ἀπόθεμα ποίησης σ' ὅποιον τίς διασχίζει χωρὶς νὰ ἔχει ζήσει ἀνάμεσά τους. Ὁ ἀέρας ἦταν κορεσμένος ἀπ' τὴν ἄχνη βιᾶς σιωπῆς τόσο θρηπτικῆς, τόσο γευστικῆς, ὥστε προχωροῦσα πάντα μ' ἕνα εἶδος λαϊμαργίας, κυρίως αὐτὰ τὰ πρῶτα ἀκόμα κρύα πρωινὰ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας, ὅταν τὸν γεύομαι πιὸ ἔντονα, γιατί εἶχα μόλις φτάσει στὸ Κομπράι: πρὶν μπῶ νὰ πῶ καλημέρα στὴ θεία μου, μ' ἄφηναν νὰ περιμένω γιὰ λίγο στὸ πρῶτο δωμάτιο ὅπου ὁ ἥλιος, χειμωνιάτικος ἀκόμα, εἶχε σταθεῖ νὰ ζεσταθεῖ μπροστὰ στὴ φωτιά, τὴν ἀναμμένη κιόλας ἀνάμεσα στὰ δυὸ τοῦβλα καὶ ποὺ πασάλειβε ὅλη τὴν κάμαρα μὲ μιὰ μυρωδιά κάπνας, δημιουργώντας κάτι σὰν τοὺς μεγάλους ἐκείνους χώρους μπροστὰ στοὺς χωριάτικους φούρνους, ἢ σὰν τὰ γεῖσα στὰ τζάκια τῶν πύργων πού, ἂν βρεθεῖς ἀπὸ κάτω τους, εὐχεσαι νὰ ξεσπάσει ἕξω βροχή, χιονιάς, ἀκόμα καὶ κανένας κατακλυσμός, γιὰ νὰ προσθέσει στὴν ἀνεση τῆς κλεισοῦρας τὴν ποίηση ἀπ' τὸ ξεχειμώνιασμα· ἔκανα μερικὰ βήματα ἀπ' τὸ προσκυνητάρι στὶς πολυθρόνες μὲ τὸ σταμπαριστὸ βελουδο, πάντα ντυμένες μὲ δαντελωτὸ προσκεφάλι· καὶ καθὼς ἡ φωτιά ἔψηνε σὰν νὰ ἔταν ἀπὸ ζυμάρι τίς ὀρεχτικὲς μυρωδιές, ποὺ γεμίζανε θρόμβοι θρόμβοι τὸν ἀέρα τῆς κάμαρας, ἐνῶ τίς εἶχε προηγούμενα ζυμώσει καὶ κάνει «ν' ἀνεβοῦν» ἡ ὑγρὴ καὶ ἠλιόλουστη δροσιά τοῦ πρωينوῦ, τίς ἀνοίγε σὲ φύλλα, τίς ἀλειβε μ' αὐγὸ, τίς ἀναδίπλωνε, τίς φούσκωνε, δημιουργώντας μιὰν ἀόρατη καὶ χειροπιαστὴ χωριάτικη τούρτα, ἕνα τεράστιο «μπουρέκι» ὅπου, μόλις γεύομαι τ' ἀρώματα τὰ πιὸ τραγανὰ, τὰ πιὸ φίνα, τὰ πιὸ φημιστά, ἀλλὰ καὶ τὰ πιὸ ξερά τῆς ντουλάπας, τοῦ κομοῦ, τοῦ κλαρωτοῦ χαρτιοῦ, γύριζα πάντα μὲ μιὰν ἀνομολόγητη λαχτάρα νὰ κυλιστῶ πάνω στὴν ξόβεργα τῆς ἐνδιάμεσης, λιγδερῆς, ἀνοστής, ἀχώνευτης καὶ ταγγῆς μυρωδιάς ποὺ ἔχει τὸ κλινোসκέπασμα μὲ τὰ λουλούδια σχέδια.

[L 50]

Στὸ γειτονικὸ δωμάτιο ἀκουγα τὴ θεία μου νὰ κουβεντιάξει μοναχὴ, χαμηλόφωνα. Ποτὲ δὲν μιλοῦσε δυνατὰ, γιατί πίστευε πὼς εἶχε μέσα στὸ κεφάλι τῆς κάτι σπασμένο καὶ ξεκρέμαστο, ποὺ θὰ τὸ μετακινούσε ἂν μιλοῦσε πολὺ φωναχτὰ, ἀλλ' ὅμως δὲν ἔμενε ποτὲ γιὰ ὥρα, ἀκόμα κι ὅταν ἦταν μόνη, χωρὶς νὰ πεῖ κάτι, γιατί πίστευε πὼς αὐτὸ ἦταν καλὸ γιὰ τὸ λαϊμό τῆς, θὰ ἐμπόδιζε τὸ αἷμα νὰ μαζευτεῖ ἐκεῖ κι ἔτσι θὰ ὑπέφερε πιὸ σπάνια ἀπ' τίς δύσπνοιες καὶ

τὸ ἄγχος τῆς πιὸ παραμικρὴ μιὰ κινητικὸς ὅταν δὲν εἶχε ἑαυτὸ τῆς μ' δραστηριότητα δὲν πρόσχε ἀκουγα συχνὴ μῆθηκα» (γι μοποιούσαμε δικὸς μας σε ἀλλὰ «ἐμπαι τὴν ἡμέρα, λ νὰ ξεχαστεῖ ἢ «ὄνειρεύτη ἴστερ' ἔτοιμαζε τὸ φλαμούρι ἂν τοῦ φαρμακι στὸ βραστὸ σ' ἕνα ἰδιότε τους εἶχε το πιὸ διακοσμ ὄψη, ἐμοιαζ μὲ τὴν ἄσπι βαγμένα, σι μικρὲς ἀχρη θὰ τίς εἶχαν νὰ νιώθω, ἔ γνωστοῦ, πι πα στὴ Λει δὲν ἦταν μι τὸ κάθε και στὰ μικρὰ κληρώθηκα· ξεχωρίζουν μονταν σὰν δηλώνει ἀκ διαφορᾶς ἂ ἦταν— ἡ λι ν' ἀνθοστολ

το άγχος της ύστερα, στην απόλυτη άκνησία στην οποία ζούσε, έδινε και στις πιο παραμικρές έντυπώσεις τεράστια σημασία: πρόσθετε στις έντυπώσεις αυτές μια κινητικότητα που την έμπόδιζε να τις κρατάει κλεισμένες μέσα της, κι έτσι, όταν δεν είχε κάποιον δικό της για να του τις εμπιστευθεί, τις ανακοίνωνε στον έαυτό της μ' έναν άσταμάτητο μονόλογο — αυτή ήταν άλλωστε ή μόνη μορφή δραστηριότητάς της. Δυστυχώς, επειδή είχε συνηθίσει να σκέφτεται φωναχτά, δεν πρόσεχε πάντα να μην υπάρχει κανείς στο διπλανό δωμάτιο, κι έτσι την άκουγα συχνά να λέει στον έαυτό της: «Πρέπει να θυμηθώ καλά πώς δεν κοιμήθηκα» (γιατί ίσχυριζόταν πάντα πώς δεν κοιμόταν καθόλου κι εμείς χρησιμοποιούσαμε μια γλώσσα όπου διαφαινόταν, μαζί με τον ίσχυρισμό της, κι ό δικός μας σεβασμός: το πρωί ή Φρανσουάζ δεν πήγαινε «να την ξυπνήσει», αλλά «έμπαινε» στο δωμάτιό της όταν ή θεία μου ήθελε να πάρει έναν ύπνάκο την ήμέρα, λέγαμε πώς ήθελε «να σκεφτεί» ή «να ήσυχάσει»· κι όταν τύχαινε να ξεχαστεί πάνω στην κουβέντα της και να πει: «αυτό που με ξύπνησε...» ή «όνειρεύτηκα πώς...»), κοκλίνιζε και γύρευε να τό έπανορθώσει άμέσως).

Όστερ' από λίγο έμπαινα στο δωμάτιό της για να τή φιλήσω· ή Φρανσουάζ έτοιμάζε το τσάι της· ή, αν ή θεία μου αισθανόταν κάπως άνήσυχη, ζητούσε φλαμούρι αντί για τσάι και μου αναθέτανε ν' αφήσω να πέσει απ' το σακούλι του φαρμακείου σ' ένα πιάτο ή ποσότητα το φλαμούρι που θά 'ρχιγαν ύστερα στο βραστό νερό. Η άποξήρανση είχε στρίψει τα κοτσάνια και τά 'χε πλέξει σ' ένα ιδιότροπο διχτυωτό, που ανάμεσά του άνοιγαν οι χλωμοί άνθοι, λές και τους είχε τακτοποιήσει, λές και τους είχε τοποθετήσει ένας ζωγράφος με τον πιο διακοσμητικό τρόπο. Τα φύλλα, που είχαν χάσει ή άλλαξει την άρχική τους όψη, έμοιαζαν με τα πιο παράταιρα πράγματα, μ' ένα διάφανο φτερό μύγας, με την άσπρη ράχη μιās έτικέτας, μ' ένα πέταλο ρόδου, όλα όμως ήταν στοιβαγμένα, σπασμένα και πλεγμένα όπως στο χτίσιμο μιās φωλιάς. Χίλιες δυό μικρές άχρηστες λεπτομέρειες —χαριτωμένη σπατάλη του φαρμακοποιού— που θά τις είχαν καταργήσει σε μια ειδική συσκευασία, μου 'διναν την εύχαρίστηση να νιώθω, όπως σ' ένα βιβλίο, όπου συναντās με θαυμασμό τ' όνομα κάποιου γνωστού, πώς ήταν κοτσάνια από πραγματικές φλαμουριές, σαν αυτές που 'βλεπα στη Λεωφόρο του Σιδηροδρομικού Σταθμού, άλλωστε, επειδή άκριβώς δεν ήταν μιμήσεις, άλλ' αυτά τά ίδια τά κοτσάνια, γερασμένα όμως. Και καθώς το κάθε καινούργιο χαρακτηριστικό δεν ήταν παρά ή μεταμόρφωση ενός παλιού, στα μικρά γκριζα μπαλάκια αναγνώριζα τά πράσινα μπουμπούκια που δεν όλοκληρώθηκαν· κυρίως όμως ή ροδαλή, φεγγαρίσια κι άπαλή λάμψη που 'κανε να ξεχωρίζουν οι άνθοι μέσα σ' ένα εύθραυστο δάσος κοτσάνια, απ' τά όποια κρέμονταν σαν μικρά χρυσαφένια ρόδα —ύπόμνηση, σαν την άμυδρή σκιά που ύποδηλώνει άκόμα πάνω σ' έναν τοίχο τή θέση μιās σβησμένης νωπογραφίας, τής διαφορās ανάμεσα σ' όσα μέρη του δέντρου ήταν «έγχρωμα» και σ' όσα δεν ήταν— ή λάμψη αυτή μου 'δειχνε πώς αυτά τά πέταλα ήταν τά ίδια που, πριν ν' άνθοστολίσουν το σακούλι του φαρμακείου, είχαν μοσχοβολήσει τ' άνοιξι-

τικα βράδια. Αὐτὴ ἢ σὰν ροδαλὴ φλόγα ἀπὸ κερὶ ἦταν ἀκόμα ἢ ἀπόχρωσή τους, ἀλλὰ μισόσβηστη καὶ ὑποτονικὴ σ' αὐτὴ τὴ μειωμένη ζωὴ ποῦ ἔταν τώρα ἡ ζωὴ τους καὶ ποῦ εἶναι σὰν τὸ λυκόφωτο τῶν λουλουδιῶν. Σὲ λίγο ἡ θεία μου μποροῦσε νὰ βουτήξει στὸ ζεματιστὸ ρόφημά της, ποῦ τὸ ἀγαποῦσε γιὰ τὴ γεύση του ἀπὸ ξεραμένα φύλλα ἢ ἀπὸ μαραμμένα λουλούδια, μιὰ μικρὴ μαντλὲν καὶ μοῦ πρόσφερε ἕνα κομμάτι της, μόλις μαλάκωνε ἀρκετά.

Στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ κρεβατιοῦ της ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο κίτρινο κομὸ ἀπὸ ξύλο λεμονιάς κι ἕνα τραπέζι ποῦ ἦταν ταυτόχρονα πρόχειρο φαρμακεῖο κι Ἁγία Τράπεζα, ὅπου, κάτω ἀπὸ ἕνα ἀγαματάκι τῆς Παναγίας κι ἕνα μπουκάλι Βισὺ-Σελεστέν, ἐβρισκες προσευχητάρια καὶ συνταγές φαρμάκων, ὅ,τι χρειαζόταν γιὰ νὰ μπορεῖ ἡ θεία μου νὰ παρακολουθεῖ ἀπ' τὸ κρεβάτι τίς ἀκολουθίες καὶ τίς λατρικὲς ὁδηγίες, γιὰ νὰ μὴ χάνει οὔτε τὴν ὥρα τῆς πειψίνης οὔτε τὴν ὥρα τοῦ ἔσπερινοῦ. Ἄπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ, καθὼς τὸ κρεβάτι της βρισκόταν πλάι στὸ παράθυρο, ἡ θεία μου εἶχε τὸ δρόμο μπροστὰ στὰ μάτια της καὶ πάνω του διάβαζε ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, γιὰ νὰ διασκεδάσει τὴν ἀνία της, σὰν τοὺς Πέρσες Πρίγκιπες, τὸ καθημερινό, ἀλλὰ παμπάλαιο χρονικὸ τοῦ Κομπραὶ καὶ τὸ σχολάζε ὕστερα μὲ τὴ Φρανσουάζ.

Δὲν πρόφταινα νὰ μείνω κοντὰ στὴ θεία μου οὔτε κὰν πέντε λεπτά καὶ μ' ἔδιωχνε κιάλας ἀπὸ φόβο μήπως κουραστεῖ. Πλησίαζε στὰ χεῖλη μου τὸ μελαγχολικὸ της μέτωπο, χλωμὸ καὶ ἀχαρο, ὅπου, τὴν πρωινὴ αὐτὴ ὥρα, δὲν εἶχε ἀκόμα τακτοποιήσει τὰ ψεύτικα μαλλιά της, κι ὅπου τὰ κόκαλά της διαγράφονταν σὰν τίς ἀκρες ἀπὸ ἕνα ἀγκάθινο στεφάνι ἢ τὰ κουκιά ἑνὸς κομπολογιοῦ, καὶ μοῦ ἔλεγε: «Ἄντε, καλὸ μου παιδί, πήγαινε, πήγαινε νὰ ἐτοιμαστεῖς γιὰ τὴ λειτουργία· κι ἂν συναντήσεις κάτω τὴ Φρανσουάζ, πές της νὰ μὴ χάσει πολλὴ ὥρα διασκεδάζοντας μαζί σας, ἀλλὰ ν' ἀνέβει σὲ λίγο νὰ δεῖ μήπως χρειάζομαι τίποτα.»

Καὶ πραγματικὰ ἡ Φρανσουάζ, ποῦ ἦταν ἀπὸ χρόνια στὴν ὑπηρεσία της καὶ δὲν μποροῦσε τότε νὰ φανταστεῖ πὼς μιὰ μέρα θὰ ἐρχόταν στὴ δική μας, παραμελοῦσε κάπως τὴ θεία μου ὅσους μῆνες βρισκόμασταν ἐκεῖ. Ἦπῃρχε μιὰ ἐποχὴ—στὰ παιδικὰ μου χρόνια, πρὶν ἀρχίσουμε νὰ πηγαίνουμε στὸ Κομπραὶ, ἔταν ἡ θεία Λεονὶ περνοῦσε ἀκόμα τὸ χειμῶνα στὸ Παρίσι, στῆς μητέρας της—ποῦ γνώριζα τόσο λίγο τὴ Φρανσουάζ, ὥστε τὴν Πρωτοχρονιά, πρὶν μποῦμε στῆς μεγάλης μου θείας, ἡ μητέρα μοῦ ἔβαζε ἕνα τάλιρο στὸ χέρι καὶ μοῦ ἔλεγε: «Πρόσεχε μὴν τύχει καὶ κάνεις λάθος στὸ πρόσωπο. Πρὶν τὸ δώσεις, περίμενε νὰ μ' ἀκούσεις νὰ λέω: “Καλημέρα, Φρανσουάζ”· τὴν ἴδια στιγμή θὰ σοῦ τοιμήσω ἑλαφρὰ τὸ μπράτσο.» Μόλις φτάναμε στὸν σκοτεινὸ προθάλαμο τῆς θείας μου, διακρίναμε στὴ σκιά, κάτω ἀπ' τίς στρογγυλὲς πτυχὲς ἑνὸς ἐντυπωσιακοῦ σκούφου ἀλύγιστου κι εὐθραυστου σὰν νὰ ἔταν ζαχαρένιος, τοὺς ὀμόκεντρος κυματισμοὺς ἑνὸς προκαταβολικοῦ χαμόγελου εὐγνωμοσύνης. Ἦταν ἡ Φρανσουάζ, ἀκίνητη κι ὀλόρθια στὸ πλαίσιο τῆς μικρῆς πόρτας τοῦ διαδρόμου, σὰν ἀγαλμα ἀγίας στὴν ἐσοχὴ του. Ὅταν συνήθιζες λίγο αὐτὰ τὰ σκοτάδια ποῦ θύμιζαν

παρεκωλήσι, ἔ τὴν ἀνθρωπότ τὸν θέρμαινε, νιάτικων δώρο χτὰ: «Καλημ κι ἀφῆνα νὰ : ντροπαλό, ἀλλ νέναν δὲν γνώ εἶχε γιὰ μᾶς, καὶ γιὰ τὴ θεί κοινῆς οἰκογέ μεσα στὰ μεί Ἑλληνας τρα ἀφεντικά. Μὲ λύτερο καιρὸ φουσοῦσε παγε τ' ἀνίψια της. ἔμοιαζε μὲ τὶ

Κι ὅταν νοῦσε ἀκόμα φερὰ καὶ ζητ

Εἶχε μα ἢ παρουσία τ μπροστὰ του πήγαινε νὰ τε χαμογελώντα ὀλομόναχη μ τὸ πάρεις ἀπ λώντας: «Ἡ (ἔλεγε χ μὲ τὸν ἑαυτὸ τι ποῦ ἔφεραν γ κι ἐξαφανιζό γιὰ νὰ μὴ φα αὐτὴ τὴ γλυ της—μᾶς) χαρὰ ἢ λύπη ὑποχρεωτικὰ πόσο ἢ μητέ ὑπηρέτριας τ κάτω ἀπ' τὸ

παρεκκλήσι, ξεχώριζες στο πρόσωπό της τη χωρίς ιδιοτέλεια αγάπη της για την ανθρωπότητα, τον συγκινημένο σεβασμό της για τις ανώτερες τάξεις που τόν θέρμαινε, στα καλύτερα μέρη της καρδιάς της, ή προσμονή των πρωτοχρονιάτικων δώρων. Η μαμά τσιμπούσε δυνατά το μπράτσο μου, κι έλεγε φωναχτά: «Καλημέρα, Φρανσουάζ.» Με το σύνθημα αυτό τα δάχτυλά μου άνοιγαν κι άφηνα να πέσει το νόμισμα που έβρισκε, πρόθυμο να το δεχτεί, ένα χέρι ντροπαλό, άλλ' άνοιγμένο. Από τότε όμως που πηγαίναμε στο Κομπραί, κανέναν δεν γνώριζα τόσο καλά όσο τη Φρανσουάζ: ήμασταν ή προτίμησή της, είχε για μας, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια, μαζί μ' όση υπόληψη αισθανόταν και για τη θεία μου, μιá συμπάθεια πιδ έντονη, γιατί έκτός απ' τó γόητρο τής κοινής οικογένειας (ένιωθε για τούς άδιόρατους δεσμούς που δημιουργεί ανάμεσα στα μέλη μιās οικογένειας τó κοινό αίμα τόσο σεβασμό όσο κι ένας Έλληνας τραγικός), είχαμε και τη γοητεία να μην είμαστε και τά ταχτικά της άφεντικά. Με τί χαρά μās υπόδεχόταν και λυπόταν που δεν είχαμε ακόμα καλύτερο καιρό τη μέρα τής άφιξής μας, τήν παραμονή του Πάσχα, τότε που συχνά φυσούσε παγερός άέρας, όταν ή μαμά ρωτούσε να μάθει νέα για τήν κόρη και τ' άνίψια της, αν ó έγγονός της ήταν καλός, τί λογάριαζαν να τόν κάνουν, αν έμοιαζε με τη γιαγιά του.

Κι όταν πιá βρίσκονταν μόνες, ή μαμά, που ήξερε πώς ή Φρανσουάζ θρηνοούσε ακόμα τούς νεκρούς από χρόνια γονείς της, τής μιλούσε γι' αυτούς τρυφερά και ζητούσε ν' ακούσει χίλιες δυό λεπτομέρειες για τη ζωή τους.

Είχε μαντέψει πώς ή Φρανσουάζ δεν συμπαθούσε τó γαμπρό της και πώς ή παρουσία του τής κατέστρεφε τη χαρά να βρίσκεται με τήν κόρη της, γιατί μπροστά του δεν μπορούσε να τής μιλήσει ελεύθερα. Γι' αυτό, όταν ή Φρανσουάζ πήγαινε να τούς δει, λίγα χιλιόμετρα μακριά απ' τó Κομπραί, ή μαμά τής έλεγε χαμογελώντας: «Αν τύχει κι ó Ζυλιέν αναγκαστεί ν' άπουσιάσει και βρεθείς όλομόναχη με τη Μαργκερίτ όλη μέρα, θά 'σαι άπαρηγόρητη, αλλά τελικά θά τó πάρεις άπόφαση, δεν είναι έτσι Φρανσουάζ;» Και ή Φρανσουάζ έλεγε γελώντας: «Η κυρία τά ξέρει όλα, ή κυρία είναι χειρότερη κι απ' τις άχτινες Χ (έλεγε χ με κάποια προσποιητή δυσκολία κι ένα χαμόγελο για να κοροϊδέψει τόν έαυτό της που, άμόρφωτη, χρησιμοποιούσε τόν σοφό αυτό όρο), εκείνες που 'φεραν για τήν κυρία Όκτάβ και που βλέπουν τί έχετε μες στην καρδιά», κι εξαφανιζόταν, συγκινημένη, γιατί άσχολήθηκαν με τó άτομό της, ίσως και για να μη φανεί πώς έκλαιγε· ή μαμά ήταν ó πρώτος άνθρωπος που τής έδωσε αυτή τη γλυκιά συγκίνηση να νιώθει πώς ή ζωή της, οι χαρές της, οι λύπες της — μιās χωριάτισσας— μπορούσαν να ενδιαφέρουν, να γίνουν άφορμή για χαρά ή λύπη κάποιου άλλου, έκτός απ' τόν έαυτό της. Η θεία μου δεχόταν ύποχρεωτικά να τη στερεΐται κάπως όσο κρατούσε ή διαμονή μας, γνωρίζοντας πόσο ή μητέρα μου εκτιμούσε τις υπηρεσίες αυτής τής έξυπνης και δραστήριας υπηρέτριας που ήταν τó ίδιο όμορφη απ' τις πέντε τó πρωί στην κουζίνα της, κάτω απ' τó σκουφί της, που με τις άστραφτερές κι άτσάκιστες μασουρωτές

δίπλες του ἔμοιαζε σὰν ἀπὸ πορσελάνη, ὅσο κι ὅταν πήγαινε στὴ μεγάλη λειτουργία· ἔκανε τὸ καθεὶ καλά, δουλεύοντας σὰν σκυλί, ἀκόμα κι ὅταν αἰσθάνοταν ἄρρωστη, πάντα ἀθύρβια, δίνοντας τὴν ἐντύπωση πὼς δὲν ἔκανε τίποτα, ἢ μόνη ἀπ' τὶς καμαριέρες τῆς θείας μου πού, ὅταν ἢ μαμὰ ζητοῦσε ζεστό νερὸ ἢ καφέ, τὰ 'φερνε στ' ἀλήθεια ζεματιστά· ἦταν ταυτόχρονα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπηρετές πού σ' ἓνα σπίτι δὲν ἀρέσουν ἀπ' τὴν πρώτη ματιὰ σ' ἓναν ξένο, ἴσως γιατί δὲν κάνουν τὸν κόπο νὰ τὸν κατακτήσουν καὶ δὲν γίνονται περιποιητικοὶ ἀπέναντί του, γιατί ξέφου πολὺ καλά πὼς δὲν τὸν ἔχουν διόλου ἀνάγκη, ἀφοῦ τ' ἀφεντικὰ θὰ προτιμοῦσαν νὰ πάψουν νὰ δέχονται τὸν ξένο παρὰ νὰ χάσουν τὶς ὑπηρεσίες τους· καὶ εἶναι, ἀντίθετα, οἱ πιὸ ἀγαπητοὶ στ' ἀφεντικὰ πού ἔχουν δοκιμάσει τὶς πραγματικὲς ἰκανότητές τους καὶ δὲν νοιάζονται γι' αὐτὴ τὴν ἐπιπόλαιη συγκατάθεση, γι' αὐτὴ τὴ δουλικὴ φλυαρία πού κάνει καλὴ ἐντύπωση σ' ἓναν ἐπισκέπτη, ἀλλὰ συχνὰ καλύπτει κάποιον ἀθεράπευτα ἀξέστο μηδενικό.

Ὅταν ἡ Φρανσουάζ, ἀφοῦ εἶχε φροντίσει νὰ μὴ λείψει τίποτα ἀπ' τοὺς γονεῖς μου, ξανανέβαινε νὰ δώσει γιὰ πρώτη φορὰ στὴ θεία μου τὴν πεψίνη της καὶ νὰ τὴ ρωτήσῃ τί θὰ 'θελε γιὰ φαγητὸ τὸ μεσημέρι, σπάνια συνέβαινε νὰ μὴν πρέπει νὰ δώσει κιόλας τὴ γνώμη της ἢ ἐξηγήσεις γιὰ κάποια σημαντικὰ γεγονότα:

«Φαντάσου, Φρανσουάζ, πὼς ἡ κυρία Γκουπίλ πέρασε μ' ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας καθυστέρηση γιὰ νὰ πάει νὰ βρεῖ τὴν ἀδελφὴ της λίγο ν' ἀργήσει στὸ δρόμο, δὲν θὰ μοῦ φανεῖ παράξενο νὰ φτάσει στὴν ἐκκλησία ἀφοῦ βγοῦν τ' ἄγια.

— Ἐ, δὲ θὰ μοῦ 'κανε καθόλου ἐντύπωση, ἀπαντοῦσε ἡ Φρανσουάζ.

— Φρανσουάζ, πέντε λεπτὰ ἂν ἐρχόσουν νωρίτερα, θὰ 'βλεπες τὴν κυρία Ἰμπέρ νὰ περνᾷ βασιτώντας κάτι σπαράγγια δυὸ φορὲς πιὸ χοντρά ἀπ' τὰ σπαράγγια τῆς κυρα-Καλλὸ· προσπάθησε λοιπὸν νὰ μάθεις ἀπ' τὴν ὑπηρετριά της ἀπὸ πού τὰ πῆρε. Ἐσὺ πού φέτος μαγειρεύεις σπαράγγια μ' ὄλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους, θὰ μπορούσες νὰ πάρεις ἀπ' αὐτὰ γιὰ τοὺς ταξιδιωτὲς μας.

— Δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ προέρχονται ἀπ' τὸν κύριο Ἐφημέριο, ἔλεγε ἡ Φρανσουάζ.

— Ἄ! τί λὲς τώρα, καημένη μου Φρανσουάζ, ἀπαντοῦσε ἡ θεία μου σηκώνοντας τοὺς ὠμους, ἀπ' τὸν κύριο Ἐφημέριο! Ξέρεις καλὰ πὼς καλλιεργεῖ κάτι μικρὰ τιποτένια σπαράγγια. Σοῦ λέω πὼς αὐτὰ ἦταν χοντρά σὰν μπράτσο. Ὅχι φυσικὰ σὰν τὸ δικό σου, ἀλλὰ σὰν τὸ καημένο τὸ δικό μου, πού ἀδυνατίσει πάλι τόσο πολὺ φέτος.

»Φρανσουάζ, δὲν ἄκουσες αὐτὰ τὰ κουδουνίσματα πού μοῦ 'σπασαν τὸ κεφάλι;

— Ὅχι, κυρία Ὀκτάβ.

— Ἄ! καλὸ μου κορίτσι, πρέπει νὰ 'χεις γερὸ κεφάλι, μπορεῖς νὰ εὐχαριστήσεις τὸν Καλὸ Θεό. Ἦταν ἡ Μαγκελὸν πού 'ρθε νὰ ζητήσῃ τὸ γιατρὸ Πιπερώ. Βγήκε ἀμέσως μαζί της καὶ πέρασαν στὴν ὁδὸ τοῦ Πουλιού. Πρέπει ν' ἀρρώστησε κάποιον παιδί.

— Ἀχ, ἔ
λοῦν γιὰ κάτι
κρινὸ σημεῖο

— Φραν
Θεὸ μου, θὰ
βράδου. Ἄ, κι
τὸ κεφάλι μο
καὶ χάνεις τὴ

— Μὰ ἔ
ἐφτιαξε, δὲν

Ἔτσι ἡ
τῆς πρωινῆς
τὰ γεγονότα
θεία μου ἐνιω
καὶ τότε ἀντ

«Μὰ, κ
Φρανσουάζ.

— Ὅχι,
νιες εἶναι οἱ
τὴν κυρία Ρ
χτύπησα τὸ
μὲ βλέπεις,
νε ν' ἀγοράσ
ρεῖ νὰ σοῦ π

— Μὰ ἰ
τιμοῦσε νὰ τ
πάει δυὸ φο

«Ἡ κό
τάχα δὲν θὰ

— Μὰ
εἶναι οἰκότρ

— Ἄ! ἰ

Αὐτὸ εἶναι ἰ
θὰ μπορέσει
πόρτα τῆς ε
Γκαλοπὲν π
κυρίας Γκο

— Ἀπ'
θ' ἀργήσετε
ἔφτασε νὰ ἰ

πήγαινε στὴ μεγάλη λει-
 αλί, ἀκόμα κι ἴταν αἰσθα-
 ση πὼς δὲν ἔκνε τίποτα,
 μαμὰ ζητοῦσε ζεστό νερό
 οὐνα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπη-
 ἀ σ' ἕναν ξένο, ἴσως γιατί
 ονται περιποιητικοὶ ἀπέ-
 διόλου ἀνάγκη. ἀφοῦ τ' ἀ-
 ξένο παρὰ νὰ χάσουν τίς
 ἰ στ' ἀφεντικὰ πού ἔχουν
 ἀζονται γι' αἰτὴ τὴν ἐπι-
 τοῦ κάνει καλὴ ἐντύπωση
 ἀπευτα ἄξεστ) μηδενικό.
 εἶπει τίποτα ἀπ' τοὺς γο-
 θεία μου τὴν πεψίνη της
 ἔρι, σπάνια σ' ἐνέβαινε νὰ
 εἰς γιὰ κάποια σημαντικὰ

έρασε μ' ἕνα ἴεταρτο τῆς
 τῆς λίγο ν' ἀργήσει στὸ
 λησία ἀφοῦ βγῶν τ' ἄγια.
 τοῦσε ἡ Φρανσουάζ.
 ρα, θά βλεπεῖ τὴν κυρία
 ς πιδ χοντρά ἀπ' τὰ σπα-
 ς ἀπ' τὴν ὑπηρετριά της
 γγια μ' ἄλους τοὺς δυνα-
 τοὺς ταξιδιωτὲς μας.
 ὄν κύριο Ἐφημέριο, ἔλεγε

παντοῦσε ἡ θεία μου ση-
 ρεις καλὰ πὼς καλλιεργεῖ
 ἦταν χοντρά σὰν μπρά-
 ἐνο τὸ δικό μου), πού ἀδυ-
 ατα πού μου ἴσπασαν τὸ

φάλι, μπορεῖς νὰ εὐχαρι-
 νὰ ζητήσει τὸ γιατρὸ Πι-
 οῦ Πουλιού. Πρέπει ν' ἀρ-

— Ἄχ, Θεοῦλη μου! ἀναστέναζε ἡ Φρανσουάζ, γιατί μόλις ἄκουγε νὰ μι-
 λοῦν γιὰ κάτι κακὸ πού συνέβηκε σ' ἕναν ἄγνωστο, ἀκόμα καὶ σὲ κάποιο μα-
 κρινὸ σημεῖο τῆς γῆς, δὲν μπορούσε νὰ μὴν ἀρχίσει νὰ βαριαναστενάζει.

— Φρανσουάζ, μὰ γιὰ ποιὸν λοιπὸν χτύπησε πένθιμα ἡ καμπάνα; Ὡχ,
 Θεέ μου, θά 'ναι γιὰ τὴν κυρία Ρουσσώ. Εἶχα ξεχάσει πὼς πέθανε χτὲς τὸ
 βράδυ. Ἄ, καιρὸς εἶναι νὰ με καλέσει ὁ Καλὸς Θεός, δὲν ξέρω πιά τί ἀπόγινε
 τὸ κεφάλι μου ἀπὸ τότε πού πέθανε ὁ καημένος μου ὁ Ὀκτάβ. Σὲ κάνω ἄμωσ
 καὶ χάνεις τὴν ὥρα σου, κόρη μου.

— Μὰ ὄχι, κυρία Ὀκτάβ, ὁ χρόνος μου δὲν κοστίζει τόσο· αὐτὸς πού τὸν
 ἐφτιαξε, δὲν μᾶς τὸν πούλησε. Πάω μόνο νὰ δῶ μήπως σβήσει ἡ φωτιά μου.»

Ἔτσι ἡ Φρανσουάζ καὶ ἡ θεία μου σχολιάζανε μαζὶ, στὴ διάρκεια αὐτῆς
 τῆς πρωινῆς συνάντησης, τὰ πρῶτα γεγονότα τῆς ἡμέρας. Καμιὰ φορὰ ἄμωσ
 τὰ γεγονότα αὐτὰ παίρνανε τόσο μυστηριώδη καὶ σοβαρὸ χαρακτήρα, ὥστε ἡ
 θεία μου ἐνιωθε πὼς δὲν μπορούσε νὰ περιμένει ἴσαμε νὰ ξαναἔβει ἡ Φρανσουάζ,
 καὶ τότε ἀντηχοῦσαν τέσσερα τρομερὰ κουνουλιόματα στὸ σπῆτι.

«Μὰ, κυρία Ὀκτάβ, δὲν εἶναι ἀκόμα ὥρα γιὰ τὴν πεψίνη σας, ἔλεγε ἡ
 Φρανσουάζ. Μήπως αἰσθανθήκατε ἄσχημα;

— Ὄχι, Φρανσουάζ, ἔλεγε ἡ θεία μου, δηλαδὴ ναί, ξέρεις καλὰ πὼς σπά-
 νιες εἶναι οἱ στιγμὲς πού δὲν αἰσθάνομαι ἄσχημα· κάποια μέρα θά σβήσω σὰν
 τὴν κυρία Ρουσσώ, χωρὶς νὰ τὸ καλοκαταλάβω· δὲν εἶναι ἄμωσ γι' αὐτὸ πού
 χτύπησα τὸ κουνούνη. Θὰ πιστέψεις πὼς εἶδα τώρα μόλις, ὅπως σὲ βλέπω καὶ
 μὲ βλέπετε, τὴν κυρία Γκουπίλ μ' ἕνα κοριτσάκι πού δὲν τὸ γνωρίζω; Πήγαι-
 νε ν' ἀγοράσεις δυὸ δεκάρες ἀλάτι ἀπ' τοῦ Καμύ. Θά 'ναι ἀπίθανο νὰ μὴν μπο-
 ρεῖ νὰ σοῦ πεῖ ὁ Τεοντόρ ποιά εἶναι.

— Μὰ θά 'ναι ἡ κόρη τοῦ κυρίου Πουπέν», ἔλεγε ἡ Φρανσουάζ, πού προ-
 τιμοῦσε νὰ περιοριστεῖ σὲ μιὰν ἄμεση ἐξήγηση, γιατί ἀπ' τὸ πρῶο εἶχε κίβλας
 πάει δυὸ φορές στοῦ Καμύ.

«Ἡ κόρη τοῦ κυρίου Πουπέν! Τί λὲς τώρα, καημένη μου Φρανσουάζ! Καὶ
 τάχα δὲν θά τὴν ἀναγνώριζα!

— Μὰ δὲν ἐνοῶ τὴ μεγάλη, κυρία Ὀκτάβ, ἐνοῶ τὴ μικρούλα, αὐτὴ πού
 εἶναι οἰκότροφη στὸ Ζουί. Μοῦ μοιάζει⁸⁰ νὰ τὴν ξαναεἶδα τὸ πρῶο.

— Ἄ! ἔτσι θά 'ναι, ἔλεγε ἡ θεία μου. Θὰ πρέπει νὰ 'ρθε γιὰ τίς γιορτές.
 Αὐτὸ εἶναι! Δὲν χρειάζεται νὰ ψάχνουμε, θά 'ρθε γιὰ τίς γιορτές. Τότε ἄμωσ
 θά μπορούσαμε νὰ δοῦμε σὲ λίγο τὴν κυρία Σαζερὰ νὰ 'ρχεται νὰ χτυπήσει τὴν
 πόρτα τῆς ἀδελφῆς της γιὰ τὸ γεῦμα. Αὐτὸ θά 'ναι! Εἶδα τὸν μικρὸ ἀπ' τοῦ
 Γκαλοπὲν πού περνοῦσε μὲ μιὰ τούρτα! Θὰ δεῖς πὼς ἡ τούρτα πήγαινε στῆς
 κυρίας Γκουπίλ.

— Ἀπ' τὴ στιγμὴ πού ἡ κυρία Γκουπίλ ἔχει βίξιτα, κυρία Ὀκτάβ, δὲν
 θ' ἀργήσετε νὰ δεῖτε ὄλο τὸν κόσμον της νὰ ἐπιστρέφει γιὰ τὸ πρόγευμα, γιατί
 ἔφτασε νὰ μὴν εἶναι πιά νωρίς», ἔλεγε ἡ Φρανσουάζ πού, ἐπειδὴ βιαζόταν νὰ